RIFAT ILGAZ

FEDAİLER MANGASI

KIRK KUŞAĞI ANILARI

Yayına Hazırlayan
ÖNER YAĞCI

RIFAT ILGAZ
FEDAİLER MANGASI

FEDAİLER MANGASI

Anı

Rıfat Ilgaz

ISBN 975-348-053-9

1. Basım

Kasım 1993

ÇINAR YAYINLARI
RIFAT ILGAZ KÜLTÜR MERKEZİ
Küçükparmakkapı Sk. No: 23
80060 BEYOĞLU-İSTANBUL
Tel: 293 23 98-293 23 99
Fax: 293 28 96

Bu kitabın yayın hakları
ÇINAR YAYINLARI' na aittir.

Dizgi: Çınar Yayınları
Baskı: Zafer Matbaası
Kapak Baskı: Rekor Matbaacılık A.Ş.

RIFAT ILGAZ

FEDAİLER MANGASI
KIRK KUŞAĞI ANILARI

Yayına Hazırlayan
Öner Yağcı

RIFAT ILGAZ'a

«Kırk Karanlığı»ndan gelen aydınlığımızdı
Dudaklarında acı gülümsemelerle
Yaşamın şiirini yazdı.
Bir erini daha yolluyoruz tarihe
Duysun «Fedailer Mangası.»

Öner Yağcı

I. «FEDAİLER MANGASI»[1] ERİNİN «KIRK KUŞAĞI» ANILARINI SUNARKEN...

«Girdiğim çıktığım yerler tanığımdır
Kapımı çalanlar gece yarılarında
Okunan kararlar yüzüme karşı
Korkmuyorum duygusal bitişlerden
Tükenen kurşunkalemler tanığımdır...»

Rıfat Ilgaz
(*Bir Sınavsa Eğer* şiirinden.)

1. RIFAT ILGAZ: AYDINLIKÇI ŞAİR

Rıfat Ilgaz...

Dayanışmanın, savaşımın, direnmenin anıt sanatçısı...

Bencilliği ve boyun bükmeyi yanına yaklaştırmadan yaşamasını bilen usta...

«*Sınıf*»ın şairi, «*Hababam Sınıfı*»nın yazarı...

Aydınlığın öğretmeni, Rıfat Hoca...

82 yıllık ömrünü noktalarken de, yaşamanın ustası olduğunu gösteren dağımız...

«*Sivas Katliamı*»[2]na dayanamadı!

---

1. «*Fedailer Mangası*», Attilâ İlhan'ın, 1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı'na verdiği ad. İlhan'ın bu tanımlamayı ilk kez kullandığı aynı başlıklı yazıyı «Sunu»nun sonunda okuyacaksınız.
2. «*Sivas Katliamı*», 2 Temmuz 1993, Madımak Oteli.

Sıvas'ta, yürekleri aydınlık dolu yüz kadar insanın katledilmesi amacıyla karanlık güçlerin çıkardığı yangında çocuğu, delikanlısı, genç kızı, yaşlısıyla; yazarı, halk ozanı, fotoğrafçısı, karikatürcüsü, şairi, tiyatrocusu, semahçısı, folklorcusu, öğrencisiyle 37 canı almıştı ölüm. Karanlık, aydınlığı; dumanı ve ateşiyle boğmuş ve yakmıştı. Rıfat Ilgaz'ı da kahretmişti ülkemizin getirildiği bu korkunç durum ve vahşi karanlık. Onun insancıl yüreğinin birkaç gün sonra durmasına neden olan bu katliam, aynı zamanda aydınlık savaşımının bunca bedele karşın böylesine bir yara almasını protesto etmesine de yol açmıştı. Sıvas'ta ölenlerin içinde Asım Bezirci de vardı. Ilgaz'ın can dostu ve Ilgaz için «*Rıfat Ilgaz*» adlı kitabı yazan Asım Bezirci. Asım Bezirci'nin ölüm haberi üzerine *Cumhuriyet*'e şunları söylemişti:

«Artık hiçbir şeye inanmıyoruz. Yaşama da inanmıyoruz. Artık yaşam yalama oldu. Evden dışarı çıkmamak mı lazım? Bizim aklımız ermez oldu. Asım benim çok eski dostum. Benim için yıllarca çalışıp kitaplar yazan değerli bir yazar. Yazar, kitapları yalnız kendisi için yazmaz. Kitaplar birer sevgi derlemeleridir. Asım, aylarca, günlerce benimle yattı, kalktı. İyi günlerimde gülmüş, hapishanelerle, kelepçelerle ağlamış. Gözlerinin önünde 81'de kelepçeliyim. Asım yanımda. Türkiye'de yaşama da ölüme de inanılmıyor. Asım Bezirci yaza yaza kayboldu gitti işte. İnsanca yapabileceğimiz tek şey, şimdi Asım'ı saygıyla anmak.»[3]

3. *Cumhuriyet* gazetesi, 7 Temmuz 1993.

Rıfat Ilgaz, bu sözlerinin yayınlandığı gün öldü![4]

Attilâ İlhan'ın deyişiyle, «*Fedailer Mangası'nın Demirbaşı Rıfat Ilgaz*»[5] ın ölümü, «yalama olan yaşam»ın protestosudur. Rıfat Ilgaz, «birileri» adına bu yaşamı protesto etme hakkına sahip olan ender insanlarımızdan biridir.

Şimdi Rıfat Ilgaz'ı «saygıyla» anarken düşünüyorum. Onun, aydınlık sevdasıyla dolu büyük bir birikimle, 70'e yakın kitabıyla bize gülümsediğini görüyorum. Yaşamı paylaşmanın tadını öğretiyor bize; dayanışmanın ve direnmenin anlamını. Hâlâ konuşuyor, hâlâ yazıyor. O'nu kim susturabilir ki? Kim susturabilmiş ki bunca yıl? Konuşuyor Rıfat Hoca, konuşuyor, yazıyor:

«Yaşıyoruz dedik yaşıyoruz be
Heeeey fincancı katırları...»
(Yaşıyoruz şiirinden)

Konuşuyor, yazıyor, yaşıyor işte, şiirleriyle:

---

4. 7 Temmuz 1993, saat: 05.05.

5. Attilâ İlhan, 21 Ağustos 1993 günü, *Meydan* gazetesindeki «*Söyleşi*» köşesinde, «*Fedailer Mangası'nın Demirbaşı Rıfat Ilgaz*» başlıklı bir yazı yazdı. Attilâ İlhan bu yazısının sonunda şunları söylüyordu: «40'lı yılların kötümserliği yanılmıştı, '*Fedailer Mangası*'nın demirbaşlarından *Rıfat Ilgaz*, uzun yaşadı; halkıyla bir güzel özdeşleşti, ona çok yakışan bir ölümle, 'ayakta öldü'. On yıl kadar oluyor, yağmurlu bir sabah, *Taksim*'deki *Bulvar Kahvesi*'nde rastlaşmıştık; laf arasında yeri nasıl düştüyse, demişti ki: '–... şimdi bana bak, şair! Yetenek, bilgelik, çalışmak, teknik, ıvır zıvır hepsi lâzımdır ama, yetmez! Şairi, şair mertebesine, getirirse halkı getirir; marifet, onun bulunduğu hizaya yükselebilmektedir! Gerisi fasafiso!' İşte böyle *Rıfat 'ağbiy'*, 'eski askerlerden' pek kimse kalmadı; öteki taraftakilere söyle, içleri rahat olsun, mevziler terkedilmeyecektir.»

Yarenlik, Sınıf, Yaşadıkça, Devam, Üsküdar'da Sabah Oldu, Soluk Soluğa, Karakılçık, Uzak Değil, Güvercinim Uyur mu?, Kulağımız Kirişte, Ocak Katırı Alagöz.

Yaşıyor işte, gülmece öyküleriyle:

Radarın Anahtarı, Don Kişot İstanbul'da, Kesmeli Bunları, Nerde O Eski Usturalar, Saksağanın Kuyruğu, Şevket Ustanın Kedisi, Geçmişe Mazi, Garibin Horozu, Altın Ekicisi, Palavra, Tuh Sana, Hababam Sınıfı Baskında, Hababam Sınıfı Uyanıyor, Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, Rüşvetin Alamancası, Çalış Osman Çiftlik Senin, Sosyal Kadınlar Partisi, Şeker Kutusu, Dördüncü Bölük.

Yaşıyor işte, romanlarıyla:

Hababam Sınıfı, Bizim Koğuş, Karadeniz'in Kıyıcığında, Meşrutiyet Kıraathanesi, Kararıma Geceleri, Sarı Yazma, Yıldız Karayel, Hababam Sınıfı İcraatın içinde.

Yaşıyor işte, çocuk romanlarıyla:

Halime Kaptan, Kumdan Betona, Bacaksız Kamyon Sürücüsü, Öksüz Civciv, Cankurtaran Yılmaz, Bacaksız Okulda, Bacaksız Tatil Köyünde, Bacaksız Sigara Kaçakçısı, Bacaksız Paralı Atlet, Küçükçekmece Okyanusu, Apartıman Çocukları, Hoca Nasrettin ve Çömezleri.

Yaşıyor, oyunlarıyla:

Hababam Sınıfı, Karadeniz'in Kıyıcığında, Hababam Sınıfı Uyanıyor, Hababam Sınıfı Baskında, Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, Abbas Yolagider, Türk Çocukları Türk Çocukları.

Yaşıyor, fıkralarıyla:
Nerde Kalmıştık, Cart Curt.

Yaşıyor, anılarıyla:
Yokuş Yukarı, Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra.

Yaşıyor, filmlere alınan, müzikalleştirilen, televizyonlar için dizileştirilen yapıtlarıyla. Hakkında yazılan yazılarla, yaptığı söyleşilerle, şiir kasetleriyle ve dergilerde yazdıklarıyla, yaptığı konuşmalarla yaşıyor.»[6]

Yaşıyor işte:

«... Ölümle burun buruna bir gençlik boyu
Sıtmasında vereminde Anadolu'nun
Dönülmez bekleme kamplarında
Suçsa suç, sorguysa sorgu, hapisse hapis
Yaşamak gezin gözün arpacığın ucunda
Elimde hep böyle tükenen bardak...»
(Bir Sınavsa Eğer şiirinden.)

---

6. Rıfat Ilgaz'ın «tüm eserleri» *Çınar Yayınları*'nca yayımlanmaktadır. Asım Bezirci'nin, ilk basımı 1988'de, ikinci basımı 1989'da yapılan ve «*1989 Farit Oğuz Bayır Kültür ve Sanat Ödülü*»nü kazanan «*Rıfat Ilgaz*» adlı kitabının «genişletilmiş ve geliştirilmiş» üçüncü basımında, Ilgaz'ın yaşamı, kişiliği, şairliği, hikâyeciliği, romancılığı, oyun, anı ve köşe yazarlığı ile eserlerinden seçmeler yer alıyor. Bu yapıtta, Rıfat Ilgaz'ın tüm eserlerinin listesiyle birlikte, kendisinden söz eden kitapların, yıllıkların, hakkında yazıların yazıldığı dergilerin, gazetelerin, konuşmaların ve soruşturmaların yer aldığı yayın organlarının da geniş bir listesi yer alıyor. (Çınar Yayınları, Halkın Şair ve Yazarları Araştırma-Eleştirme Dizisi, 1992, 312 sayfa.) 12. TÜYAP İstanbul Kitap Fuarı'nda «Onur Sanatçısı» seçilen Rıfat Ilgaz için bir de kitap yayımlandı. Bu kitapta, Ilgaz'ın yaşamı, kişiliği ve yapıtlarıyla ilgili önemli ayrıntılar yer alıyor. Alpay Kabacalı'nın hazırladığı kitabın adı, «*Edebiyatımızın Koca Çınarı: Rıfat Ilgaz.*»

Yaşıyor Rıfat Ilgaz, kimliğiyle, yaşamıyla yaşıyor. Dün yaşamımızı aydınlatmıştı, bugün de aydınlatıyor. Yarın da aydınlatacak. Savunduğu, yarattığı, duyumsattığı değerler yeşeriyor hep içimizde. Daha bir aydınlanıyoruz Rıfat Ilgaz'la.

Gerçeği söylemekten sakınmayan bir şair olan Rıfat Ilgaz, sözün gücüne inanıyordu. Gerçek bir sanatçının okuruna güvenmesi gerektiğini söylüyordu. Büyük inancı olmayan sanatçının büyük sanat yaratamayacağı düşüncesiydi.

2. 1940 TOPLUMCU GERÇEKÇİ KUŞAĞI

Böyle bir sanatçı olan Rıfat Ilgaz'ın 1940'lı yıllarla ilgili anılarını yayına hazırlarken çok düşündüm. Anılan okurken, ülkemizin elli yıllık yakın tarihine gidip gidip geldim. Genç bir yazar olarak çok şeyler öğrendim Rıfat Ağabey'in anılarını okurken. Bir insanın inancını ve inadını somut olarak yaşadım el yazısında. O'nun, «*Fedailer Mangası*» tanımlamasını çok sevdiğini biliyordum. İlk kez Attilâ İlhan'ın kullandığı «*Fedailer Mangası*», bence de, bugün edebiyatımızda «*40 Kuşağı*», «*1940 Kuşağı*», «*1940 Toplumcu Kuşağı*», «*1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı*», «*1940 Sosyalist Gerçekçi Kuşağı*» adlarıyla bilinen bir kuşağa verilebilecek doğru, uygun, anlamlı bir ad. Bu anlamlı tanımlamayı hak eden 1940'ların devrimci şairleri, çok sevdikleri yurtlarında, edebiyat tarihlerine yıllar boyu alınmadılar. Okul kitaplarında görmedik adlarını, yapıtlarını. Kitaplıklara konulmadı kitapları. Antoloji hazırlayanlar görmezden geldiler, yok saydılar onları. Yayıncılar, dergiler, gazeteler

yıllarca sırt çevirdi onlara. Kendilerinin çıkardıkları dergiler kapatıldı, kitapları toplatıldı. Kovuşturmalara uğradılar, hapislikler, sürgünlükler yaşadılar. Yıllarca «1940 Kuşağı» tanımlaması içinde yer verilmedi adlarına. Aynı dönemde, «başka anlayışlarla» şiir yazan şairlerden söz edilirken 1940'lı yılların toplumcu şairlerinin adları unutturulmaya, düşünceleri ve yapıtları yok edilmeye çalışıldı. Asım Bezirci'nin deyişiyle, uygulanan «demokrasi dışı, gizli ve çirkin sansür»le, ülkenin 40'lı yıllar koşullarında, tek parti diktasının faşizan baskısını yoğunlaştırdığı yıllarda, sıkıyönetimin, askeri mahkemelerin, Sansaryan Hanı'nın hücrelerinin soğukluğunda demokrasi savaşımı veren bir şairler kuşağı yıllarca yaşamın dışına atılmaya çalışıldı.

1960'tan sonra, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamıyla birlikte (bizim ilk gençliğimizdi), edebiyatımız da «tek sesli», «merkezi», «sola kapalı», «devlet denetimli» konumundan sıyrılmaya başlayınca tanımaya adımlar attık biz 40 Kuşağı'nı. Adını hiç duymadığımız, şiir geleneğimizde var olduğunu bilmediğimiz şairlerle karşılaşıverdik. Hele bu şairlerin şiirlerine kavuşunca (adını bilip de şiirlerinden yoksun olduğumuz Nâzım Hikmet'e kavuşmak gibi tıpkı. Ama ne yazık ki öldükten sonra!) edebiyatımızın bize eksik yani yanlış sunulmuş olduğunu anlamaya başladık. Bize yalan söylemişlerdi. Bize dünümüzü aktarmak istememişler, belleği silmeye çalışmışlardı.

Yıllara egemen olmayı başarmışlardı ama sonsuza kadar süremezdi egemenlikleri ve sürmedi de. İşte bugün, tanıyoruz artık 40 Kuşağı şairlerini, «*Fedailer Mangası*»nı: *Hasan İzzettin Dinamo*'yu, *Rıfat Ilgaz*'ı, *Cahit Saffet (Irgat)*'i, *M. Niyazi*

Akıncıoğlu'nu, *A. Kadir*'i, *Suat Taşer*'i, *Mehmed Kemal*'ı, *Enver Gökçe*'yi, *Ömer Faruk Toprak*'ı, *Ahmed Arif*'i, *Attilâ İlhan*'ı, *Arif Barikat (Damar)*'ı, *Şükran Kurdakul*'u tanıyoruz. *Sabri Soran*'ı, *Fethi Giray*'ı, *Muzaffer Arabul*'u...

1967'den sonra yayımlanan üç kitapla 40 Kuşağı'nı tanımaya ilk adımlarımızı atmıştık: *Duman ve Alev* (Ömer Faruk Toprak, anılar), *Acılı Kuşak* (Mehmed Kemal, anılar) ve *Dünden Bugüne Türk Şiiri Antolojisi* (Asım Bezirci). Sonra 1971'de Asım Bezirci'nin *On Şair On Şiir* ve Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nde de 40 Kuşağı şairleri diye bir gerçeğin olduğunu öğrenmiştik.[7] Öğrendik ki, 1940'lı yıllarda «şiir» yazan, yürekli, inançlı, yurtsever, demokrasiden yana, anti-faşist, sosyalist şairlerimiz varmış!

Rıfat Ilgaz'ın şu dizeleri, bu trajik gerçekliği ifade ediyor:

«Kapandı yüzümüze dergi kapakları
Bir varmış bir yokmuş olduk sağlığımızda...»
(Yaşıyoruz şiirinden)

7. *Duman ve Alev* (1968, May Yayınları), *Acılı Kuşak* (ilk basım 1967, ikinci basım 1977, üçüncü basım 1985, De Yayınevi), *Dünden Bugüne Türk Şiiri Antolojisi* (1968, May Yayınları), *On Şair On Şiir* (1971, May Yayınları), *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* (ilk basım 1971, beşinci basım 1989, inkılâp Kitabevi).

3. 1940'LI YILLAR TÜRKİYESİ

Var, evet. Edebiyat tarihleri yıllarca yazmasa da, ders kitaplarına hâlâ alınmasalar da, bin dereden bin su getirilse de bir gerçeklik var. 1940'lı yıllarda, o yılların toplumsal, politik, kültürel ortamında insanlıktan, barıştan, demokrasiden yana şairlerin oluşturduğu bir gerçeklik bu. Koşulların yarattığı ama bilinçli bir tercih olarak oluşan bir gerçeklik bu. 40 Kuşağı'nı yadsımak, bir soylu direnişi, bir aydın sevdasını, bir onurlu başkaldırıyı yadsımak anlamına gelir. 40 Kuşağı şairlerinin bir arada anılmasının nedeni, düşünceleri ve düşüncelerine uygun yaratılarıdır. Edebiyatın yaşama katılması, edebiyata yaşamın katılması, edebiyatın toplumsal sorunlara eğilmesi ve bir işlev yüklenmesi 40 Kuşağı'nın kaygısıdır. Bu kaygının ve bu yüklemenin nedenini ise ancak o günlerin yaşam koşullarının ve edebiyat ortamının bilinmesiyle kavrayabiliriz düşüncesindeyim. 40 Kuşağı şairlerinin ortak kaygılarının oluş-

turduğu bir anlayışla «kuşak» olarak belirlenmelerinden daha doğal ne olabilir?

Bu doğallık, 1940'lı yıllar Türkiyesi'nin koşulları içinde, aydın duyarlığının şair çığlıklarıyla somutlandığı bir sonuca varmıştı. Nâzım'la başlayan (Nâzım'ın ilk şiir kitabı *835 Satır*, 1929'da yayımlanmıştı) bir sosyalist geleneğin sürdürücüsü olan 40 Kuşağı şairleri; miras aldıkları bu «yeni» sese ve soluğa, kendi özgünlüklerini katmasını becermiş ve Nâzım'ın açtığı aydınlık ufka, yeni ufuklar eklemesini başarmıştı. Şiirimizdeki bu yeni başarı, Nâzım'ın ardından Ercüment Behzat Lav ve İlhami Bekir'den sonra yetişen bir aydınlık kuşağının başarısıydı. Toplumsal sorunları işleyen, şiire halkı katan, toplumcu gerçekçi bir kuşaktı bu. Adorno, «sanat ürünleri»nin, «içinde bulundukları dönemin bilinçsiz tarih yazımı» olduğunu söylerken doğru bir saptamada bulunmaktadır. Bu saptama ile diyebiliriz ki, 1940 Kuşağı'nın şiiri, bize 40'lı yıllar Türkiyesi'nin yaşama koşullarının ipuçlarını veren gerçek şiirdir.

40 Kuşağının hangi koşullarda, hangi düşüncelerle ortaya çıktığını ve neler yaptığını irdelemek, bu gerçekliğin niçin yıllarca günışığından uzak tutulduğunun nedenini de ortaya çıkaracaktır sanıyorum:

> «İkinci Dünya Savaşı çapındaki bir dramı yaşamak, istese de istemese de insanı 'angaje olmaya' götürür; belki de –ne belkisi muhakkak– 40 Kuşağı'nın o kadar angaje bir sanata yönelmesi bundan ileri geliyor; hele şu şiir kitabı adlarına bir bakınız: *1943* (Suat Taşer/Fethi Giray), *Tebliğ* (A.

Kadir), *İnsanlar* (Ö. F. Toprak), *Sınıf* (Rıfat Ilgaz). Daha sonradan geldi ama benim ilk şiir kitabımın adı da *'Duvar'*dır; üstelik açık açık «ikinci Dünya Harbi içinde kahredilen, bütün dünya duvarları için yazıldığı' ilan edilmiştir. Önünde insan kurşuna dizilen duvarlar, toplama kamplarının duvarları, Gestapo hücrelerinin duvarları vs...»[8]

diyor Attilâ İlhan ve 40 Kuşağı ile ilgili düşüncelerini şöyle sürdürüyor:

«Benim sonradan Fedailer Mangası adını verdiğim bir şair kuşağı, geleceklerini tehlikeye atmak pahasına 'insan hakları ve demokrasi' savaşını başlatmışlardır; bunun böyle olduğunu en kolay ve en çabuk anlayan, elbette, 'Tek Şef, Tek Parti, Tek Millet' rejiminin 'yetkilileri' olmuştur. Hepsi topu beş yüzer, biner adet basılmış o şiir kitaplarını, çıkar çıkmaz toplatmış, şairlerini sıkıyönetim mahkemelerine vermiş ya hapsetmiş ya sürmüştür. 40 Kuşağı Savaş Kuşağı şairlerimize bir şeyler borçluyuz, zira ülkemizin 'hürriyet ve demokrasi mücadelesinde alınlarında ışığı ilk hissedenler' onlar olmuşlardır; savaş sona ererken halka genişledi, halk yığınları devreye girdi, mücadele 1950'de diktanın tasfiyesi ile sonuçlandı (mı?).»[9]

Hasan İzzettin Dinamo, «*1940 Kuşağı Üstüne*» başlıklı bir yazısında, kuşağıyla ilgili olarak şunları söylüyor:

8. Attilâ İlhan, «*Kırk Kuşağı Demokrasiyi Başlattı*» başlıklı söyleşisinden, Hürriyet gazetesi.

9. Aynı söyleşiden.

«Bu, yaşla ilgisi olmayan anlamsal bir kuşaktır. 1940, İngiltere dışında bütün Avrupa'nın Gamalı Haç'ın demir çizmeleri altında çiğnendiği yıldır. Elinde silahı, kâğıdı, kalemi olan bütün Musalar (Müzler), kuğunun güzel ölüm şarkısını andıran bir direnişe geçmişlerdi. Bütün özgür ya da tutsak Musalar, senfonik özgürlük şiirleri döktürmeye başlamışlardı. Türkiye'de de Müzlerin korosunda, damdaki Nâzım Hikmet'le birlikte, damdan yeni kurtulmuş birkaç şairin de faşizme karşı direniş şarkıları yükseliyordu. 1940 yılı, Avrupa kültürünün benzin yerine özgürlüğü yakan Panzer tanklarının altında pestile döndüğü yıldır. Faşizm celladının her adımında yüzbinlerce, milyonlarca insanı tutsak ya da yok ettiğini bilen her özgür insan birer özgürlük havarisi kesilmişti. Türkiye'de de faşizmin içerdeki, dışardaki yürüyüşüne karşı direnen şairler, yazarlar, türlü sanatçılar, düşünürler, yerli faşizmin kara tırnaklarıyla didik didik edildiler. Özgürlük şarkıları susturulup müzler damlara atıldılar, öldürüldüler, en yeğniği sürgüne gönderildiler... İşte 1940 Kuşağı, 1950'ye kadar süren yıllarda kendisini toplumcu sayan bütün sanatçıları, düşünürleri kapsamaktadır... Türk edebiyatının yüzünü ağartan düştün sanat yapılarının, kalıcı şiirin en güzellerini bunların yarattıklarını göreceksiniz. Türk toplumunun bir iki adım ileri atmasında bile bu çabanın karınca kararınca etkisi vardır.»[10]

Yine Dinamo, anılarında:

10. Hasan İzzettin Dinamo, *Yeni Ortam* gazetesi, 25 Kasım 1975.

«Attilâ İlhan, o zamanlar kendisinin de içinde bulunduğu, faşizme başkaldıran bu şairlere ve kendisine Fedailer Mangası adını vermişti. Bu şairler ve sanatçılar, Türkiye'de, Hitler'in ülkesinde işkence gören, öldürülen sosyalistlerin, sanatçıların yazgısına yaklaşık işkence ve insanlık dışı işlem gördüler...»[11]

diyerek Attilâ İlhan'ı tamamlarken, daha sonraki yıllarda şiirleri ve düşünceleriyle toplumcu gerçekçi çizgide isim yapan şair Kemal Özer, 1978 yılında *Tan* dergisinde yayımlanan «*1940 Kuşağı'ndan Bir Usta*» yazısında 1940 Kuşağı ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarıyor:

«Adlarını 1940'larda duyurmaya başlayan ve Nâzım Hikmet'i usta belleyen bu ozanlar, tıpkı ustaları gibi, o zamanın iktidarınca tutuklanmış, sürgün edilmiş, aç ve işsiz bırakılmışlardır. Çoğu kez yapıtlarını yayınlama olanağını bulamamışlar, tüm güçlüklere karşın yayınladıkları zaman da şiirleri sürekli hor görülmüş, kötülenmiş, okul kitapları dışına itilmiştir.»[12]

Kemal Özer, 1940 Kuşağı hakkındaki bu düşünceleriyle, bizim savunduklarımızı doğrularken, Kemal Sülker de, anılarında yer alan «*Mektuplar ve Kitaplar*» adlı yazısında şöyle söylüyor:

---

11. Hasan İzzettin Dinamo, TKP Aydınlar ve Anılar, Yalçın Yayınları, Birinci Basım, Mayıs 1989, sayfa 83.
12. Kemal Özer, *Ateş Şölen*, Yordam Yayıncılık, Mayıs 1992, Birinci Basım, sayfa 88.

1941 ve 1942 hem Avrupa'nın hem Türkiye'nin savaş yıllarıydı. Yokluklar, sıkıntılar, yıkımlar, değişmeler birbirini izliyordu. Halkın savaş ekonomisine uygun yaşaması, pek çok gencin silah altına çağrılmış olmasının getirdiği sorunlar bir sanatçıyı ilgilendirecek boyuttaydı.»[13]

40 Kuşağı'nın öncülerinden ve adı onlar gibi unutturulmak istenenlerden İlhami Bekir (Tez) bir söyleşisinde:

«Türk şiirine şöyle bir bakarsak en köklü akımın, kendinden sonraki kuşakları en çok etkileyen akımın 1940 Kuşağı olduğunu görürüz. Bu ortada... Benle Nâzım 1940'tan evvel başladık şiire, 1940'larda şiiren başlayan öteki toplumcu şairlere bakınca, şiirimize kattıkları da ortada... Bundan önce de unutturulmaya, yok saydırılmaya çalışıldık... Sizler uyanık olun...»[14]

diyerek, bir gerçeğin aktarılması amacıyla uyarı görevini yerine getirirken, «Halkımın sıradan ve gariban bir ozanı olmak bana onur veriyor» diyen 40 Kuşağı'nın en başarılı şairlerinden Ahmed Arif, kuşağıyla ilgili olarak şunları söylüyor:

«1940 Toplumcu Kuşağı'nda gerçekten büyük ozanlar vardır. Rıfat Ilgaz, Vedat Türkali (Abdülkadir Pirhasan), Niyazi Akıncıoğlu, A. Kadir, Şükran Kurdakul, Arif Barikat (Damar), Muzaffer Arabul edebiyatımıza onur vermiştir.»[15]

---

13. Kemal Sülker, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, Çağdaş Yayınları, Birinci Basım, Mart 1986, sayfa 47.
14. İlhami Bekir Tez'le söyleşiden *Şair Çünkü Onlar*, sayfa 11 (Enver Ercan, Kavram Yayınları, Birinci Basım, Şubat 1990.)
15. Ahmed Arif, aynı yapıt, sayfa 134-135.

40 Kuşağı ile ilgili değerli çalışmasının önsözünde Hikmet Altınkaynak, yargısını şöyle ifade ediyor:

«Kitabın sonunda şu yargıya varılacağına inanıyoruz: 1940 Kuşağı şairleri gerçekten toplumcu Türk şiirinin Tevfik Fikret'ten ve Nâzım Hikmet'ten sonra ilk ustalarıdırlar, toplumcu düşüncenin de ilk savunucuları arasında yer alırlar. 1940 Kuşağı şairlerini, kimi karanlıkta kalan ürünleri topluca sunmayı amaçlayan bu çalışma, gerek kapsadığı şairlerle ve gerekse şairlerin sanatçı kişilikleri üstüne ileri sürülen yargılarla, daima tartışmaya açıktır. Ama şu yargı tartışılmaz bir gerçektir: 1940 Kuşağı toplumcu şairleri özgürlüğün, kardeşliğin, barışın, emeğin ve insanseverliğin edebiyatımızda savunuculuğunu yapmışlardır, yapmaktadırlar. Kapitalizme ve faşizme karşı evrensel bir mücadelede, şiirleriyle ve eylemleriyle seçkin örnekler vermişlerdir, vermektedirler. Saygı onlara ve kavgalarına.»[16]

40 Kuşağı'nın yine unutturulmak istenen şairlerinden Enver Gökçe de tavrını şöyle anlatıyor:

«Biz tavrımızı belirlemiştik. 945 yılında yani Garipçilerin edebiyatımıza egemen oldukları bir çağda dergi yayımlamaya ihtiyaç duymuştuk. Bu devre, henüz toplumcu akımı güçlendirmeye çalıştığımız bir devreye rastlar. Orhan Veli ve arkadaşları o zaman devrimci şiirleri yoksayan ve yozlaş-

16. Hikmet Altınkaynak, *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, Birinci Basım, 1977, sayfa 11.

tıran bir çalışma içindeydi. Ve bu sebeple biz Ant çevresinde küçük bir topluluk da olsak, devrimci sanat sorumluluğunu üstlenmiştik. Daha evvelden Yeni Edebiyat dergisi tarafından yürütülen akımın mümessili olarak karınca kaderince çalışmalarımızı sürdürüyorduk. Bu devrede biz, bir avuç devrimci genç tarafından ele alınan anti-faşist ve devrimci bir gençlik ve onun devrimci sanatı etrafında yeni bir akımın mümessili toplumcu sanatı ortaya çıkarmayı amaçlayan gençlerdik denebilir. Bizim varlığımız aslında önemsizdi, küçüktü, ama doğruydu. Biz bu doğrudan dolayı bir aradaydık... O günkü tavrımızın sadeliği ortadadır.»[17]

Ahmed Arif'in deyişiyle «edebiyatımıza onur verenler»den Rıfat Ilgaz'ın konuyla ilgili olarak memleketinin yerel gazetelerinden birine yazdığı «*Tükenmeyiz Yadsımayla*» başlıklı yazısından bir paragrafı buraya almak istiyorum:

«... 1940 yılları, sınırlarımıza dayanan faşizm savaş makinesinin motorunu soğutmamak için gaz kesmeden çalıştırdığı korkunç yıllardır. Motor seslerini, benzin kokularını duymadan ezbere yaşayan nice şairler, edebiyat tarihçilerince, bırakın şairliği, hem de çağının şairi gösterildiler. Özgürlükleri, sağlıkları pahasına üzerlerine düşen işlevi, gerçek sanatçıya yakışır bir yürekle sürdüren, çağının bilinçli yazarları, şairleri, halktan, aydından uzak tutuldular. Egemen

17. *Enver Gökçe Üzerine*, Hazırlayanlar Özgen Seçkin-Metin Turan, Damar Yayınları, Birinci Basım, Şubat 1991, sayfa 87-88.

sınıfın baskıcılarından önce, bu yarı aydın edebiyat raportörlerinin ihanetine uğradılar. Yürekli okuyucu, Nâzım'ı, Sabahattin Ali'yi bulup çıkardığı gibi, bir gün onları da bulup çıkaracak, halkına tanıtacaktı elbet. 27 Mayıs'ın getirdiği alacaışık özgürlüğü, bu işi hızlandırarak edebiyat tarihimizde yeri olması gereken, çağının, toplumunun nice nice gerçekçi şairlerini gömütlerinden çıkardı. Oysa onlar ölmemişlerdi, toplumdaki yerlerini ufak ufak işlerle tutmakta, öz sanatçısından habersiz olan halkın içinde yaşayıp gitmekteydiler. Çıkardıkları dergilerle yayınladıkları uydurma antolojilerde uydurma şairler yaratan sahte derlemeciler, uydurma kuşaklar da yarattılar. Bu düzmece antolojilerle Türk okuyucusunu kandırdıkları gibi, komşularımızı, sanata ilgi gösteren ülkeleri hâlâ da kandırmaktadırlar...»

Zaman Rıfat Ilgaz'ı doğruluyor. Bugün, Nâzım'ın da, Sabahattin Ali'nin de bütün eserleri[18] yayımlanırken 1940 Kuşağı şairlerinin hemen tümünün yapıtları birer birer günışığına kavuşturuluyor. Bu kavuşma ile de şiir damarımızdaki bir büyük eksikliği tamamlamış olmanın doygunluğuyla yaşıyoruz. Bu doygunluk, aynı zamanda kıvanç da veriyor bize, çünkü unutturamadılar! Her şeye karşın unutturamadılar! *Hasretinden Prangalar Eskittim*'i okuyoruz bugün, *Dost Dost İlle Kavga*'yı, Akıncıoğlu'nun *Umut Şiirleri*'ni, İlhami Bekir'in *Şiirler*'ini, ötekileri...

Kuşağındaki arkadaşlarıyla benzer bir yaşamı olan M. Ni-

18. Nâzım Hikmet'in tüm eserleri Adam Yayıncılık, Sabahattin Ali'nin tüm eserleri Cem Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır.

yazi Akıncıoğlu'nun düşüncesini de, yargılanmasında mahkemeye sunduğu savunmasından şu bölümle aktarmak istiyorum:

«İstanbul'da çeşitli kültür rüzgârlarının estiği günlerde yaşadım. Çeşitli şiirler yazdım. Çeşitli mecmualarda neşrettim. Ve İkinci Cihan Harbi'nin karanlık günlerini de yine İstanbul'da idrak ettim. Sebep ve neticelerini hayatımın bu yıllarında öğrendim. Ve müdafaa harplerinden gayri her türlü harp ve kitalden nefret ettim. İkinci Cihan Harbi'nin müsebbibi Almanya idi. Sebebi Alman ırkçılığı idi. Nazizm idi. Ve benim lise hayatımın fikirlerine çok benziyordu. Onun için ırkçı, Turancı milliyetçilikten nefret ettim.»[19]

Ömer Faruk Toprak da 1946 yılında sanat anlayışını şöyle açıklıyor:

«Doğuşu, niteliği, gelişim süreci, amaç ve görevleri bakımından tümüyle sosyal olan sanat! ileri bir demokrasiye doğru yol alan dünya halklarının sanatı da, elbet realist olacak! İkinci Dünya Savaşı'nda aynı zamanda realist sanatla emperyalist sanat da çarpıştı. Bu, sonuna yaklaşmış olmakla birlikte, henüz bitmemiştir. Utku realist sanatındır. Bunun belirtilerini yer yer her memlekette görüyoruz.»[20]

---

19. M. Niyazi Akıncıoğlu, *Umut Şiirleri*, Yayına Hazırlayanlar: Ömer Can-Hüseyin Atabaş, Hacan Yayınları, Birinci Basım, Ocak 1985, sayfa 19-20 (Savunma Tutanağı, sayfa 131).

20. Aktaran Kemal Sülker, *Bilim ve Sanat*, Temmuz 1983, sayı 31, sayfa 44. (*Ömer Faruk Toprak'ın Yaşamı ve Düşünceleri* başlıklı yazıdan, 10 Aralık 1946).

A. Kadir'in «*Ustaya Mektuplar*» şiirinin birinci bölümünün son dizeleriyle, 40 Kuşağı'nın köken ve işlevini sergileyen şu anlamlı dizeleriyle bu bölümde diyeceklerimi tamamlamak istiyorum:

Benim ustam
benim ağabeyim,
beni doğuran.
Hapishanedesin sen.
Hapishanede hâlâ,
yüreği, dili, hürriyeti toprağımın.»[21]

21. A. Kadir, *Mutlu Olmak Varken*, İlk basım, Aralık 1968, sayfa 117 (Ustaya Mektuplar I'den, 1945 Konya).

4. BİR ÇINARIN ANILARI

Rıfat Ilgaz, aydınlıkçı, direngen, anlaşılır, yalın şiirler yazan, gerçekten yana olan bir kuşağın siyasal inancını ömrünün sonuna kadar savunan ve özgün şiirini yaratan bir ustadır. Kemal Sülker, anılarının bir yerinde, kendisine Neriman Hikmet'in gönderdiği Rıfat Ilgaz'ın «*Sınıf*» adlı kitabıyla ilgili olarak şunları yazıyor:

> «... Rıfat Ilgaz hayatın içindeydi. 'Sınıf'ın bütün şiirleri, buram buram yurt ve insan sevgisi kokuyordu. Şiirler 1943'te yazılmış, ertesi yıl basılmıştı. Sade bir anlatım içinde yaşamın gerçekleri hiç de yapmacığa kaçmayan bir anlatımla dile getiriliyordu... Nâzım da Rıfat Ilgaz'ın ilk şiirlerini okuyunca, bunları beğendiğini Bursa'da söylemiş, 'onda yarınki realist Türk şiirinin yeni temsilcilerinden birini tanıyoruz,' demişti...»[22]

22. Kemal Sülker, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, sayfa 47-48.

Rıfat Ilgaz için İlhami Soysal:

«1940-1950 yıllarında güçlenmiş toplumcu şiirin ön safta ve yoksulların yaşayışlarını yansıtan temsilcilerinden biri oldu.»[23]

derken Ataol Behramoğlu da şiir antolojisinde:

«Rıfat Ilgaz'ın şair olarak acılı bir ses tonu var. İlk şiirleriyle, 1940'lı yıllar toplumcu şairler kuşağının, Nâzım Hikmet'in özellikle İnsan Manzaraları'na yakın bir şairiyle karşılaşıyoruz. Rahat konuşma dili; küçük, yoksul insanın yaşamını anlatışıyla, dil ve söyleyiş özellikleri bakımından Orhan Veli'lere yakın duruyor. Fakat Rıfat Ilgaz'ın şiirinde yoksul insanın yaşamından kesitler, bir dil ya da fantazi öğesi olarak değil, toplumun acılı gerçekleri olarak yansıtılmıştır.»[24]

biçiminde bir yargıda bulunuyor.

«Acılı bir ses tonu» ile «toplumun acılı gerçekleri»ni yansıtan ve özgün bir yapı oluşturan Rıfat Ilgaz'ın toplumcu gerçekçi kaynağını 1940'lı yılların dünyası, Türkiyesi ve İstanbul'u oluşturur. 40'lı yılların koşullarında «bir sanatçı olarak yerini alma» isteği, Rıfat Ilgaz şiirinin tartışmasız temelidir. Yaşamdan ayrı durmayan ve yaşamdan ayrı düşün-

---

23. İlhami Soysal, *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi,* Bilgi Yayınevi, İlk basım 1973, ikinci basım Mart 1983, sayfa 127

24. Ataol Behramoğlu, *Son Yüzyıl BÜyÜk TÜrk Şiiri Antolojisi,* Sosyal Yayınlar, Birinci Basım, Aralık 1987, Cilt II, Sayfa 1123-1124.

meyen Rıfat Ilgaz, «faşizme karşı oluş»la bir araya gelenlerle aynı kaygıları paylaşmaktadır.

Bu kaygı, bir toplumsal yer alışla kuşağı yaratmıştır işte. Çağının nabzını tutan, çağının tanığı olan bir şiir anlayışını benimseyen sosyalist şairlerin oluşturduğu bu kuşağın bir eri, bir dağıdır Rıfat Ilgaz. 1944'te yayımladığı «*Sınıf*» adlı kitabı toplatıldıktan sonra kitabı ve sanatı hakkında tek söz edilmeyen şairdir. 1950-1960 arasındaki dergilerde şiirini yayımlatamayan şairdir. 1960'a kadar antolojilerde adına ve şiirine rastlanılmayan şairdir. Sanatçının sorumluluğu olduğuna inanan bir şairdir.

İşte böyle şairin, Rıfat Ilgaz'ın 1940'lı yıllardan esintiler getiren, bir çeşit «hesaplaşma» olan anılardan oluşuyor «*Fedailer Mangası.*»

Rıfat Ilgaz, bu üçüncü «anı» kitabında[25] bizi 1940'lı yıllara götürüyor. Ben, okurken çok şey öğrendim bu anılardan. İnanç, birikim ve deneyle dolu bir ustanın yazdıklarından, satır aralarından sonuçlar ve dersler çıkarmaya çalıştım. Zaten, bu gözle okununca, Rıfat Ilgaz'ın gerçek bir Hoca olduğu hemen kabul ediliyor. Öğretmenlik ve müdür yardımcılığı yaptığı Karagümrük Ortaokulu'ndaki, «öğrencilerin saç ve kasketlerinin denetlenmesi» olayından şu anlamlı sonucu çıkartması, bir fırça darbesi yalnızca:

---

25. İlk anı kitabı, *Yokuş Yukarı*, İlk Basım 1982, Üçüncü Basım Çınar Yayınları 1991. İkinci anı kitabı, *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra*, İlk Basım 1986, Üçüncü Basım 1991 Çınar Yayınları.

«Trakya kapılarına dayanan Almanlar İstanbul'a şimdilik girmemişlerdi ama Nazi yöntemleri, kasketler, selamlar, onlardan önce okullarımıza girmiş oluyordu, hem bütün Türkiye'de.» *(Bir Dergi Bir Kuşak.)*

Bir dayanışma örneği mi acaba şu satırlar, şairler hafta sonlarında buluşuyorlar:

«Buluşmamızın adı, yoklamada bulunmaktı. Bir gün ona (Hasan İzzettin Dinamo'ya), 'Aman yoklamaları kaçırmayalım,' demiştim, 'üç yoklamada bulunmadık mı bizi şairlikten atıverirler sonra!» *(Öğretmenliğe Dönüş.)*

Öğretiyor, yaşama ustası Rıfat Ilgaz, anılarıyla da öğretiyor. Ilk basımı 1984'te yapılan «*Nerde Kalmıştık*»ta, kendisinden anılarını yazmasını isteyenler için şöyle diyor:

«Anı yazmamı isteyenler bir bakıma haklı. Beni öğretmenlikten ayırdıkları yıl, sözcüğün tam anlamıyla 'Bâbıâli'ye düştüm. Gazeteciliğin uzun süre geri hizmetinde çalıştım. Ön saflarda çarpıştığım yıllar da olmadı değil ama hep adsız ya da uydurma adlarla... Nelerle karşılaşmadım, ayak kaydırmalar, çekememezlikler, çekişmeler, çekiştirmeler, sürtmeler, sürtüşmeler, olumlu olumsuz türlü olaylar, kovulmalar, yer değiştirmeler, paralı, parasız albaştanlar, güçlenmeler, tutunmalar, dayanışmalı dayanışlar... Evet her şeye karşın direnmeler... En kötüsü de bir baltaya sap olmuşken alınıp götürülmeler. Nereye? Ara sıra, nereye olduğunu bilmeden, neden olduğunu

bulup çıkaramadan postalamalar... Hemen her olayda, ürküntüyle ellerin cebe gitmesi! Düşkırıklığıyla ellerin boş çıkması girdiği cepten. Yani parasızlık! Ne olursa olsun direneceksin, yaşayacaksın. Ama nasıl, nereden güç alarak, kimden yardım isteyerek! Bunu da yapacaksın yerine göre. Hemen her seferinde karşılığında neyin gittiğini hesaplayarak. Satılmadan, köpekleşmeden, altta kalmadan, ilerde bir yerine beş vererek. Cepten, yürekten, emekten mutlaka ödeyerek. Elli yaşın üstüne çıkmak, hapishanelerde, hastanelerde, basımevlerinde, kurşun kokuları içinde, havasız, ışıksız, yerine göre susuz, ekmeksiz, selamsız... Demek bütün bunların yazılması, anlatılması gerekli öyle mi? Yalnız kendim için değil, selamlaştığım, seviştiğim, tartıştığım dostlarım için. Ölüp giden, yaşamakta olan, çok yaşaması gereken kişiler, yakınlar, uzaklar için...»[26]

Aynı kitabın 44. sayfasında, «anılar, bir yazarın, yazdıklarına dayanak olacak arşividir,» diyen Rıfat Ilgaz'ın 1940'lı yıllar arşivine bir göz atmak ister misiniz? İşte, «*Fedailer Mangası.*»

26. Rıfat Ilgaz, *Nerde Kalmıştık*, İlk Basım 1984 Çınar Yayınları, İkinci Basım 1993, Sayfa 41-42.

5. RIFAT ILGAZ'A SELAM

Ölümünden birkaç ay önce yazdığım «*Bir Çınarın Şiirleri*»[27] adlı yazıma Rıfat Ilgaz'ın «insanın yaşamı şiire yetmiyor» dizeleriyle başlamıştım. O yazımda «*82 yıllık bir çınar*» diyerek selamladığım Rıfat Ilgaz'ı, «*40 Kuşağı'nın omurgalarından biri*» olarak nitelemiştim. Ilgaz'ın «*Bir Sınavsa Eğer*» adlı şiirinin ilk iki bölümünü bu «*sunu*» içinde okudunuz. Şiirin son bölümüyle ustamızı bir kez daha selamlamak istiyorum:

«...Yaşamak bir yürek işçiliği günümüzde
Ölümün anlamı değişti birden
Eskiden yataklarda beklerdik
Ders mi sınav mı görev mi belli değil
Gelecekse ayakta bulsun dimdik
Açılan bir sorumsuz yaylım ateş
Bir top karanfildir göğsümüzde.»

Yürek işçisi Rıfat Ilgaz göğsünde bir top karanfille yaşıyor!

ÖNER YAĞCI

---

27. Öner Yağcı, *Bir Çınarın Şiirleri, Karşı, Edebiyat Sanat Düşün Dergisi*, Nisan 1993, Sayı 72, Sayfa 24-27.

II. FEDAİLER MANGASI (*)

Kaç gündür buralarda yoğum, 1940'lardayım. Ağır uçankaleler karartma şehirlerini yerle bir ededursun, dergilerin sararmış kapılarını teker teker çalıyor, içimsıra kıvrılan bir soru işaretine yirmi yıl öncesinden karşılıklar arıyorum. (Voronej önlerinde Alman ardıçları yaman savaşıyor. Gözleri kör eden kar beyazlığı içinde soyu tükenmiş hayvan ölüleri gibi bırakılmış tanklar. Mareşal Rommel, El-Ageyla dolaylarında bakalım tutunabilecek mi? Guadalcanal'da Amerikan erleri Japonları alev makinalarıyla sarı kibritler gibi tutuşturuyorlar.) Bense bir toplumcu gerçekçilik dalgasına düşmüşüm. Nedeni de, beş yıl kadar önceki bir Beyoğlu sabahını anımsamam: Kemalgillerin belki de en güçlü romancısı olan Orhan Kemal'le rastlaşmışız, ayaküstü soruyorum:

— Bereketli topraklar üzerinde, ama ne?

(*) Attilâ İlhan'ın *Hangi Sol* adlı kitabından alınmıştır. (Varlık Yayınları, Aralık 1970, sayfa 129-140.) İzin verdiği için teşekkür ediyorum. (Ö.Y.)

O yanpiri külhanbeyi gülümsemesiyle kestirip atıyor:
— İstismar birader, istismar!

Peki ne var bu anıda beni kurcalayan? Besbelli bizim toplumcu gerçekçiliğimizin ne olduğunu, nereden geldiğini araştırmaya iten bir dürtü bu. Uluslararası, üstelik açıkça belirlenmiş bir yöntem olduğuna göre, acaba doğru mu anlamışız, doğru mu uygulamışız, yoksa bize özgü koşullar yüzünden birtakım özgül nitelikler mi doğmuş?

*

Toplumcu gerçekçilik, biliyorsunuz, réalisme socialiste deyiminin yanlış Türkçesi, dapdayıca sosyalist gerçekçilik dense daha mı iyi olurdu kestiremiyorum ya, eskilerden adını her anan yazarın ona başka bir ad yakıştırdığı da gerçek: Nasri Nihat, ihtilâlci realizm demiş sözgelişi, Asım Sarp (Kemal Sülker) inkılâpçı realizm diyor, Yürüyüş'çüler aktif realizm deyimini yeğlemişler, Behice Boran «realist ve inkılâpçı ileri sanat» diye almış. Yalnız, nasıl anılırsa anılsın, hemen göze çarpan özelliği; toplumsal bir tutumu önerişi, sanatçıyı toplumsal anlamda sorumlu bir sanata çağırışı, sanatı gerek doğuşu, gerek gelişmesi, gerekse etkileri yönünden toplumsal açıklamalara bağlayışı. Ne var ki derli-toplu, iki ayağının üstünde sağlam, ayrıntıları unutulmamış incelemelere, derinleşmek isteyen araştırmalara da rastlanmıyor pek. İş kuramsal bakımdan hayli genel tutulmuş, sanatın da din, hukuk, felsefe, töre gibi bir üstyapı kurumu olduğunu tekrarlıyorlar bol bol. Toplumcu bir gerçekçiliğin esthétique yönden özgül niteliklerini aramaktan çok, sınıfsal niteliği üstünde duruyor, toplumsal giderek siyasal görevini belirtiyorlar. Açıkça yazılmamış ya, bazıları çeviridir

sanırım; bazıları söz gelişi Türk şiirini incelemek iddiasındaki, Kemal Sülker'in Gün'deki uzun yazısı (8 Mayıs 15 Ağustos 1946) araştırmadan çok tartışma havasında kavgacı, dikkatalı bir yazı. anlaşılıyor ki, o dönemlerin büyük sorunu, önce sanatçıyı toplumsal sorumluluk fikrine yatırmak, sonra da özgürlük savaşına katabilmek.

Nasri Nihat'ın «Modern Realizm» başlıklı yazısı (Gün, 23 Şubat 1946) bana içlerinde en özlüsü gibi geldi: Kısaca tanımlıyor «ihtilâlci» gerçekçiliği, materyalist ve diyalektik olduğunu belirliyor; «... hâdiselerin otomatik akışını temâşâ etmekle kalan ve hâdiseler üzerinde şuurunu sözde müstakil bir objektif» olarak gezdiren klâsik tesbitçi gerçekçilikle yenisini karşılaştırıyor:

> «... *ihtilâlci realizm*, diyor, *varlığın ve yaşayışın insicamsız, karışık ve aldatıcı şekilleri arkasında, hâdiselerin hakikî ve gizli akışını sınıflar münasebeti zaviyesinden izah eden materyalist ve diyalektik bir tâlakkidir...*»

Yürüyüş'te birkaç sayı süregiden kuramsallık iddiasındaki bir soruşturmadaysa, Hüsnü Benli şöyle demiş:

> *Sanat, insan cemiyetinin yükselişinden aktif rol oynar, sanat bedîî haz ve heyecan uyandırmak suretiyle insan şuuruna tesir eder. Bundan dolayı sanat, insan şuurunu yükseltmeye yarayan bir silâh olarak kullanılmalıdır ve esasen sanata verilecek değerin biricik mihenk taşı da insan üzerindeki yükseltici tesiri-*

dir. (Yürüyüş, 25 Mart 1943).»

Behice Boran, Yığın'daki «ileri sanat, geri sanat» başlıklı yazısında, söylenegelenleri yenilemiş, ayrıca yenilik ve ilerilik ilişkileri üstünde durmuş. Açık, aydınlık, tutarlı bir duruş bu. Önemli ayrıcalığı, ilk defa olarak «sanatın kendine mahsus vasıfları» olduğunu işaretlemesi (Plekhanov'un özgül dediği nitelikler olacak) bir de o sıralarda paçamızdan akan yoksullukçuluk (misérabilisme) eğilimine ufaktan ufaktan direnmeye yeltenmesidir:

> *«... ileri sanat; realist ve inkılâpçı sanat olduğu için zamanının sosyal meselelerine lâkayt kalamaz. İleri olmak için sanatkârın mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama, istismarın, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat bunlara sağır da kalmaz. (Yığın, 15 Aralık 1946).»*

Evet, istismar, sefalet ve hürriyet! Kuramsal düzlemde sorun böyle yayvan ve genel anlamda ele alınınca; sanatçıya, üretim ilişkileriyle, toplumsal ilişkiler, bu sonuncularla toplumsal psikoloji, toplumsal psikolojiyle onun öznelleşmesi demek olan bireysel psikoloji, bireysel psikolojinin özümlenerek esthétique içlem haline gelişi, bunun da imgelerle deyimlenişi açıklanmayınca işin uygulama düzleminde buraya geleceği besbellidir. Öykücüler, köy ve şehir gerçeğini, ya Gorkiy-İstrati etkisinde (Orhan Kemal'in Yeni Edebiyat'ta çıkan Beyrut hikâyeleri İstrati havasıyla doludur) ya Ömer Seyfettin-Refik Halit çizgisinde nesnel «tesbitler» halinde vermekten öteye geçemez pek, toplumculuklarını sık sık yoksullukçuluğa kaya-

rak, ya da taşlama olanakları arıyarak belli etmeye çabalarlar (Kemal Bilbaşar, Sabahattin Ali). Ozanlarsa, Namık Kemal-Tevfik Fikret-Nâzım Hikmet çizgisinin özgürlükçülüğünü sürdürür, şiir yüklerini savaş nedeninden ya demokrasi cephesinin savaş şarkılarına, ya da insancı ama hayli «hayalperest» bir halkçılığa (populisme) harcarlar. Bunu Kemal Sülker, şöyle belirtir:

> *«... genel olarak kadın telâkkisi, çalışan insanların açlığı, amelelerin aşkı, hovardalığı, tekniğin tekâmülü, dini inanışların hâlâ devam etmesi, aşırı milliyetçiliğin zararları, harp, sulh, askerlik ve hepsinin başında hürriyet! Yani, Türk cemiyetinin fikir ve madde cepheleriyle katkısız realitesi ve insaniyetçi ülkü, ileri şairlerin belli başlı temalarıdır. (Gün, 15 Ağustos 1946)».*

*

(Resimler vardır, bir garip rastlantıya uyar, sonradan korkunç bir kaderi paylaşacak insanları biraraya getirir: Ne zaman görsem ürperdiğim şu kırk yedi yıllık eski ve karanlık resim gibi: Bolşevik Partisi'nin 19 uncu kongresi. Komitacı sakallı, sıkma gözlüklü birtakım aydınlar üstü kalabalık bir masayı çevrelemiş, objektife gülümsüyor. Kongre divanı üyeleriymiş bunlar. Dokuz kişi, dokuz önemli adam. Aralarında Lenin, Bukharin, Kalinin vs. de var. Ötekilerini yazsam da tanımayacaksınız, yalnız şunu bilin ki; bu dokuz kişiden yedisi, resimde olmayan bir başka Bolşevik tarafından sonradan öldürtülecektir. Yalnız onlar mı, yanlarısıra Kamenef, Radek,

Zinovyef, Piatakov, Tukhaçevskiy ve başkaları da. 1930'dan 1935'e kadar çatır çutur demir bir çember içine sokulmuş olan Rusya'da, 1935'den 1940'a kadar da bu çemberi zorlamaya kalkışabilecek kim varsa, –aydın, asker, politikacı, sanatçı– hep aynı adamın emriyle «temizlenecektir»tir. Yosif Visaryanoviç Stalin'in.)

Devrimden hemen sonraki yıllarda öne sürülmüş, üstünde tartışılmış olsa da, sosyalist realizm'i dünyaca bilinen haliyle işte bu korkunç yılgı dönemine doğmuş saymamalı mı? Rusya dışında haklı ve doğru bir direnme sanatına yol açacak sanılan yöntem, gerçekte, ülkesinde uçan sinekleri bile kendine göre denetlemeyi düşünen bir diktatöre uysal, renksiz ve kişiliksiz sanatçılar yetiştirmeyi öngörüyordu. Yaratıcı değildi istenen, uygulayıcı, aktarıcıydı; en somut özgürlükler için yapılmış devrim, ilkin yaratma özgürlüğünün kapılarını kapatıyor, yaratıcılarını partinin ücretli memurları kılığına sokuyordu.

Sovyet yazarları I. Kongresinde (17 Ağustos 1934) Andrey Jdanov, o ünlü Jdanov, bilir misiniz sosyalist realizmin tanımlamasına nerelerden geçerek gelir? Parti, ülkenin ekonomik, kültürel ve siyasal hedeflerini belirlemiştir; bu hedeflere ulaşmak için yapılan çalışmalar hızlıdır ya, daha da hızlanmalıdır; «... kapitalizmin bilinçlerde kalmış artıklarını, işçiler üzerindeki burjuva etkilerini, gevşekliği, hafifliği, tembelliği, disiplinsizlik ve bireyciliği...» ortadan kaldırmak için, «... bütün Sovyet yazarları Merkez Komitesi'nin dikkatli ve günü gününe kılavuzluğu altında, Yoldaş Stalin'in yorulmak bilmez destek ve yardımlarıyla Partinin ve Sovyet iktidarının

çevresinde birleşmişlerdir.» Türkçesi, iş bilinçli yazarların gönüllü toplumculuğuna bırakılmamış, kalemler sanatdışı bir güdüm altına sokulmuştur. Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk maddesi açıkça yazar bunu, ayrıca Parti Merkez Komitesi'nden bağlayıcı bir karar da çıkarılmıştır. «... Sovyet edebiyatı halkın ve devletin çıkarlarından başka bir çıkara hizmet edemez (14 Ağustos 1946)». Nasıl olur bu hizmet, elbet sosyalist realizm yoluyla olur, Jdanov'un ağzında bu şu demeye gelir:

«... sosyalist realizm, her şeyden önce, sanat yapıtlarında göstermek amacıyla hayatı tanımak demektir, göstermek diyorsam scolastique yoldan, ölü, sadece nesnel bir gerçek olarak göstermek değil de, gerçeği devrimci gelişmesi içinde göstermek demek istiyorum. Oradan itibaren de artistique yaratışın somut tarihsel tabiatı ve gerçekliği emekçilerin sosyalizm ruhuyla eğitilmesi ve değiştirilmesi amacıyla birleşmelidir.»

Uygulama düzlemine döküldü mü iş bakın ne olur, sanatçı ile yansıtacağı «toplumsal ve tarihsel gerçek» arasına bir perdedir gerilir, zorunlu ve kaçınılmaz bir perdedir bu, sanatçıdan ille bu perdenin üstünde gördüklerini yazması istenir. Başka bir deyişle; sanatçı, toplumsal yorumunu yapmak, yöntemini uygulamakta özgür bırakılmaz, açıkça siyasal iktidarın «vesayet»i altında tutulur. O kadar böyledir ki bu, yıllarca sonra Rusya'ya rahat bir soluk aldıran adam diyebileceğimiz o babacan Kruşçov bile, tüyler ürpertici bir rahatlıkla şunları söyleyebilecektir:

«... halka gerçekten hizmet isteyen sanatçı için özgür ve

yaratıcı olmak diye bir şey yoktur. Onun için kendini zorlamak diye de bir şey yoktur. Parti prensiplerini kendi hayatında yankılaması, onun ruhu bakımından en önemli bir ihtiyaçtır. Bu noktalara sıkı sıkı bağlanır, her zaman onları savunur, yayar. (1957)».

(Sovyetlerin gelmiş geçmiş en büyük ozanı, Mayakovskiy, kendini vurmadan önce şunları yazmıştı: «Ölüm hiçbir şeyi halletmiyor, bunu kimseye tavsiye etmem». Yine de sosyalist realizm yokuşunda Sovyet sanatçıları takım takım kendilerini öldürmüşlerdir: Aleksandr Blok, Essenin, Fadayev, vb. Bu, insanlık düzlemindeki acıklı sonuç. Acaba sanat düzlemindeki daha mı az acıklıdır? Bir fikir edinmek için ya, Aragon'un ünlü Prag Söylevi'ni okuyacaksınız, ya da yenilerde Parti'nin demir sillesini yiyen Andrey Sinyavski'nin Sosyalist Realizm adlı incelemesini: Bu sonuncusu, kaçak olarak Esprit dergisinde yayınlanınca görmüş, derginin hinoğlu-hin katolik eğilimleri yüzünden bazı kuşkularla okumuştum, şu günlerde yayınlanan Türkçesini –ciddi çeviri yanlışlarına rastladım– aynı izlenimlerle gözden geçirdim: Sinyavski'nin iç düzeni ne olursa olsun «teşhisleri» bana doğru, sosyalist realizm conformisme'inin ne büyük, ne ağrılı bir fiyasko olduğunu anlatışı geçerli görünüyor; buraya, bir fikir versin diye, sadece birkaç satırını aktaracağım:

«... Yazarlar, şimdiye kadar alışmış oldukları büyük inançlara ve belirli biçimlere, hayallere ve düşüncelere uyarak yazı yazmaya kalkışacakları yerde, bunların yerini tutmayacak yeni biçimlere bağlı olarak yazı yazmaya uğraşıyorlar. Yazıları yalan ve dolanla doludur. Değişmez bir sistem olan toplumcu

gerçekçiliğin meydana çıkardığı roman kahramanlarıyla psikolojik karakter analizlerini, şişirerek okuyucularına sundukları hayat örnekleriyle gerçek hayatı ve büyük bir ülkü haline getirdikleri rejimle hayatın gerçek kurallarını birleştirmeye çalışıyorlar.

... Sonunda elbette ki, son derece çirkin ve iğrenç bir edebiyat oluyor. Onların yazılarındaki karakterler hep yaslı ve karanlık ruhlu insanlardır. Sonunda mutlu bir yuvaya kavuşurlar ama, kendilerini birdenbire içinde buldukları bu koşullar onların bilinçlerine etki yaptığından, okurlarına gazetelerde her gün görülen sloganları tekrarlayarak bağırmaya başlarlar: «Yaşasın dünya barışı!», yahut: «Savaş isteyenler kahrolsun!» Bu hareketler sınıfçılık ve edebiyat bakımından yarım yamalak çabalar olup, ne tamamiyle toplumcu ve ne de tamamiyle gerçekçidir.»)

*

Peki ne dersiniz, bu ikisi aynı şey mi?

Çıkış noktaları yakın da olsa, kuramsal önerileri birbirini tutsa da, bizim toplumcu gerçekçilikle şu yukardaki sosyalist realizm arasında kesin bir paralel kuramayız. Çünkü, Türk toplumcu hareketi, ne yanından tutarsanız tutun, bir aydınlar azınlığı hareketi niteliği taşır, aşağıdan yukarıya itilmemiştir. Hele o karanlık yıllarda, bizim zaten pısırık işçi sınıfının desteği söz konusu olamayacağı gibi, şimdilerde bütün ilerici atılımları benimser görünen «ara tabakalar»ın da omuz vermesi olacak şey değildi. Ne mi çıkar bundan, bakın ne çıkar: Ku-

ramsal düzlemde yalnızdır bu hareket, toplumsal temelinden soyutlanmıştır; pratik düzlemdeyse, hiçbir merkezî otorite'nin denetlemesine bağlı sayılamaz. Daha da açıkçası, toplumsal yorumunu kendisine dikte edecek bir parti örgütünce denetlenemez. Eş-dost arasında, dedikodu çizgisini aşmayan uyarmalar olur elbet, aşk şiiri yazma denir sözgelişi, yolculuk thème'leri toplum kaçaklığı sayılır nedense, ama bu uyarmalar gerçek sosyalist realizm'in lâftan anlamaz kurallarıyla, o «müeyyide»li denetleme mekanizmasıyla bir tutulabilir mi Allahaşkına?

İş böyle olunca, Türk toplumcu gerçekçiliği, biraz devrim öncesi Rus eleştirici gerekçiliği, biraz Fransız naturalisme'i, fakat asıl Türk özgürlükçü sanat geleneği etkisinde toplumcu'dan çok toplumsal bir sanat yönelişi oldu. Ona kişiliğinin asıl yiğit ve acılı çizgilerini veren, bir avuç sanatçısının, gittikçe azgınlaşan bir dikta rejimine, aklı durduran bir tütursuzlukla direnmesidir, sanırım. Örgütsüzdür, dayanaksızdır, parasızdır, savunmasızdır, çaresizdir, ama direnir yine. Anımsayanınız çoktur: Sanki kuşatılmış bir fedailer mangasıydı bu, umutsuz olduğunu önceden bildiği çetin bir savaş veriyor; teker teker eksiliyor, tuzparça oluyor, yine de özgürlüğün erkekçe şarkısını söylemekten vazgeçmiyordu. Diktanın baskı aygıtı mükemmeldi. Siyasî Polis işi-gücü bırakmış, ozanların yazarların ardına düşmüştü. Sanat, sözcük, imge ve uyak evreninden anlaşılmaz bir yanlışlıkla gün günden uzaklaşıyor; Sıkıyönetim Mahkemesi, Emniyet Müdürlüğü merdivenleri, bitmez tükenmez sorgular, karanlık hücreler, cezaevleri ortamına yerleşiyordu. Kafka'msı bir çile başlamıştı ozanlar için, öylesine sıtmalı, öylesine ağır ve do-

lambaçlı bir çile! Sağlığını, işini gücünü, aklını, canını yitirenler, şiir yazma yeteneklerini yirmi yıl yerine üç beş yılda tüketenler oldu. Geçen yüzyılın başlarında başlatılan mangal yürekli ozanlar geleneğine toz kondurulmadı fakat.

Kim ne derse desin, aldırmayın: Buradan bakıldı mı yüzde yüz ulusal bir eğilimdir Türk toplumcu gerçekliği, ne Rusya'dakiyle, ne de başka bir ülkedekiyle benzeşir; özünü, gelişmesini, kapsamını artık gittikçe yoğunlaşan ulusal varlığından çıkarmaktadır: Ne zengin, ne ağrılı, ne kalabalık bir varlıktır o: Namık Kemal ve Ziya Paşa iki büyük sestir, dağları kırar; Fikret sisleri doğrayan bir ışıktan kılıçtır; Nâzım Hikmet uçsuz bucaksız bir yürek ülkesidir, içinde özgürlük gülleri açar; Nail V.'nin H. İ. Dinamo'nun, İlhami Bekir'in uzak ışıldaklarını pırıl pırıl seçersiniz; bu yakınlara geldikçe rüzgâr taşıyıcıları, antolojilerde adları unutulsa da, daha bir bildikleşir, daha bir tanıdıklaşırlar. Bu erkekler korosuna katılmak ne Türkçe bir şeydir, ama ne zordur! Eğer son zamanlarda bazı usta,' oturuşmuş ve sağlam ozanlarımızın yaptığı gibi, o geleneksel ve çileli «müktesebat»ı iyice bir kavrayıp özümlemeden, alışılagelmiş şiir aracınızla bu işe kalkışırsanız, sık tökezlersiniz, arasıra da «havalar soğudu, sana bir atkı lâzım, fakir fukara şimdi ne yapacak?» gibi Arap filmi ayaklarına düşer, gülünç olursunuz. Bu da bizleri çok üzer.

Aman dikkat!

ATTİLÂ İLHAN

40 KARANLIĞI (*)

Attilâ İlhan

ne haydut bir akşamdı ağır nargilelerle
belki bâkî'den kopup gelmiş osmanlı redifler
nasıl sislendirirdi gönlümüzü
yorgun bir kederle

ne haydut bir akşamdı
nâzım hapiste dinamo sürgün
bir o şiir kalmıştı hani/gazâlî'den rubailerle
yalnızlıklar kesince önümüzü
kara zindan ağızları gibi
büsbütün

ne haydut bir akşamdı
haydutlardan da beter
yıldızlar bozmuştu gökyüzünü
yemyeşil gürültülerle
uzakta bir köpek dağılıyordu
toprakta sürgünlerin ürkekliği
bardakta sosyalist karanfiller

ne haydut bir akşamdı
ne kadar da karanlık
kilitlenmişti ellerimiz görünmez kelepçelerle
meyhaneler gözaltında
rakılar zehirli
kadehler kırılmıştı artık

(*) Tutuklunun Günlüğü, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, 1987, sayfa: 89-90.

III. RIFAT ILGAZ'IN 1940 KUŞAĞI ÜZERİNE YAZIP SÖYLEDİKLERİNDEN

Rıfat Ilgaz'ın 1940'lı yıllarla ilgili anılarının daha iyi anlaşılabilmesi için, Kasım 1984'de *Düşün* dergisinde yayınlanan «*1940 Kuşağı Demek Toplumcu Şairler Demektir*»[1] başlıklı söyleşisinin kimi bölümleri ile *Hürriyet Gösteri* dergisinde yayınlanan «*Demek 1940 Kuşağı Var!*»[2] başlıklı yazısından kimi bölümlerin sunulmasının doğru olacağını düşündüm. Ilgaz'ın saptamalarını kavradıktan sonra anılarının okunması, onun anılarını yazmasındaki amaca daha çok hizmet edecektir inancındayım.

1. Bakınız, *Şair Çünkü Onlar*, Enver Ercan, Kavram Yayınları, 1. Basım, Şubat 1990, Sayfa 17-23.
2. Bakınız, *Hürriyet Gösteri Sanat-Edebiyat Dergisi*, Aralık 1983, Sayı 37, Sayfa 53-59.

1. 1940 KUŞAĞI DEMEK TOPLUMCU ŞAİRLER DEMEKTİR

Asıl toplumcu gerçekçi şiirimin ortaya çıkışında İstanbul etken oldu. 1940'lı yıllar... İkinci Dünya Savaşı da etkili oldu şiirimde. Mesele, sadece güzel yazmak değil; onu anladım. Ve böyle bir ortamda sanatçı olarak yerimi alma isteği. Diğer toplumcu şair arkadaşların da durumu aynı. Yani 1940 Toplumcu Kuşağı döneminde bir birliktelik var, faşizme karşı oluşumuz ortak noktamız. Yaşadığımız sorunlardan soyutlamıyoruz kendimizi...

1940 Kuşağı'nın oluşmasında İkinci Dünya Savaşı etkendir dedim. Çünkü kuşak öyle kendiliğinden oluşmaz, bir toplumsal konum gerekir. Hem bu, yaşa göre de belirlenmez ki; 1950, 60, 70 diye sürüp gitsin. 1940 Kuşağı'nı toplumcu şairler oluşturmuştur. 1940 yılında şiir yazan başka şairler de

olabilir. Ama kapatın imzalarını, hangi çağın şiiri olduğunu kestiremezsiniz. Nabzı atan, çağına tanık şiir toplumcu şiirdir. 1940'larda şiir yazmak başka şey, 1940'ların özünü kavramak başka şeydir. Diğer sanatçılar da kendilerine göre yol tutturmuşlardır. Kimisi Fransız şiirinin etkisinde, kimisi Ahmet Kutsi'ler falan, memleketçi bir sanat sürdürüyorlar ama ayakları yere basmıyor. Naziler geldi, geliyor dendiği günlerde biz toplumcuyuz diyorduk. Sanatçının yaşadığı çağdan soyutlanabileceğine inanmıyor, bunun mücadelesini veriyorduk... 1940 Kuşağı toplumcu bir kuşaktır. Bunların kimler olduğu da bugün biliniyor...

1944'te *Sınıf* adlı kitabım toplatıldı. 9 Mart'ta cezam kesildi. 2,5 ay firar halinde kaldım. 24 Mayıs'ta hapse girdim. Ne kitabım, ne sanatım hakkında tek söz söylenmedi. Rauf Mutluay var, Tahir Alangu var. Sabahattin Ali için Alangu bir yazısında vesveli falan demiştir. Yani, ya bizi unutturacaklar, ya da kötüleyecekler. 1950'den 1960'a kadar dergileri karıştırın, bir iki raslantı dışında şiirlerimi bulamazsınız. Çekiniyorlar, basmak istemiyorlardı. Hatta dizgisini yaptığım dergide şiirimi basmıyorlardı. Diğer toplumcu arkadaşların da durumu benden farklı değil. Bunda, ürünlerimizi kabul etmeyen dergiciler kadar, eleştirmenler de suçludur. Zaten eleştiri de pek gelişmemişti. Eleştiri, dost övgüsü, kitap reklamı. Şiirimizde esas şiir devrimi yapan Nâzım Hikmet'in şiiri bile yeni yeni yerli yerine oturtulmaya başlandığına göre, siz düşünün gerisini. 1960'a kadarki antolojilerde bile doğru dürüst yer verilmemiştir bize. Bunda Bizans mantığı da var tabii. Neyse ki herkesin ayıbını zaman gösterecektir. 1940 Toplumcu Kuşağı'nın şiirinde ayıp yoktur ama...

Bazılarının dediği gibi 1940 Toplumcu Kuşağı 'gerçeği yaz da nasıl yazarsan yaz,' mantığında değildi hiçbir zaman. Bugün diğer arkadaşların da şiirleri irdelendiğinde, konularımızın yaşamdan alınmış olduğu görülür, ama bunu şiire dönüştürmek için verilen özgün çaba da görülür... Şiir sadece güzel yazmak değildir. Bir de sanatçının sorumluluğu var. Yaşadığımız dönem İkinci Dünya Savaşı, bundan soyutlayamazdık kendimizi. Biçim önemlidir şiirde, ama içeriği hapsetmediği, sınırlandırmadığı, oyuna dönüştürmediği ölçüde. İçeriğe yeni olanaklar kazandırabildiği ölçüde. Yani özü kavrayacak bir biçim...

2. DEMEK 1940 KUŞAĞI VAR

40 Kuşağı üstüne kimileri şöyle, kimileri böyle diyorsa, kimileri de çıkıp hem şöyle hem böyle diyorsa demek ortada su götürmez bir gerçek de var: 1940 Kuşağı'nın var oluşu!.. 1944-1945'lerden beri adları, dizeleri, şiirlerinin adları tek tek kırmızı kalemlerle çizildi, üzerleri önemli aydınlarca kara kalemlerle karalanmak istendi, tutmadı. Usta eleştirmenlerce zamanlamaya bırakılıp unutturulmak istendi, başarılamadı. Taa İkinci Dünya Savaşı'ndan beri A. Kadir'i, Faruk Toprak'ı, Niyazi Akıncıoğlu'su, Suat Taşer'i, Fethi Giray'ı, Cahit Irgat'ı, Sabri Soran'ı, Muzaffer Arabul'u, Enver Gökçe'si, Mehmed Kemal'i, kendisi evet derse A. İlhan'ı, Suphi Taşhan'ı, kuşağın başında öncelikle Hasan İzzettin Dinamo'su, kuşağın yaşça sonunda Şükran Kurdakul'u, Ahmed Arif'iyle sürüp gitmekte. Kimisi ölü, kimisi diri, kimisi yorgun, kimisi de şiiri bıraktığı halde, yazdıklarıyla bir türlü unutulmadı, unutturulamadı bu kuşak şairleri... Yok deseler de, gölgede kaldılar deseler de, görünen

köy kılavuz istemez hesabı 40 Kuşağı sürüp gidiyor. Geriden yetişip katılan gençleriyle bu gerçekçi, toplumcu kuşak, edebiyatımızın demirbaşı durumunda artık... 1940 Kuşağı'ndan olmak, zaman zincirinde yer tutmak, yaşam koşulları içinde, İkinci Dünya Savaşı'nın yoksunluklarını, acılarını, baskısını, bunalımlarını yaşayıp günü gününe yansıtmak demektir. Bir çağı tümüyle değerlendirmek, yarına yine o dönemde belgesel olarak aktarmak demektir... Peki, bu kuşak gerçekçi ve toplumcu yanıyla çağında, saptanmış, kabul edilip değerlendirilmiş mi? Toplumcu şairleri ilk ele alan, üzerinde dikkatle duranların başında Sabahattin Ali gelir... (Rıfat Ilgaz'ın söz ettiği değerlendirme, elinizdeki kitapta, *«Sabahattin Ali 1940 Kuşağı'nı Tanıtıyor»* adlı bölümde yer alıyor. Ö. Y.)

Doğrusu biz, kulüp açar gibi, kooperatif kurar gibi, birlik demek işletir gibi bir kubbe altında ya da açık havada toplanıp 'arkadaşlar, bugünden itibaren toplumcu, gerçekçi bir kuşak oluyoruz!' diye soyunup çıkmadık ortaya. Kendiliğinden oldu bu iş... Arada bir bizim Faruk Toprak '*aktif realizm*'den söz ederdi. Bu deyimi kullanırken hiç de bizden izin alma gereğini duymamıştı. O günün koşullarına uygun bir deyim olduğu için beğenmemezlik de yapmamıştık. *Yürüyüş* dergisine bize geçtiği ilk sayısında bir önsöz yazmıştım: *'Şiire Dair'* Bu yazıda şiirin ileri bir dünya görüşüne sahip olma zorunluğundan söz etmiştim. Bugün yine aynı görüşteyim. Bu yazıya başlarken, ne A. Kadir'e, ne Faruk'a, ne C. Irgat'a, ne de her gün birlikte olduğumuz halde Niyazi Akıncıoğlu'na sormuştum. Eğer bu arkadaşlardan herhangi biri, şair ileri bir dünya görüşüne sahip olma zorunluğunda değildir, diye düşünseydi, bu yazı girmezdi dergiye (Adları sayarken H. İ.

Dinamo'dan söz etmememin nedeni, o günlerde İstanbul'da bulunmayışıdır. Bu arada Suat Taşer'i, F. Giray'ı da sayabilirim. R. İ.). *Yürüyüş* dergisinin önsözünü yazdığımı belirtirken, şair arkadaşlar arasından seçilmiş *chef d ècole* durumunda biri olmadığımı da açıklamalıyım. Çok geçmeden derginin sorumlu müdürü oldumsa, bu da yüksek okul diplomasına sahip olmamdan ileri geliyordu. O yılların formalitesindendi bu zorunluluk. Bir başka diplomalı arkadaş olsaydı, ister istemez ona verirdik bu sorumluluğu. Hem öğretmen, hem müdür yardımcısıydım, Karagümrük Ortaokulu'nda. Hem de felsefe bölümünde öğrenci. Bir karpuz da bu sorumlu müdürlüktü koltuğumuzun altında...

Sabahattin Ali'den sonra Pertev Naili Boratav ve Hocamız Abdülbaki Gölpınarlı'nın tanıklığı (da) yılların gerisinden geleceğe doğru bir uzanıştır... Politik yanı hukukçuluğu gibi ağır basan Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun tanıklığı da gene kendi açısından: *'Şairin en dikkati çeken tarafı, Türk cemiyetindeki emekçi ve yarı emekçi sınıfın iktisadi, içtimai ve moral cephelerini birkaç mısra içinde çizivermesindeki ustalıktır.'* Üstad Refi Cevat Ulunay bile 1943'lerin *Tan*'ından yapıyor toplumculuğun, gerçekçiliğin tanıklığını: *'Fakat fırçasını, daha doğrusu kalemini, realizmin tabii renklerine o kadar kuvvetle buluyor ki, bütün şiirlerde ufak bir cebr-i tabiat* (zorlama) yahut 'tesamu'dan (kulaktan duyma) eser yok! Görmüş, duymuş ve yazmış. Kitabına ad olarak koyduğu 'Yarenlik'leri o kadar candan hasbihaller (sohbet) ki, okurken insanın boynu bükülüyor. Ve teneffüs ettiği havada bir melâl, bir elem rüzgârı dalgalanıyor. Rıfat Ilgaz'ın bütün şiirlerinde bir hoyrat laubalilik, biraz Baudelaire'i daha ziyade lisan bakımından 'Bruant' Kabaresini

hatırlatan haşin bir eda var. Bu çeşit realizm yeni edebiyatın en kuvvetli bir cephesidir. Süleyman Efendi'nin nasırına benzemiyor...'

Özdemir Asaf da içtenliğiyle gülümsüyor karşımızda 1943'lerin genç çizgileriyle:

«Rıfat Ilgaz'ın hakikati bizi ürpertmedi. İnsanı tanımaya olan susuzluğumuzun çokluğundan kitabı kapayınca diğer cepheleri de biz düşündük ve şaire yaklaştık. Yarenlik insanı düşündürüyor ki o yarenliklerin kahramanları içinde birçok düşünen insanlar da var.»

Genç Oktay Akbal da gene bir gazeteden, *Vakit*'ten katılıyor tanıkların arasına, taaa 1945'lerde:

«Rıfat Ilgaz şiirlerinde şehir insanının dertlerini yaşattı, İkinci Dünya Savaşı'nda. İstanbul şehrinde yaşayan fakir halk Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinde ölmezleşmiştir...»

1964'lerde eski dost Fahir Onger, açtığı yayınevinde ilk iş olarak tüm şiirlerimi yayınlamak ister. Bu nedenle uzun bir önsöz hazırlar kitap için. Bir gerçeği açıklamak isteyen bu yazıdan seçme satırlar aktarabiliriz. Bu alıntıyla 1940 Kuşağı olmanın bir rastlantı olmadığı da açıklanmış olacaktır:

«Yıl 1940... İkinci Dünya Savaşı'nın psikozu dünyayı sarmıştır. Savaş dışı kalmış Türkiye'de hükümet iki esaslı tedbire başvurmuştur: Sıkıyönetim Kanunu ve Milli Korunma Kanunu... Birincisi yedi yıl yürürlükte kalmıştır. Yani Dünya Savaşı bittikten sonra da bir süre devam etmiştir. İkincisi ancak 1960 yılında, yani 20 yıl yürürlükte kaldıktan sonra kaldırılmıştır. Görülüyor ki var olan bunalımı, daha da arttıran olağanüstü hal rejimi yurdumuzda uzun bir süre ayakta tutulmuştur. Rıfat Ilgaz'ın yeni bir şiir biçimine geçerken, bu yeni

biçimi yaratan yeni özün kendi özbenliğinden hangi nedenlerin etkisinde olduğuna yukarıda değinmiştim. Dünya görüşünün belirli bir insan sevgisine yönelmesinden sonra şiir anlayışını 1942'de Yürüyüş dergisinde 'Şiire Dair' başlıklı yazısında şöyle açıklamıştır:

(...) Şairin kendinden bahsetmesi ve enfüsi (öznel) bir şekilde dış âlemi ele alması meydana getirdiği esere içtimailik (toplumculuk) vasfını kazandırmaz...

İleri bir dünya görüşüne sahip olma zorunluğundan söz ediyorum dergimizin önsözünde. Ancak sanatçının böylece toplumculuk niteliğini kazanabileceğini ileri sürüyorum. Rıfat Ilgaz'ın bu başarılı gözlemciliği onun şiirlerinin gerçekçi yönünü güçlendirdi. Ve bir tarihsel dönemin acıklı manzarası, o unutulmaz tipleriyle edebiyatımıza girdi: 'Mıstabey', 'Uyuyamazsın', 'Akşam Üstü', 'Ayrılık Var Bir Yandan'. Rıfat Ilgaz yalnız bu gerici tipleri çizmekle de yetinmedi. Bu sömürgenlerin sömürdüğü, yoksul bıraktığı halkı da tasvir etti. Okul çocukları, iş kazalarından sakatlanıp yoksul kalanlar, kenar mahalle insanları, kapıcılar, çöpçüler, küçük satıcılar, ufak memurlar, tütün işçisi kızlar, diğer emekçiler 'Edirnekapı Tramvayında', 'Kapalıçarşı'da, 'Beyazıt Kahveleri'nde, 'Boğazlayan'da, 'Karadayı'ya Mektup'ta, 'Mahallemiz'de, 'Biz Taşra Memurları'nda, 'Sayfiye'de 'Çocuklarım'da, 'Remzi'de, 'Alişim'de, 'Altın Bilezik'te, 'Halil Dayı'da, 'Kahveler, Gazeteler'de, 'Sınıf'ta, 'Sarı Çizmeli'de panorama halinde ama nedenleri de belirtilerek göz önüne çıkarılmıştır. Rıfat Ilgaz'ın gerçeklere toplumsal açıdan baktığını biliyoruz. Tutsaklık günlerinin yalnızlığında bile yılmadan, umudunu yitirmeden olup bitenlerin nedenlerini çözümlemeye çalışmıştır...»

Bu gerçekçi yanımızı saptayan incelemecilerden biri de

Doğan Hızlan'dır. *Sarıyazma* adlı romanımın önsözünde şöyle diyor Hızlan, 1976'larda:

«1940 Kuşağı'nın en önemli adlarından biridir Rıfat Ilgaz. Şiirden romana uzayan yazarlık çizgisinde bu kuşağın gerçekçilik anlayışı onun ürünlerinde en başarılı noktasına ulaşır. 1940 Kuşağı'nın, siyasal düzenle çatışan yönünün çilesini çekmiştir.

Rıfat Ilgaz 1940'ın, şiirde ve düzyazıda en iyi örneklerini vermiş, ne yazık ki bunları çok yıllar sonra iletme olanağını bulmuş bir sanatçıdır. Bu yüzden de onu bu yönüyle olduğu kadar, o kuşağa yaptığı olumlu katkılarla da değerlendirmek gerekir. Susulan ve susturulan bir dönemde halkının yanında olan bu yazar, bulunması gereken yere oturtulmamıştır daha.»

Demek Doğan Hızlan, Fethi Naci gibi düşünmüyor, «40 Kuşağı şairleri yeteneksiz şairlerdi,» demiyor...

Kuşağımızın en genç şairi Arif Damar (Barikat) bakın bir söyleşide nasıl yakınıyor:

«1940 kuşağı gerçekçileri Türk şiirinin sonraki gelişmesinde çok önemli katkılar getiremediler. Öncü ve sürükleyici olamadılar. Gerçi bugün İkinci Yeniciler de tıkandı, eski etkinliğini yitirdiler. Ama 1940 Kuşağı'nın önde gelen şairlerinin eski ve yeni ürünleri ortada, şiire yalnızca yüklendiği işlev açısından bakılmamalı. Biz öyle bakıyorduk. İşlevi sona erince etki gücü azalıyor.»

«... Biz öyle bakıyorduk,» dediğine bakılırsa kuşağımız adına konuştuğu anlaşılıyor. «Kişisel yorumlama yapılamaz,» diye bir kuralımız yok kuşkusuz. Biz şiir yazıyorduk, işlev yapalım diye, yola çıktığımızı sanmıyorum. 1940 döneminin

yani İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları bizi öyle şiir yazmaya itiyordu. Başka tür nasıl yazardık? Ben Arif gibi o yıllarda başlamadım şiire. Bir edebiyatçı olarak kitaplarda gördüğüm şiiri yazarken birden çok yapay bir oyunun içinde olduğumu anlayınca olduğu gibi bıraktım bu yapaylığı. Bıraktığımı da açıkladım. Koşulların beni zorladığı bir şiir anlayışı edindim. Bugün de yaptığım iş, aynı anlayışımın doğrultusunda. Herhangi bir şey bitebilir. Bunun adı da işlev olabilir. O zaman yapacağımız iş işlevi bitenlerin yaptığı iştir. Ne kuşağından yakınmak, ne de kuşağının şiir anlayışından. O şiir anlayışıdır ki on beş, on altı yaşındaki bir çocuğu şair yapmış ve bugünlere kadar getirmiştir. Biz yüksek okul diplomasının gerektirdiği şiir anlayışını bıraktık birkaç ay içinde. Yepyeni bir anlayışın ürünlerini verdik. O geçiş döneminin iki şiirini eleştirmenler unutmuyorlar, *Alişim* ve *Yarenlik*... 40 şiiri 1940'larda yazılırdı, Arif Barikat'ın da karıştığı o dönemde şairler üzerlerine düşen şairlik işlevini yaptılar. Şairin şiir yazmaktan başka bir işlevi varsa öykücünün, romancının, edebiyat öğretmeninin, tüm aydınların da işlevi, yani yüklendikleri kişiliğin de işlevi olmalı. Şairi tüm bu sayılanlardan, toplumun kişilerinden soyutluyorsak, onun kişiliğine karşı toplumun tutumunu, uzağa gitmeden en yakın çevresinin davranışlarını da gözden geçirmeli. Sanatçıya nasıl davranılır, yapıtlarına hangi gözle bakılır? Nasıl yaklaşılır? Gerçekçilik anlayışı her çağda yansıtacak içerik de bulur, söyleyiş biçimi de. Bu anlayışın dışında soyut bir şiir anlayışı olamaz. Yani Arif Damar'ın söyleştiği arkadaşa dediği gibi *«Bir şiir ilkin şiir olarak kendini kanıtlamalıdır,»* derken toplum koşullarının dışında bir de şiir sorunu vardır anlamı çıkmıyor mu bundan? Şiir toplumdan, toplum sorunlarından nasıl soyutlanır? Şairin işlevi toplumun bir ürünü olan şiiri vermektir. İstenen, şiir, sevilen tutulan şiir

olur, sanatçı isteneni verebildiyse... Yaşayan, yaşayacak olan şiir de budur. Toplum bu şiirden bıkabilir. Şairden değişenin şiirini istemektedir, toplum. Şair bunu veremezse işlevi o zaman bitmiştir. Şairin işlevi toplumun istediği şiiri vermektir derken, lafı yuvarladığım sanılırsa toplumda yeni siyasal anlayışın etkinliği başlamış demektir. Arif Damar hepimiz adına şöyle konuşuyor:

«Bizim için o yıllarda politik etkinliğin tartışılmaz üstünlüğü vardır. Yanlış bakıyorduk.»

Dediği gibi, *«Şairlik salt politik etkinlik değildir.»* İkinci Dünya Savaşı'nda politik düşünmeyen şair, nasıl gerçek şair olabilirdi? Faşist sürüleri Uzunköprü'ye dayanmış, İstanbul boşaltılmıştı. Şair ister istemez görüşüyle o yıllarda nasıl karşı çıkacaktı? Arif Damar da öyle düşündüğü için şair olmadı mı?

Bugün şiirde politik etkinlik aranmıyorsa demek şairi etkinliğin dışında tutan bir gerçek vardır ortada. Şair eğer toplumun içindeyse, halkıyla aynı koşulların etkisindeyse açıkçası halk kendisinden şiir istemiyorsa zorla şiir dinletemezsin! Halk beni bugün politikada istemiyor, ama 1940'larda istiyordu, akımlar vardı. Şair ister istemez bu akımların içinde bulacaktı kendini. Halkın istediğini şairce verme yollarını araştıracaktı. Ya önünden gidecek gücüne göre, ya birlikte olacaktı. 1940 için bugünkü koşullara bakarak yargılamaya kalkışanlar en azından haksızlık etme durumuna düşerler.

Bu arada Arif Damar'ın çok uzaklara evrensellik konularına gitmeden bir çelişkisini göstereyim. Kuşağımız için konuşurken:

«Bir şiir, ilkin şiir olarak kendini kanıtlamak zorundadır.

Biz bunu yapamadık, az ya da çok ne yapmışsak bile sürdüremedik, süreklilik sağlayamadık.»

Damar, tüm nedenleri bir kuşağın şairlerinin kişisel güçlerine, yeteneklerine, yaşam koşullarına, bireysel tutumlarına yıkarak, kuşak dışındakileri, toplumu, başka güçleri temize çıkarmaya kalkışmıyor mu? Şair direnecektir, şair geceli gündüzlü çalışacak, okuyacak, yazacak, özgür bağımsız yaşayacaktır. Bunları yapamıyorsa, yaptırılmıyorsa yine de bir kuşak mı suçlu olur.

«*Sürdüremedik.*» diyor Damar. Neyi sürdürememiş? Ahmed Arif şiir yazmıyorsa, Niyazi Akıncıoğlu, Ömer Faruk, Suat Taşer, Fethi Giray, Sabri Soran öldükleri için şiir yazmıyorlarsa ve hâlâ bir akım sürüp gidiyorsa bunu Damar gibi kabul ediyorsa, bu suçlama zorlama bir suçlama olmaz mı? Bakın ne diyor Arif Damar sonunda:

«*Günümüz toplumcu gerçekçi şiirinin genç isimleri, hem içerik, hem biçim yönünden Türk şiirinin en güzel örneklerini veriyorlar. Bugünkü şiirimiz içinde etkin bir yerleri var.*»

Ben de katılıyorum bu görüşe... Şu halde aramızda çözümlenmemiş sorun kalmıyor.

Kim ne derse ister Arif Damar, ister Fethi Naci... Sürüyor 1940 Kuşağı, dal budak verip 1983'lerde çiçeklenerek.

Arif Damar'ın kuşağından umudunu kesmesi yersiz. Biz ondan önce şiire başlayanlar, Arif'lerimize güveniyoruz. Biri yazmadan biri yazarak 1940 Kuşağı'nın toplumcu, gerçekçi anlayışını sürdürdüklerine inanıyoruz. Onlar da bilirler, deryayı bilen eski «mahiler»dir onlar. «Arif»lere tarif gerekmez!..

AYDIN MISIN

Kilim gibi dokumada mutsuzluğu
Gidip gelen kara kuşlar havada
Saflar tutulmuş top sesleri gerilerden
Tabanında depremi kara güllelerin
Duymuyor musun

Kaldır başını kan uykulardan
Böyle yürek böyle atardamar
Atmaz olsun
Ses ol ışık ol yumruk ol
Karayeller başına indirmeden çatını
Sel suları bastığın toprağı dönüm dönüm
Alıp götürmeden büyük denizlere
Çabuk ol

Tam çağı işe başlamanın doğan günle
Bul içine tükürdüğün kitapları yeniden
Her satırında buram buram alın teri
Her sayfası günlük güneşlik
Utanma suçun tümü senin değil
Yırt otuzunda aldığın diplomayı
Alfabelik çocuk ol

Yollar kesilmiş alanlar sarılmış
Tel örgüler çevirmiş yöreni
Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende
Benden geçti mi demek istiyorsun
Aç iki kolunu iki yanına
Korkuluk ol

Rıfat Ilgaz *(Karakılçık* adlı kitabından)

IV. 1940'LI YILLARDAN ANILAR VE DÜŞÜNCELER

1. BİR DERGİ BİR KUŞAK

Buluşmalar, konuşmalar, tartışmalar... Sonunda bizim *Yürüyüş* [1] dergisi çıkıyor: 9 Eylül 1942... Çıkaranlar mı? Ömer Faruk Toprak, Niyazi Akıncıoğlu, Rıfat Ilgaz, Cahit Saffet (Irgat), A. Kadir, Suat Taşer, Fethi Giray, Sabri Soran. Tümü şair bu adların. Üç beş de incelemeci, eleştirici var: Lütfü Erişçi, Hulusi Dosdoğru, Kemal Sülker, Hüsamettin Bozok, N. Akalın, A. B. Mergen, Selim Gök, Aziz Ziya, E. Kermo... Sonra aramızda adları geçen öykücüler: Ümran Nazif, Kemal Bilbaşar, Sait Faik ve Orhan Kemal...

İkinci Dünya Savaşı yakıp kavuruyor Avrupa'yı. Yalazları İstanbul'lara, Ankara'lara, tüm memlekete vuruyor. Sıkıyönetim ilan edilmiş Türkiye'mizde, bölge bölge seferberlik de... Diyelim

1. Anılarda adı geçen dergiler ve kişiler hakkında kitabın sonunda kısa bilgiler verilmekte. (Ö.Y.)

ki Karadeniz bölgesinde de... Öğretmen Rıfat Ilgaz, bir polisle Eminönü Yabancı Askerlik Şubesi'ne çağrılıyor, Karagümrük Ortaokulu'ndan. Askerlik Şubesi Başkanı, elindeki nüfus cüzdanı ve sevk kâğıdına bakarak soruyor:

«Askerliğini nerede yaptın, ilk askerliğini?»

«Adapazarı 68. Alay'da,» diyorum.

«Ne olarak yaptın?»

«Ağır makineli tüfek çavuşu!»

«Subay olamadın demek?»

«Yedek Subay Okulu'ndan çavuş olarak çıktım!»

«Öğretmensin değil mi? Hem de İstanbul'da...»

Önündeki sevk kâğıdını inceliyor yeniden:

«Karagümrük Ortaokulu Türkçe Öğretmeni... Hem de Müdür Yardımcısı.»

Birden başını kâğıttan kaldırıp yüzüme bakıyor:

«Aylığın? Eline kaç lira geçiyor öğretmenlikte?»

«83 lira 81 kuruş... 5 lira da makam maaşı... Muavinlik parası yani...»

«Demek seni biz, 88 lira 81 kuruş aylıkla ihtiyat askeri olarak cepheye göndereceğiz! Bu ordu, bu millet bu kadar zengin değil!»

«Ama Almanlar Uzunköprü'de...» diyecek oluyorum.

«Evet Uzunköprü'de... Senin sevk kâğıdında da Çorlu yazıyor... Tümen Komutanlığı... Tam onların karşısına gönderiliyorsun!»

«Giderim!»

«Gitmesine gidersin ama... Burdaki çocuklar?.. Onları kim okutacak?.. Maarif ordusu kadınların elinde mi kalsın!.. Bak arkadaş, sen Yedek Subay olarak çıkmasan da, Yedek Subay Okulu'ndan çıkmasın. Ordan çıkanları, yani Yedek Subayları

biz bu yıl askere almıyoruz... Yani yedek öğretmenleri... Hasan Âli (Yücel) Bey, Bakanlar Kurulu'ndan karar çıkartmış. Bu yıl yedek subay öğretmenleri askere almayın diyorlar bize...»

Askerlik Şubesi'nin kapısında, genç arkadaşım üniversiteli Hasan Artam bekliyor. Niyazi Akıncıoğlu'nun Bursa Lisesi'nden de, Hukuk Fakültesi'nden de arkadaşı... Şube'den verilecek er elbiselerini giyince, üstümden çıkardığım sivilleri, hemen az ilerdeki Kapalıçarşı'da satıp parasını bana yetiştirecek... Paltoyu bir gün önceden sattık, bu ordunun bana verilecek bir kaputu vardır, diye. Palaskaya bağlı yeni asker elbiselerim kucağımda duruyor... Postallar da önümde... Askerlik Şubesi Başkanı'nın emrini bekliyorum.

Komutanın yüzü birden karışıyor:

«Hayır!» diyor, «göndermeyeceğim seni!»

Dik dik bakıyor yüzüme:

«Söyle, okulun telefon numarasını!» diyor.

Söylüyorum. Verdiğim numarayı çevirir çevirmez buluyor bizim Müdürü.

«Ben Askerlik Şubesi Başkanı,» diyor. «Muavin Rıfat, sizin yardımcınız, değil mi, Rıfat Ilgaz. Nasıldır?.. Yani, tutulur bir öğretmen mi?.. Dersleri... Kaç saat dersi var?.. Haftada on sekiz saat mi? Hem on sekiz saat ders... Hem muavinlik... Askere alırsak, onun işini iki kişi yapacak demek? Göndermiyorum böyle bir öğretmeni! Devletin, ihtiyatlara vereceği aylıkla çavuşluk yapacağına, hocalık yapsın!»

Sonra bana dönüyor:

«Ver elbiseleri deppoya, geriye! Çocuklar seni bekliyor okulda! Ben, Almanlar'ın karşısına gönderecek adam bulurum, hem de boğazı tokluğuna!»

Ben de böyle bir askerlik düşlemiştim, boğazı tokluğuna. Aylığımı, olduğu gibi karım Rikkat'e gönderecektim, iki yaşındaki oğlum Aydın'ı büyütsün diye. Bana askerde verilecek tayın bile iki kişiye yeterdi. Ekmek karne ile veriliyordu. İnsan başına günde altı yüz gram... İstanbul'da ne evim vardı, ne de bir yakınım. Eskişehir Lisesi'ndeki eşimi yanıma vermemişlerdi. Gedikpaşa'da bir Ermeni Pansiyonu'nda kalıyordum. Akşamdan akşama, daha doğrusu geceyarısından geceyarısına yatmaya gidiyordum. İkili öğretim yapan Karagümrük Ortaokulu'nda hem Türkçe okutuyordum, hem de Müdür Yardımcısı'ydım. Bu yüzden altı otuzda kalkmaktaydım her sabah. Öğrencilerimi saat sekizde derse sokabilmek için, en azından sekize beş kala kapının önüne dikilmem gerekirdi.

Okul, yapı olarak İstanbul'un en modern okuluydu. Ne çare ki, sabahları öğrencilerimizi bir araya getirecek bahçesi yoktu henüz. Erken gelenler, okulun önündeki ara sokaklarda birikiyorlar, yoldan gelip geçenleri ister istemez rahatsız ediyorlardı, daha çok da Çarşamba'daki ortaokula, liseye giden kızları...

Öğrencilerin kasket giymeleri için Bakanlığın sıkı emri vardı. Selamlaşmak, kasketin sağ yanına elin askerce getirilmesiyle olacaktı. Önce her öğrenci kasket giymek zorundaydı. Denetlemek için en elverişli saat, öğrencilerin okula girme saatiydi. Denetleme yeri de okulun kapısının önüydü... Sekize beş kala okulun kapısında dikilirsem her birini teker teker gözden geçirebilirdim. Ayrıca, saçların dipten kesilip kesilmediğini denetlemek de görevlerimin arasındaydı.

Trakya kapılarına dayanan Almanlar İstanbul'a şimdilik

girmemişlerdi ama Nazi yöntemleri, kasketler, selamlar, onlardan önce okullarımıza girmiş oluyordu, hem bütün Türkiye'de.

Müdür Yardımcılığı'na kendi isteğimle geçmemiştim. En genç asil öğretmen bendim okulda. Müdür de uygun görünce, yardımcısı benden başkası olamazdı. Yeni okula yeni yardımcıyı öğretmenler kurulunun yaşlı üyeleri seçmiş oluyorlardı. Oysa boş zamanlarımda Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'ne gitmek üzere, İstanbul'a gelir gelmez kaydımı yaptırmıştım. Aldığım öğrenci karnesi, Eskişehir'e, eşim Rikkat'in yanına trenle giderken bana yarı yarıya indirim sağlıyordu. Müdür Yardımcılığı'ndan aldığım beş lira tramvay parama bile yetmiyordu.

Yurdu Naziler'e karşı savunmak bir yana, askerlik, ayağıma gelen bir ödüldü, her bakımdan. Askerlik Şubesi Başkanı'na:

«Sayın Albayım,» dedim, «beni buraya karakol polisinin getirdiğine bakmayın. Seferberlik bölgesinde olduğumu bilmiyordum. Askerlikten kaçtığımı sanmayın. Şu durumda, asker olamadığıma çok üzgünüm!»

Gülüyordu komutan:

«Okulun telefon numarasını saklayacağım,» dedi. «Seni çavuş çıkaranlar haksızlık etmişler. Tam bir askersin sen!»

Gerçekten tam bir asker miydim? Bir ağabeyimin Çanakkale Savaşları'na katıldığını biliyordum. Yaralandığı zaman, hastaneden çıkınca gelmişti Cide'ye. Ben de ilk kez o nedenle görebilmiştim onu. Babamdan öğrenmiştim serüveninin sonunu. Birinci Dünya Savaşı'nda çöllerde kalmıştı. Şu tersliğe bakın ki Ağabeyim, Almanlar'ın safında

çarpışmıştı o yıllarda, ben Almanlar'a karşı gitmek istiyordum!

«Haydi üzülme!» dedi komutan, «Sana iş düşerse çağıracağım. Sen şimdi çocuklarımızı okut, yeter!»

Kalktım ayağa. Hazırola geçip selamladım babacan komutanımı. Bu selam, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk askerce anısıydı. Savaşın son anıları da karartma geceleri, toplatılmış kitaplar, dergiler, kelepçeler, Tophane, Davutpaşa Kışlası, Sultanahmet cezaevleri...

Biraz daha gerilere bakarsak... Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilmiş olarak çıkmıştık. Daha yeni yeni kendimize geliyorduk, ulusça.

1940'lara girerken halkımız, karagünlerinde güvendiği Mustafa Kemal'ini yitirmiş bulunuyordu. Umutlarını, ister istemez, onun savaş arkadaşı İsmet Paşa'ya bağlayacaktı...

Yönetimi üstlenen İsmet Paşa tam bağımsızlık siyasasını ödün vermeden sürdürebilecek miydi? İtalyanlar'dan, Almanlar'dan, Japonlar'dan oluşan Mihver Devletleri'ne mi yaklaşacaktı, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlılar'ın karşısında olan, Mustafa Kemal'in de, emperyalist olarak nitelendirdiği İngiltere'ye, Fransa'ya ve onların doğrultusundaki Amerika Birleşik Devletleri'ne mi eğilim gösterecekti? Denge siyasası da olumlu olurdu, eğer başarabilirse... Ya da her iki cepheye de sokulmamak... Kurtuluş Savaşı'nda bizi destekleyen Sovyetler Birliği karşısında durumumuz ne olacaktı? Montrö Sözleşmesi nereye kadar geçerli kalabilirdi?

2. SAVAŞA GİRECEK MİYİZ?

1 Eylül 1939'da, Hitler orduları, Polonya'nın Alman askerlerine ateş açmasını bahane ederek saldırıya geçmişti. İngiltere 3 Eylül'de öğleden önce, Fransa da öğleden sonra Almanya'ya karşı savaş açtığını dünyaya duyurmuştu. Böylece İkinci Dünya Savaşı başlamış oluyordu.

1 Eylül'de başlayan Polonya saldırısı ayın 17'sinde amacına ulaşmıştı. Polonya'nın müttefikleri, Almanya'ya savaş açtıklarını bildirdikleri halde çatışmaya geçmemişlerdi. Uzun süre geçecekleri de yoktu.

Yeni yılın Nisan'ında Danimarka, Haziran'ında Norveç, 10 Mayıs'ta Hollanda da saldırıya uğramış, silaha sarılmadan teslim oluvermişti. Belçika, İngilizler'le Fransızlar'a güvenip direnişe geçmişse de 28 Mayıs'ta yenilgiyi kabullenmek zorunda

kalmıştı. Alman ordularının karşısında Fransızlar da tutunamamış, zırhlı güçlerinin karşısında çok ağır bir bozguna uğramışlardı. Almanlar, 14 Haziran 1940'ta böylece Paris'e girdiler.

Fransa'nın hükümet merkezi artık Paris değildi. Yeni Başbakan ünlü Mareşal Petain Hitler Almanyası'na ateşkes önerisinde bulundu. 18 Haziran'da Fransa'ya savaş açan Mussolini'yle de 23 Haziran'da Roma'da bir ateşkes imzalayan Petain, Magni direnişçilerinin güçlerini kırmak için Nazilerle işbirlikçiliğine geçmişti.

10 Mayıs 1940'ta ingiltere'de hükümet değişmiş, Churchill başbakan olmuştu. Hitler'in «adaletli ve şerefli barış» önerisi geri çevrilince, Alman hava güçleri baskınlara başlamıştı. Her ne kadar hava savaşları bir ay kadar sürmüşse de İngilizler, kendi adalarında kıpırdayamaz hale gelmişler, Avrupa'dan da ayakları kesilmişti.

Naziler artık rahatça Balkanlar'a inebilirlerdi. Hitler, Romanya petrollerini sağlama almak için başa faşist bir yönetimin geçmesini başardı. Macaristan'la ve Bulgaristan'la anlaşıp Romanya topraklarını üs olarak kullanabilir, böylece ordularını Yugoslavya ve Yunanistan üzerine sürebilirdi. Almanya 13 Nisan 1941'de Belgrad'a, 27 Nisan'da Atina'ya girmeyi başardı, arkadan da Girit adasına geçti.

Anlaşılıyordu artık sıra Rusya'nın bozkırlarına gelmişti. Batısı, biraz da güneyi kuşatılmış sayılabilirdi. Trakya hemen hemen askerden arınmıştı. Faşist saldırısı Doğu'ya doğru yönlendirilebilirdi! En uygun tarih 22 Haziran 1941'di.

Bu olaylara değinirken yararlandığım *Düşün* dergisinden bir alıntı yapmak istiyorum:[2]

«1941 Mart'ında Hitler generallerine şöyle buyurmaktadır: 'Rusya'ya karşı savaş efendilikle yürütülecek bir savaş olmayacaktır. Bu, bir ideoloji ve bir ırk ayırımı kavgasıdır. Şimdiye kadar görülmemiş, acımasız bir sertlikle hiç aman vermeksizin yürütülecektir. Uluslararası kuralları bozan Alman askerleri bağışlanacaktır!'

Sözü geçen uluslararası kurallar mı? Sivil halka zulüm yapılmaması... Savaşta zehirli gaz kullanılmaması... Savaş tutsaklarının öldürülmemesi... Temel insan haklarına saygı gösterilmesi...

Hitler'in doğu cephesi saldırısının uzunluğu tam 1500 kilometre... Baltık Kıyıları'ndan Karadeniz'e kadar... 23 Haziran 1941'de İngiltere Başbakanı Churchill, Hitler'e karşı Sovyet ve İngiliz birleşmesini açıklayıverdi. Bu anlaşma Alman ordularının üç günde 700 kilometre ilerlemesine engel olamamıştı, yine de. Leningrad kuşatılmış, Stalingrad'a girilmiş, Moskova önlerinde savaşlar kızışmıştı. Stalingrad ev ev savunulurken, ordu kuşatılma durumuna düşmemek için kenti boşaltmak zorunda kalmıştı. 1941 yılı sona ermeden, bütün cephelerde Alman ordularının ilerlemesi durduruldu. 6 Aralık'ta Sovyet karşı saldırısı ile Almanlar geri çekilmeye başladılar.

7 Aralık 1941'de Almanya'nın müttefiki Japonya, Pasifik'te Amerikan üssü Pearl Harbor'a saldırınca ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin yanında Almanlar'a savaş ilan etti.

---

2. *Düşün* dergisi, Mayıs 1985, sayı 14, sayfa 44-45.

Doğuda Nazi orduları en ağır darbeyi Volga Savaşı'nda yedi. Hitler ordularının, başka cepheye açılmasında yararlanarak yüklendiği Doğu Cephesi'nde, aylar süren Stalingrad Kuşatması'nda yorgun düşen Alman Altıncı Ordusu, karşı saldırıya geçen Sovyet birliklerinin çemberinde kaldı. Ağır kayıplar verdikten sonra Hitler'in emrini dinlemeyerek 2 Şubat 1943'te teslim olmuştu. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktası, Alman Faşizmi için de sonun başlangıcıydı. Hitler orduları Doğu Cephesi'nden geri sürülerek çıkartıldılar. Bundan sonra Sovyet orduları batıya ilerlerken İngiliz Amerikan güçleri 6 Haziran 1944'te Fransa'nın Batı sahilinde Normandiya'ya çıktılar. Hitler, iki ateş arasında kalmıştı.»

3. ÖĞRETMENLİĞE DÖNÜŞ

Askerlik Şubesi'nden okuluma dönmüştüm.

Müdür Yardımcılığı çocuklarla içli dışlı olmamı sağlamıştı ama Fakülteye ancak vakit buldukça gidebiliyordum. Böylece o yılların düşün adamı, profesör Hilmi Ziya Ülken'i yakından tanımış oluyordum. Mustafa Şekip'i, Almanya'dan gelen Fon Aster'i de... Mengüçoğlu derste Fon Aster'e çevirmenlik yapıyordu. Beyoğlu'ndaki Nsuaz Pastanesi aydınların, sanatçıların buluştuğu yerdi. Böylece sanat olaylarını da yakından izleyebiliyordum. Okumam gereken dergileri çıkaranlar da Beyoğlu'nun bu tür çayevlerinde kümeleniyorlardı.

Hocamız Sayın Hilmi Ziya Ülken, Nsuaz'da belli günlerde

toplantılara başkanlık edercesine aramızda bulunuyordu. Çıkardığı *İnsan* dergisi genç kuşağın dünya görüşü doğrultusundaydı. Ülken'in asistanı olan Hasan Tanrıkut çıkardığı *Yeni İnsanlık* dergisiyle bizleri bir araya getiren ortamın oluşmasına yardımcı oluyordu. *Yeni İnsanlık* dergisinde yayınlanan yazılarım kaynaşmamızı sağlıyordu. Ülken'in çıkarmakta olduğu İnsan dergisinde de bir iki şiirim yayınlanmıştı o günlerde.

Beyazıt'taki kahveler aydınların yazarların, şairlerin toplandığı yerlerdi. Tanınmış genç ressamlar, şimdiden adları bilinen üniversiteliler çevremi zenginleştiriyordu. Yakacık Sanatoryumunda yatarken tanıştığım Hüseyin Bekâr bu kahvelerde buluştuğum arkadaşların en seçkiniydi. Onun Bursa Lisesi'nden çıkmış oluşu Bursa'dan yetişen birçok genç şairle tanışmamı da sağlamıştı. Niyazi Akıncıoğlu, Suphi Taşhan, Emin Ülgener, Celal Vardar bunların arasındaydı. Hüseyin Bekâr'ın Felsefe'de oluşu dostluğumuzu pekiştiriyordu. Beyazıt'taki Marmara Kahvesi hemen bütün toplumcu, gerçekçi şairlerin bir araya geldiği, yazdıklarını birbirlerine okudukları bir kulüp oluvermişti. O günlerde tanıştığım Hukuk Fakültesi'nden Ö. Faruk Toprak ve A. Kadir'e, Hasan İzzettin Dinamo da eklenmişti. Ortaokulda derslerimin yoğun olduğu günler Marmara Kahvesi'ndeki şair dostlar beni okulumda da görmeye gelirlerdi. Boş derslerimde Karagümrük kahvelerine, köftecilerine götürürdüm onları. Rusçuk Köftecisi dışardan aldırılan şarapla en ucuza gelen buluşma yerlerimizden biri oluvermişti.

Eğer 1940 Kuşağı için bir merkez aranırsa Rusçuk Köftecisi, Marmara Kahvesi ya da Nsuaz'ın adları sayılabilir.

Küllük Kahvesi, Lambo'nun Meyhanesi de bu adlara eklenebilir. Toplumcu kuşağın dergileri ise *Yeni Edebiyat, Ses, İnsan, Yeni İnsanlık, Yürüyüş...* Çok sonraları da Hasan Tanrıkut'la Esat Adil'i tanıştırmış, Hasan'daki *Gün* dergisi imtiyazını yürürlüğe koymuştuk.

Karagümrük'teki okulumdan yıl sonu öğretmenlerden oluşan kurul toplantısındaki bir tartışma sonucu uzaklaştırılmıştım. Yeni okulum Nişantaşı Ortaokulu'ydu.

Eskişehir Lisesi'ndeki eşim Rikkat Ilgaz, Yenikapı Ortaokulu'na verilmişti. Aksaray'da ev tutmuştuk. Beni cezalı olarak Nişantaşı'na sürmüşlerdi. Önceleri ödüllendirilme gibi gelen bu okul değiştirmenin acısı sonraları çıkmıştı. Kış günlerinde aktarmalı tramvay yolculuğu hem masraflı oluyordu, hem zahmetli... Yolum Beyoğlu'ndan geçtiği halde, arkadaşlarla buluşup konuşamaz olmuştum. Ancak hafta sonlarında Nsuaz'a uğrayabiliyordum. Dinamo ile de aynı saatlerde karşılaşırdık. Buluşmamızın adı, yoklamada bulunmaktı. Bir gün ona: «Aman yoklamaları kaçırmayalım!» demiştim, «Üç yoklamada bulunmadık mı bizi şairlikten atıverirler sonra!»

Burhan Arpad, 1940'ların İstanbul'unu 1980'lerde gözlerimizin önüne şöyle seriyor:

«1940 İstanbul'u savaş dışı kalmış Türkiye'de karartmalı gecelerin başlangıcı olduğu kadar, içkisiz lokallerde ve çay evlerinde kümeleşen genç ve orta yaşlı edebiyat ve düşünce insanlarımızın bir kültür aranışı içinde söyleşiler yaptığı ve dergiler çıkardığı bir dönemin de başlangıcıdır.»

«1940'lı yılların bir başka özelliği de vardır, söyleşilerin ve

yazıp çizmelerin getirdiği bir arama çabası içinde aydın kişilerimizin Türk kitapçılığına katkıları... Küflenmeye yüz tutmuş ve tozlanmış Bab-ı Âli yokuşunda yeni ve sağlıklı bir hava eser. Daha çok 1940-1945 arasında yoğunlaşan, o dönemde kurulup kitaplar çıkarmış olan bu yayınevlerinin adlarını şöyle sıralayabiliriz: ABC, Ölmez Eserler, Devrim, Yokuş, Marmara, Yüksel, Batı, Üniversite, Arpad.»[3]

Kişisel girişimimle bastırdığım *Yarenlik*'ten sonra, *Sınıf* adlı şiir kitabım, 1944'de *Devrim Kitabevi*'nce basılmıştı. Ne yazık ki satışta bir ay kadar kalabilmişti. Benimle birlikte kitapçı İhsan Devrim de koğuşturmaya uğramış, bir iki oturumdan sonra zor kurtulabilmişti.

O yılların Rıfat Ilgaz'ını Edebiyat tarihçisi Orhan Ural, «*Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*» adlı yapıtında şöyle anlatıyor:

«Toplumsal sorunları, İkinci Dünya Savaşı'ndaki bunalımlı ekonomik koşulları, çekilen sıkıntıları, karaborsacıları, kenar mahalle insanlarının acılarını şiirlerinde işledi. Kendi yaşantısından çeşitli kesitleri bütün açıklığıyla sergiledi Öğretmenlik izlenimlerini gerçekçi gözlemlerle canlandırdı. Karamsarlık dolu şiirlerinde bile zaman zaman geleceğe olan umudunu, güzel günlere kavuşulacağı inancını yitirmedi: *(Kim istemez yâri uyutmasını «sine»de / Batan güneşe karşı / «Bade» içmesini, «yâr» elinden / Gözü kör olsun teleğin / Umudu kesmedik gelecekten!)*

---

3. Burhan Arpad, *Yok Edilen İstanbul*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 2. Basım 1988. *(1940'larda Türk Kitapçılığı* başlıklı yazısından, sayfa 254.)

İkinci Dünya Savaşı'ndaki yoksul öğrencilerin çileli yaşam kavgasını, yergili bir dille, ayrıntılara inerek belirledi. Bu savaş yıllarındaki, mahallenin dert babası küçük bir çocuğun serüvenini yalın bir duyarlılıkla «*Remzi*»de anlattı. «*Oğlum*» şiirinde kasaba çocuğunun yalnızlık içindeki çaresizliğini toplumsal eleştirilerle dile getirdi. Çalışan ana-babanın çocuğunun ve aile bireylerinin çektiği eziyetleri acı doğrularla ortaya koydu. Sömürülen insanların dramını anlatırken şiirin güçlü soluğunu çoğu kez yarıda kesip didaktik bir katılığa büründü. İnce bir alayla örülen kimi şiirlerinde bile insanın yalnızlığı, ezilmişliği, sert bir gerçekçilikle ön planda vurgulandı. Siyasal eleştirilerde ısrarlı direnişi, güncel olayların etkisinden ayrılmayışı nedeniyle çoğunlukla toplumcu görüşü yansıtan şiir anlayışını benimsedi.

Şiir dışında öykü, roman ve tiyatro dalındaki yapıtlarıyla da tanınan Rıfat Ilgaz, kırk yılı aşkın bir süredir sanatla bağlantısını sürdürmektedir.»[4]

Sayın Orhan Ural kitabının önsözünde şöyle bir yargıya da varıyor:

«Şiirimizin özündeki büyük değişim, 1940 kuşağının öncüleri olan Orhan Veli Kanık, Oktay Rıfat, Melih Cevdet Anday'la gerçekleştirilmiştir. Bu ozanlar yapay duygusallıktan şairane anlatımdan ve klişe benzetmelerinden şiiri arındırıp öz bir yoğunluğa kavuşturmuştur.»[5]

---

4. *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*, Orhan Ural, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Basım, 1984, sayfa 119-120.

5. Aynı eser, sayfa 6.

Çok erken verilmiş bir karar gibi geldi bize bu sözler. Oysa Sayın Ural, yine aynı önsözde *«en büyük yargıcı zaman...»* dediğine bakılırsa, *«1940 Kuşağı»* için ya eksik saptamada bulunuyor ya da çok hızlı davranmış oluyor. Kendisine saygıyla soruyorum: Bu üç şair hangi şiir anlayışıyla şiirimizin özündeki büyük değişimi başarmıştır? Eğer *«Garip Bildirisi»* doğrultusundaysa bildiriyi kaleme alan Orhan Veli bile kendi bildirisine üç dört yıl geçmeden ters düşmedi mi yazdığı şiirlerle?

Kim ne derse desin Türk şiiri bugün çağının demokrasi anlayışına en uygun biçimde gelişmektedir. Toplumcu, gerçekçi bir anlayış genç kuşaklarca benimsenmiş, *«birinci yeni»*, *«ikinci yeni»* gibi yapılan nitelemeler ancak çağına ters düşen, çağının gerisinde kalan kitabi eleştirmenlerce inceleme konusu olmuştur. Orhan Veli 1946 yılında lağımcıya göbek taşında gördürdüğü «rüya» ile Türk şiirinin rüyasının da yorumunu yapmış bulunmaktadır.

Bu vesile ile 1942'lerde çıkan *Yürüyüş* dergisinin önsözünden birkaç satır okuyabiliriz.

«Sanatkâr, her şeyden önce muhitini, cemiyetini kavrayabilecek ileri bir düşünce sistemine sahip olmalıdır. Ancak bu seviyeye ulaşan sanatkâr kendisinden beklenileni verebilir.»

Önsözün son tümcesini de alalım:

«Sanatkâr, mevzuunu tefsir ve izah ederken muayyen bir düşünce sisteminin şaşmayan ölçülerine bağlı kalmak mecburiyetindedir. Bu ölçü, bugün artık, mücerret bir estetik mikyas

olmaktan çıkmış, en sağlam bir sanat telakkisi haline gelmiştir.

İmza, Rıfat Ilgaz...»

Şükran Kurdakul, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* adlı büyük sözlüğünde *Yürüyüş* dergisi için şu bilgileri veriyor:

«İmtiyaz sahibi: Ö. F. Toprak... Neşriyat Müdürü: Rıfat Ilgaz... Bu dergide Hüsamettin Bozok, Salâh Birsel, Cahit Saffet (Irgat), Hulusi Dosdoğru, A. Kadir, Sait Faik: Kestaneci Dostum, Umran Nazif, Kemal Bilbaşar, Rıfat Ilgaz: Alişim, Sınıf, Çocuklarım, Ö. F. Toprak, Niyazi Akıncıoğlu, Samim Kocagöz, İbrahim Sabri (Nâzım Hikmet'in takma adı): Bir Mektup, Yirminci Asra Dair, Suat Taşer, Kemal Sülker, Orhan Kemal, Fethi Giray, Sabri Soran yazdılar.»[6]

1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağının dergisi yalnız *Yürüyüş* değil, daha önce çıkan *Yeni Edebiyat* ve *Ses* Dergisi de hemen tümüyle aynı adların katıldığı dergilerdir. *Gün, İnsan, Yeni İnsanlık, Hamle, Pınar, Yığın* dergileri de ırkçılığa karşı, devrimci, ilerici, emekten yana... O yıllarda bunlara 19 sayı çıkan *Gerçek* gazetesini de ekleyebiliriz. Ankara'da çıkan *Yurt ve Dünya, Ant, Adımlar,* 1950'den sonra İstanbul'da çıkan *Yeryüzü, Beraber* dergileri de aynı kadroların katıldığı dergiler arasında...

---

6. *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Şükran Kurdakul, İnkılâp Kitabevi, 5. Basım, 1989, sayfa 748.

4. İLK KİTAPLARIMIZ

Kuşağımızın şairleri kitaplarını teker teker çıkarmaya başlıyorlardı o yıllarda. Ömer Faruk Toprak 1942'lerde *İnsanlar*'ı, A. Kadir *Tebliğ*'ini, çıkarıyor. Ben de *Yarenlik*'i çıkarıyorum. Başlıyorlar kendi dergilerinde kendi kitaplarını tanıtmaya. Dinamo, Dosdoğru, Toprak ilk eleştirmenler arasında. Bu arada Toprak'ın Garipçiler için yaptığı inceleme çok ilgi çekiyor. «*Harp ve Şiir*» adlı yazısında şöyle söylüyordu Faruk Toprak:[7]

«Melih Cevdet, Orhan Veli ve Oktay Rıfat da birkaç harp şiiri kaleme aldılar. 'Sanat faaliyetleri cemiyet içindeki bütünün bir cephesini teşkil eder,' diyen Orhan Veli, (*Varlık*, sayı 159, 'İnsanlara Doğru' adlı makale) söylediğinin tamamen aksini yapmış görünüyor. Lakırdılarım, Karanfil gibi tekerlemeler, fantazi çerçevesini nasıl aşabilir?

7. *Toprak* dergisi, Ekim 1942.

Son birkaç yıl içinde sanatın cemiyetçi olduğunu, muhiti içinde müsbet bir rolü bulunduğunu kabul eden şairler yetişti. Bunların arasında H. İ. Dinamo, hasta ve fani ruhların mistik şiirleri karşısında insanoğlunun türkülerini söylüyor. Onların ıstıraplarına ve sevinçlerine ortak olarak, şiir sanatının kuvvetli örneklerini veriyor. Dinamo'nun mısralarında halk psikolojisi ve lirizm yanyana. Harp şiirleri arasında XXI'inci Asrın İnsanlarına Şarkı (*Yeni Edebiyat*, sayı 4,5,6) Sulha Şarkı (sayı 10) Hürriyet Şarkısı (sayı 18), zengin imajları, nikbinliği ile bugünkü krizin dehşetini duyuruyor. Cemiyetinin sosyal ideali, hür ve samimi konuşmasına, bilhassa harbin korkunç karakterine nüfuz ederek, sarsıntının büyüklüğünü hissetmiş olması, onun gerçekten iyi şiirler yazmasına sebep olmuştur.

Kışla hayatını sıcak bir lirizm diliyle konuşan A. Kadir, *Siperde*, (*Ses*, sayı 14), *Mektup* (*Ses*, sayı 13), *Türkü* (*Ses*, sayı 15) adlı şiirleri ile üzerinde durulması lazım olan genç bir şairdir. Bilhassa *Türkü*'sü harp şiirleri içinde hafızada yaşanacak olanlardandır. Onun müstakbel şiir dünyamızda iyi inkişaflar kaydedeceğine inanıyoruz.

Suat Taşer de Sophocles'in torunlarına ithaf ettiği *Dünya Komedyası* başlığı altında uzun iki harp şiiri neşretti. Şair burada mitolojik vaka ve isimlere dayanarak bugünkü harbin psikolojisini vermek istemiştir. Fakat bunlarda onun Toprak şiirlerindeki realist havayı bulamadık. *Güneş Çocukları*'nı yazan adamın mistisizmi ve mitolojiyi terkederek, kendi öz varlığını belirten şiirlere eğilmesini temenni ederiz. Çünkü toprağa ve köye ait kuvvetli şiir yazanlardan biri de Suat Taşer'dir.»

Hulusi Dosdoğru, Rıfat Ilgaz'ın *Yarenlik* adlı yeni çıkan kitabını tanıtıyordu:

«Kitapta insanı çok sarsan, beyninden geçip kuyruk sokumuna kadar, okuyanı elektrikleyen şiirler meyanında «*Alişim*», üzerinde çok fazla durulmaya değer mahiyettedir. Şair «Alişim»inde kitlenin ızdırabını bütün şumul ve azametiyle duymuş ve duyurabilmiştir.»

A. Kadir de (Meriçboyu takma adıyla) Suat Taşer'le Fethi Giray'ın birlikte çıkarmış oldukları «*1943*»ü şöyle eleştiriyordu:

«Bu şiir kitabı onların, harbin dehşetini ve büyük ölçüde tesirini anlamış olduklarını gösteriyor. Suat Taşer, «yediği ekmekte kan kokusu» duyacak kadar derin bir hassasiyet içerisindedir. O, kitlenin duygularına tercüman olmasını biliyor. Aynı zamanda insanlığın zaferine inananların nikbinliğine sahiptir. Fethi Giray bazen realizmin içindedir. Bazen de tamamen uzaklaşmaktadır. Müstakbel dünya görüşü bizi tatmin eder mahiyetle değildir. Fatalizme düştüğü anlar oluyor. Onun muhitine ve cemiyetine hiç de lakayd olmadığı bizi sevindiriyor. Lakin, müspet bir görüşle hadiseleri birbirine zincirleyememesi onun için çok büyük bir noksandır.»

Yine aynı sayıda Kemal Sülker de Ö. F. Toprak'ın *İnsanlar* adlı şiir kitabını eleştirmektedir:

«Kapağından son sayfalarına kadar yenilik ve tazelik taşıyan bu eser, kudretli beş ressamın çok güzel desenleriyle süslenmiş, güçlenmiştir. Ö. F. Toprak deniz insanlarını ve Kasımpaşa ile Haliç'i yaşatmak ustalığını gösterirken genç ressamlarla da mevzu birliği yapmış gibidir. Islak halatlar üstünde uyuyan balıkçıların saadete inandıklarını, iki somun

için denizi yedi yıl birlikte dolaşanların yarına inananlarını, lafsız ve türküsüz çalışan maharetli aile reisinin yaşama sevincini usta bir teknikle bildiren Ö. F. Toprak, deniz insanlarını o kadar yakından tanıyor ki, biz onun kudretli kalemiyle tuz ekmek yiyen sandalcıların oyun oynarken şişen damarlarını görür gibi oluyoruz. İnsanların hangi sayfasını çevirirsek, cömert şairin bol malzeme ile bize denizcileri ve çalışan insanların hayat meselelerini dokunup geçerken bile derinliğine indiğini görüyoruz.

Şairde gördüğümüz en güzel yanlardan biri de gün kazanıp gün yiyen insanların yarına olan güvenlerini de dile getirmesidir. Sade ve açık dille anlatılan şiirleri anlatırken Ö. F. Toprak'ın görme ve duyma kabiliyetine derinliğine şahit oluyor ve bütün mihnetlerine rağmen yaşamayı seviyoruz.»

Reşat Fuat'ın, Necmi Akalın takma adıyla A. Kadir'in *Tebliğ* adlı şiir kitabı üzerinde güzel bir eleştirisi çıkmıştı *Yürüyüş*'ün son sayısında:

«Şair A. Kadir'in TEBLİĞ adını taşıyan bir şiir kitabını okudum. Daha ilk sayfadan okuyanı realitenin tezatları ile yüzyüze bırakan bu dinamik şiirlerde hakiki insanlık duygularının dayanılmaz cazibesi sezilmekte. A. Kadir'de yaşadığı sosyal-ekonomik muhitin buhranlarını kavramış, bizzat nefsinde hissetmiş bir insan sıfatıyle, baştan aşağıya bir dert ve ıztırap çağıldıyor. Fakat bu bitmez tükenmez ıztırabın ortasında o, yaşamaktan usanıp kendini bedbinliğin korkunç uçurumundan aşağıya da atmış değildir. O, yine katıksız ekmeğini kemirerek, patlak pabuçlarını sürüyerek dimdik ayaktadır.

Tebliğ'i şairin kendi tasnifine uyarak üç parçada mütalaa edeceğiz:

1– *Tebliğ* başlığı altında toplanan şiirleri, şair İkinci Dünya Harbi facialarının dumanı üstündeki tüyler ürpertici sahnelerinden dokumuştur. Bu bakımdan esere verilen isim de pek uygun düşmektedir.

Kitabın en başındaki *Tebliğ* şiiri, sanki muazzam bir destanın en canlı pasajı gibi... İnsan hem başlarken hem bitirirken daha bir şeyler arıyor. Fikir ve dokunuş bakımından kitabın en kuvvetli parçası budur, denilebilir. Kadir bunda serbest nazmın pek güç olan lirizmini ustaca bir üslupla kavrayabilmiştir.

Kadir'de yer yer mısraların bir şarkı melodisini canlandırdığı sezilmektedir. Fakat bu şarkı gibi şahlanış, şiirlerin bütününe şamil değildir.

*Tebliğ*deki «*Şiirlerim*» adlı şiire biraz dokunmak icap ediyor. Şair bu şiirinde içtimai sefaletin peyzajını bütün tabii renkleriyle verirken, bu korkunç hayatı insana, adeta şairin bu yaşayış tarzını beğendiği ve değişmesine de gönlü razı olmadığı fikrini veriyor. Faraza:

«Ayaklarınızda bir karış kir var.
Ve sabunlu sularda yıkanmamıştır elleriniz.»
dedikten sonra:

«Sizi ben,
tozundan, toprağından çıkardım!
Tozuna toprağına kurban olduğum,
karanlık sokakların.»

demektedir. Filvaki şiiri sonuna kadar okuduktan sonra, A. Kadir'in hiç de bir sıla hastalığı çekmediği anlaşılıyor. Fakat

ne de olsa böyle diri, kabadayı, ateşli bir şairden insan bu türlü mısralar beklemiyor.

2– *«Bizim Sokaktan»* başlıklı bölümün üç şiiri de hakikaten bir fukara kenar mahallesinin en can alacak noktalarını belirtmektedir.

3– *«Bölükte»* adını taşıyan üçüncü ve son bölümde de şair hakiki bir Anadolu çocuğu olduğunu samimi bir şekilde göstermiştir. Köylünün su katılmamış dertlerine sade ve öz köy diliyle dokunmuş, Mehmetçiğin psiko-sosyal durumunu reel bir şekilde canlandırmasını bilmiştir.

Hülasa eser bütünüyle Türk Edebiyatına uzatılmış ve geleceği için daha mükemmel ve ileri şeyler vaad eden bir şiir kitabıdır.»

1940'larda sayıları onu onbeşi bulan toplumcu, gerçekçi şairleri dile getiren yazılar bu kadar değil. Çağının olduğu kadar, Türk Edebiyatının da tanınan, sevilen öykücülerinden Sabahattin Ali, o günlerde çıkan *Yarenlik* adlı şiir kitabını eleştirirken kuşak arkadaşlarının önemini açık yürekliliklе şöyle belirtiyordu.

5. SABAHATTİN ALİ 1940 KUŞAĞINI TANITIYOR[8]

«*Yarenlik*» adını taşıyan küçük bir şiir kitabı aldım, bir saatten az bir zaman içinde baştan sona kadar içindekilerin hepsini okudum, ondan sonra uzun uzun düşündüm. Bazı şiirleri tekrar okudum ve tekrar düşündüm.

Beni günlerden ve haftalardan beri düşündüren bu küçük şiir kitabı genç şairlerden Rıfat Ilgaz'ın *Yarenlik* adlı eseridir. İçinde 1940-1942 yılları arasında yazılmış 20 şiir var.

Türk şiiri son senelerde çok dikkate değer bir gelişme gösterdi. Şimdiye kadar memleketimizde bunun bir benzerini bulmak zordur. Sayısı 10'ları bir hayli geçen çok istidatlı genç-

8. *Yurt ve Dünya*, Nisan 1943.

ler, geniş ve hür bir insanlık fikri etrafında, fakat hepsi kendilerine mahsus yeni nağmelerle Türk şiirinin en güzel örneklerini vermektedirler. Şöyle birkaç isim saymak isteyince insan kendini tutamıyor. Tabiatı yepyeni bir gözle gören, ne istediğini, ve ne demek istediğini çok iyi bilen ve şiir tekniği bakımından belki en kuvvetlileri olan Mazhar Lütfü ile H. İ. Dinamo'nun yanında, zeki ve biraz mahzun A. Kadir, ince alaycı Orhan Raşit, velût ve lisana hâkim Suat Taşer, Fethi Giray, Ömer Faruk Toprak var. Şiirlerindeki başarıyı fevkalade nefis bir hikâyesinde, daha ileri götürmesini bilen Orhan Kemal var. Bunların hepsi, ayrı ayrı yazılara mevzu olacak kadar kuvvetli, ileri zevkli şairler.

Fakat ben bugün yalnız bir tanesinden, *Yarenlik* kitabını neşreden Rıfat Ilgaz'dan bahsedeceğim.

Şair büyük mevzulara, palavralı şeylere hiç yanaşmamış, basit, gündelik hadiselerden, apartıman kapıcılarından, kolculuktan yetişme bir memur olan babasından, sanatoryum arkadaşlarından, mahalle komşularından söz ediyor. Hemen bütün şiirlerinin mevzuu, kendi küçük dertleri, arzuları... Ama hayret! Bunların hiçbiri sadece Rıfat Ilgaz'ın dertleri değil... Hepsi, hepsi geniş bir kitlenin, bir insanlığın dertleri. Sosyal şiir nedir diyenlere bu kitabı göstermek lazım. En şahsi, en hususi şeyler nasıl cemiyetin malı olabilirmiş, insan kendi hasis dertlerinin dışına nasıl çıkar ve onları nasıl biraz yukardan, dudaklarında hazin bir tebessümle seyredebilirmiş... En basit kelimeler, en özentisiz tasvirlerle nasıl hayat dolu tablolar, koskoca bir cemiyet parçasını aksettiren manzaralar çizebilirmiş. Bütün bunları Rıfat Ilgaz'dan öğrenmek kabil. Hiçbir büyük laf etmeden, gözlerimizde hassas yaşlar belirtmeye çalışmadan, kolu-

nu makineye kaptıran Alişim'i hayalimizde canlandıran, Edirnekapı tramvaylarının yolcularını sade kelimelerle dile getiren, sanatoryumda tanıştığı dostunun ölümü üzerinde bizi saatlerce düşündüren, meyhane yarenliklerinde bütün bir neslin hazin romantizmini önümüze seren bu şair, kelimenin tam manasıyla kudretli bir sanatkardır. Onun asıl kudreti, ferdilikten kurtulup cemiyetin malı olabilmesinde, kendi küçük dünyasındaki bütün şahsi meselelerin sosyal mahiyetini kavramasında ve bunları bir üçüncü şahıs bitaraflığı ile anlatabilmesindedir.

Yarenlik bize, bir sanatkârın fildişi kuleye kapanmadan da kendisini verebildiğini, hatta daha fazlasını yaparak, kendisi ile beraber bütün bir cemiyet parçasını da eserlerinde aksettirmek suretiyle sahici sanatkâr, halk sanatkârı mertebesine ulaşabileceğini göstermiştir.

Bana sanat heyecanı ile dolu saatler yaşatan, kendisinin ve insanlığın dertleri hakkında gözümde yeni ufuklar açan şaire bütün kalbimle teşekkür ederim.»

6. BEHİCE BORAN'DAN BİR İNCELEME [9]

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin, Amerika'da öğrenimini bitirip de yeni atanan sosyoloji doçenti Sayın Behice Boran, çıkardığı *Adımlar* Dergisinde *Yarenlik*'i incelerken Rıfat Ilgaz için de şunları yazıyordu:

«Rıfat Ilgaz, kendisine mahsus bir edası olan, şuurlu veya şuursuz taklitten uzak, müstakil şahsiyetli bir şair olarak beliriyor. Yazılarında gösteriş, şu veya bu olmak iddiası yok. Yakından bildiği, içten duyduğu mevzuları, kendi hayat tecrübelerini işliyor. Bunun içindir ki, entelektüel iddialara, «bir şiir anlayışı» izahlarına girmeden, küzum görmeden, kendine mahsus bir yazış geliştiriyor. Muhteva, öz, halis, yapmacıktan

9. *Adımlar*, Mayıs 1943.

uzak olunca, ifade tarzını, vasıtalarını da kendiliğinden buluyor. Rıfat Ilgaz halk şairi, köy şairi olmak gayretinde değil, fakat kendisi halktan olduğu için, halkla beraber yaşadığı, duyduğu için ve sanatının da ehli olduğu için şiirlerinde temiz, güzel bir dil, halkın dili beliriyor ve Rıfat Ilgaz «halka inmek» gayretinde olan, zoraki köy şiirleri yazan, halk şiirlerinin kalıbını alarak halk şairi olduklarını sananlardan çok daha fazla, onların erişemeyeceği kadar, bugünün halk şairi oluyor. Gerçekten bildiği, samimi olarak duyduğu mevzuları işleyen sanatkâr, eğer sanatkâr ise, mevzuuna en uygun şekli bulur ve bu şekil sadece bir kalıp olmaktan çıkar. Muhteva ile şekil ayrılmaz bir surette bütünleşir. Rıfat Ilgaz böyle bir şairdir.

Rıfat Ilgaz'ın işlediği mevzular günlük, herkesin başından geçen veya geçebilecek olan hadiselerdir. Böyle «küçük şeylerden bahsetmek» genç şairlerimiz arasında beliren bir temayüldür. Fakat bazıları bunu adeta bir dogma haline getiriyorlar, küçük şeylerden bahsetmeyi gaye ediniyorlar, o zaman bu bir nevi şiir züppeliği oluyor. Rıfat Ilgaz'da beğendiğim cihet kendisinde böyle bir temayül olmayışıdır. O, günlük hadiselerden, «küçücük şeylerden» bahsetmeyi bir şiir felsefesi haline getirmemiş. Bununla meşgul değil. Bildiği, duyduğu, ifade ihtiyacını hissettiği tecrübeler bu çeşitten olduğu için mevzuları bu çerçeve içinde kalıyor. Fakat temenni ederim ki, şairin hayat tecrübeleri, anlayışı daha genişlesin ve yine taklide, boş kalıplara dökülmeden, görüş, duyuş, anlayış ufukları gerçekten genişlediği için bize daha geniş, daha derinlere giden öz mevzular işlesin. Rıfat Ilgaz'ın yolu çıkmaz bir yol değil, kendisinin bu yolda sonuna kadar açılmasını bekleriz.

Rıfat Ilgaz müreffeh bir zümrenin değil, fakat bir günden

öbürüne yaşayabilmek için didişen, böyle üzüntülü günlerin akşamında, bazen, «gününü gün etmek için, şöyle bir demlenen» halkın şairidir. Onun için şiirlerinde gül, bülbül, berrak sema, mavi deniz, kalp ağrıları yok. Hayatın daha karanlık, daha hüzünlü taraflarının akisleri var. Bununla beraber şiirlerinde hayatı kötümser bir ruh hali de sezilmiyor. Şair isyankâr da değil. Kendisini hadiselerden biraz uzağa çekiyor ve hayata bakarak gülebiliyor: Alaylı olmakla beraber halden anlayan, şefkatli, müsamahalı bir gülüş, acı, yakıcı bir istihza değil. Bu hoş gören tarzda alay, içinde bir hüzün de gizleyerek, bilhassa *Yarenlik* ve *Komşuluk* şiirlerinde beliriyor. *Kitaplar* şiirinde şair daha iğneleyicidir, kof bilginlerin kofluğunu deşiveriyor. Hadiseleri işlerken kendisini böyle biraz uzağa çekebilmek kabiliyetinden dolayıdır ki şair, ölümden, kendi ölüm ihtimalinden bile görünüşte lakaytliğe benzer bir tabiilikte bahsedebiliyor. Bir arkadaşının ölümünden bahseden «*İşte Böyle, Azizim*» şiirinde ince bir sızı, keder var, fakat şair his taşkınlığından çekiniyor, ölüme hailevi, esrarlı feci bir şekil vermiyor. Heyecan ifadesinde şair tutumludur, baskı altına alınmış, hatta yarı alaylı ifade edilen acıların samimiliğine, özlülüğüne, okuyucu inanıyor ve şairle birlikte duyuyor.

Hülasa, «*Yarenlik*» bugünkü şiirimize yeni bir şey getiriyor ve Rıfat Ilgaz bize ilerisi için ümit verici görünüyor. Kendisine başladığı yolda muvaffakiyet dileriz.»

7. O YILLARIN BİR TANIĞI DAHA

1942'lerde *İstanbul* dergisinde çıkan bir şiiriyle tanınan, ilerde katıldığı toplumcu arkadaşlarını bir kitabıyla *Acılı Kuşak* olarak tanıtan Mehmed Kemal (Kurşunluoğlu), o yılları *Milliyet Sanat* dergisinde şöyle dile getiriyor:

«Türkiye, olup bitenleri uzaktan seyrediyordu. Yansızlık politikası izler gibi görünmemize karşın, iktidarda bulunanlar, kimi yerde Mihver'e kimi yerde Müttefikler'e kayıyorlardı. Fakat şurası bir gerçek ki, İnönü, (tek partinin milli şefi) savaşa girme yanlısı değildi. Çevresinde savaş yanlıları yok muydu, elbette vardı. Ama İnönü, dengeli bir politika ile herkesi idare ediyordu. Birinci Dünya Savaşı'nı görmüş ve yaşamış olan kuşak, savaşın ne kadar acı olduğunun bilincindeydi.

1– Aydınlar ikiye bölünmüştü. Açıktan açığa Alman ırkçılık

ve faşizmini tutanlar, bu yolda yayın yapanlar (ki, gazetelerde çoğunlukta idiler) bir an önce Almanlar'ın yanıbaşında savaşa girmemizi istiyorlardı. Bu yolda örgütlenmişlerdi bile. Sonra da mahkemeye verilen Turancılar, bu örgütlenmenin nerelere kadar uzandığını kanıtlar. Ama gerçek aydınlar ve yurtseverler, Müttefikler (yani demokrasiler) safında bulunmamızı öneriyorlardı. Yayınlama olanağı bulunanlar, dergilerde bu görüşü açıklıyorlardı.

Başta Churchill olmak üzere İngiliz politikacıları, bizim savaşa katılmamızı istiyorlardı. Türk hükümeti ise, savaşa girecek maddi güçte olmadığımızı, yeni silahlarla donatılmamızı, silah, cephane, araç ve gereç sağlanırsa, savaşa girebileceğimizi öne sürüyorlardı. Adana ve Kahire'de, İnönü'nün katıldığı görüşmelerde bu konu ele alınıyordu.

İngilizler, istenilen yeterli silah ve cephaneyi zamanında veremediler. Böylece sözlerini yerine getirememeleri durumunda savaşa girmemiz de erteleniyordu. Özet olarak, «verin cephaneyi, silahı, savaşa ondan sonra girelim» deniyordu. Böylece sıcak savaş döneminde savaşa girilemedi. Savaşa katılındı ama, savaş bittikten sonra. Şurası bir gerçektir ki aydınlarımız, barış yanlısıydılar ve savaşa girilmesini istemiyorlardı.

2– Savaşlar sırasında yazılan şiirler, sürekli barış yanlısıydı. Barışı istemek, savaşa karşı olmak demekti. İşlenilen tema budur. Savaş, Polonya'da başladığı için Polonya üstüne şiirler, dergilerde görülmeye başlandı. Nitekim, benim savaş karşıtı olan şiirimin adı «*Polonyalı Hemşire*»dir. Daha sonraki şiirlerimde de hep barış temasını işlemişimdir.

(*Birinci Kilometre* adlı şiir kitabım daha sonra toplu şiirlerim arasında yayınlandı. Milliyet Yayınları: *Söz Gibi*).[10] O yıllarda hemen hemen her şair barış temasını işleyerek, savaşa karşı çıkıyordu. «1940 Kuşağı» diye adlandırılanların bir özelliğini de barış yanlısı oluşları belirler.

Savaşa girilmemiştir ama, savaşın bütün sıkıntıları çekilmiştir. Ekmek karneyle alınmış, şeker bulunmaz olmuş, temel besin maddeleri karaborsaya düşmüştür.

3– Savaşa girilmedi ama, savaş, içinde yaşanarak izlendi. Savaşın alın yazısını Sovyet-Alman Savaşı çiziyordu. Gerçi, başka bölgelerde de savaş vardı ama, savaşın kaderini Sovyet Ordusu çizecekti. Eğer Stalingrad ve Moskova Savaşları büyük bir yengi ile sonuçlanmasa idi, çok şey başka türlü olurdu. Leningrad, Moskova ve Stalingad savunmaları, birkaç kentin savunması değil, demokrasinin ve insan haklarına dayalı düşüncenin savunması idi. Almanlar yenildiler, dünya rahat bir nefes alabildi. O günleri yaşamış olanlar, bu savaşların anlamını iyi bilirler.

İkinci Dünya Savaşı, özet olarak, demokrasi ile faşizmin kapışması idi. Bu kapışmada demokrasi haklı çıktı. Dünyaya demokrasi gelebildi mi, ayrıca incelemek gerekir. Demokrasi savaşı bitmeyen bir kavgadır.»

---

10. Daha sonra *Tükenmez*'de yer aldı. Gerçek Sanat Yayınları, 1990.

8. BİR DEPREM

Tosya'da 1943'lerin sonlarına doğru büyük bir deprem olmuştu. Ağabeyim, Tosya PTT Müdürü idi. Annem de yanımda... Çektiğim telin yanıtı gelmeyince okulun ara dinlencesinden yararlanarak Tosya'ya gittim. Durum yürekler acısıydı. İlçenin içinde yediyüzelli ölü vardı. PTT binası yıkılmıştı. Ağabeyim kişisel girişimiyle eski bir telgrafçı olduğunu kanıtlamış çarşı içine kurduğu çadırda telgraf işlerini yürütmeyi başarmıştı. Çektiğim tel bu yüzden gecikmişti. Tosya'da kaldığım iki üç gün içinde çok acıklı görünümlerle karşılaştım. Gördüklerimi Hakkı Tarık Us'un çıkardığı *Vakit* Gazetesi'nde yayınladım. Bu olay benim ilk gazeteciliğim sayılabilir.

Bu dizi yazılarla yetinmeden depremin şiirini de yazdım.[11]

11. Bakınz, *Sınıf*, Çınar Yayınları, 4. Basım 1991, sayfa 88-94.

TOSYA ZELZELESİ

I

Bu akşam başı dumanlı Ilgaz'ın
Devres'in üstünde bulutlar,
havada yağmur ağırlığı...
Kepenkler erken çekildi,
Hanönü'nden dağıldı memurlar
kısa kesti paydos düdüğünü
çeltik fabrikası...
Sustu dokuma tezgâhları
durdu iki bin mekik,
iki bin dokumacı vardı uykuya.

Dayanarak köprünün korkuluğuna
Bekçi Ali hırsız kolluyor.
Kıvrıldılar birer köşeye
Şerif'in kahvesinde köylüler
torbaları başlarının altında...
Gâvur Ali'nin hanında yolcular
kestiler öksürüğü...
Postacının atları huysuzlanıyor,
kişniyor pazarcının beygiri,
hancı uykuda, yolcu uykuda...
Yarın erken kalkmayı düşünmeyenler
yirmi bir oynuyor geç vakit
Şehir Kulübü'nde!

II

Ateşler kül bağladı sobalarda,
Tosya kan uykulardadır...
Dilküşa Mahalle'sinde bir cam kızardı,
bir anne çocuğunu emziriyor...
Bağ yolunda hastanenin
sızıyor ikinci katından ışıklar,
yok hastaların bir şikâyeti.
Yalnız Çaybaşı'ndan Çepiş Hasan'ın
tuttu çeltik tarlasından kalma
yıllanmış romatizması...
Çekildi ortalıktan yorgun hemşireler...
Şimdi koridorları dolaşmada
adımları gece bekçisinin...

III

Saat biri otuz beş geçiyor...
Köpekler silkindi uykudan...
Değişti bir anda manzara,
canlı cansız
devrildi ne varsa ayakta,
yok oldu insan emeği...
Döküldü sokaklara insanlar
ölüler kaldı yerinde...
Vakitsiz giden hastalarına
üzülecek hemşireler kalmadı...
Sağ kalan çocuklarımız bir daha
karşısına çıkmayacaktır Öğretmen Kâzım'ın.
Çocuğunu emziren kadının
soğudu memesinde sütü...

Kimler dönecek köyüne,
hana sağ inenlerden;
yolcular yataklarında gömülü
atlar ahırda ölüdür.
Bozuldu tezgâhlar, düzenler,
mekik tutan eller kırıldı;
yarın Çeltik Fabrikası
işbaşı çalamaz,
artık uyandıramaz çalsa da
yedi yüz Tosyalı'yı uykudan!

IV

Dudaklarında ne anne, ne kardeş adı
yağan yağmura aldırmadan mahpuslar,
eğilerek yıkıntılar üstüne
insan arıyorlar, kurtaracak!..

V

Sabah geç oldu...
Kara haber salındı Ilgaz'a
yayıldı dört yanına memleketin.

VI

Hanönü'nde kuruldu çadırlar...
Kazanlar kaynıyor herkes için
Köprübaşı'nda.
Bir felaket havasında kaynaşanlara
kamyonlar ekmek taşıyor uzaktan!
Merhabası olmayanlar
aynı çadırda geçirdiler ilk geceyi.

Açıldı evlerin içyüzü
ne var, ne yok döküldü ortaya...
Çok geçmeden arası
pazar kuruldu Çayboyu'nda,
açıldı dükkânlar,
geçti herkes kendi yerine...

Beş gündür aç, susuz
bir duvar altında kalan tiftik işçisi
yine çuvalların başındadır,
kızmıyor geç kurtarıldığına.
Yaver yine pirinçlerini taşıyor
Kalfaoğulları'nın.
O çoktan unutmuştur, üç gündür
beklediğini enkaz altında;
ama ara sıra hatırlayacaktır,
gündeliğini verenlerle
aynı kazandan yediğini...
Herkes yine işinde gücünde,
herkes yine kendi yerindedir.

9. SINIF'IN YAYINLANMASI

Tosya yolculuğum karlı günlere rastladığı için üşütmüştüm. Pek sağlam olmayan ciğerlerimde plönözü başlamış, sağ yanım su toplamıştı. Durumumu saptayan okul doktoru, uzun süre yataktan çıkmamam gerektiğini bir raporla okul müdürüne bildirmişti. Ben de dersere girmiyor, yatağımda «*Tosya Zelzelesi*»ni yazıyordum.

Beni görmeye gelen arkadaşlarım, yazdıklarımı okuyor, en kısa zamanda kitap çıkarmamı öneriyorlardı. Terme İlkokulu'ndan diplomalı olduğum için bana hemşeri gözüyle bakan Samsunlu Tahsin, beni bu konuda yüreklendirecek önerilerde de bulunmuştu. Kitabın giderlerine katılacağını açıklayınca, *Yürüyüş*'ü birlikte çıkardığımız Faruk Toprak'tan müsvetteleri alıp basımevine göndermem gerekiyordu.

Hukuk Fakültesi'ni bitirdiği halde adı aramızda Darüşşafakalı Faris olarak geçen, «*En Büyük Tehlike*»nin yazarı Faris Erkman, kitabımın kapağını çizmeye başlamıştı bile. Çekilmiş bir kılıç gibi bir «*Sınıf*» yazısı... Siyahlı beyazlı, daha çok kırmızılı bir kapak çıkıverdi ortaya.

Kitabım çok kısa bir zamanda satışa çıkmıştı. Ateşim olduğu halde İhsan Devrim'in Faris'le birlikte düzenlediği vitrini görmek için çıkmıştım evden. Hava, Şubat ayında olduğumuz halde güneşlikti. Kitabevinin kuytu bir yerine oturmuş, İhsan Devrim'le konuşuyordum. Kitabımı alanlar arasında, Kastamonu Ortaokulu'ndan Türkçe Öğretmenim Zeki Ömer Defne'yi görünce öyle sevinmiştim ki... Büyük bir coşkuyla imzalayıp verdim. Onun sevinci de benden aşağı değildi. Kastamonu'da onun öğrencisi olduğum yıllarda, ilk şiirim İstanbul'da yayınlanan *Güneş* dergisinde çıkmıştı.

Değerli öğretmenimin beni o zamandan beri izlediğini biliyordum, şiirlerimi, şiir kitaplarımı... Ben de onun gibi öğretmen olmuştum, hem de onun gibi Türkçe öğretmeni. Artık biliyordum, Türkçe, edebiyat öğretmenliğinin ne demek olduğunu. Yetiştirdiğimiz öğrencilerden bir şair, bir yazar çıktı mı yazılarını, şiirlerini, dergi dergi, kitap kitap, kitabevi kitabevi nasıl izlediğimizi biliyordum.

Öğretmenim de «*Sınıf*» adlı bir kitap çıkardığımı, henüz kitabımla ilgili hiçbir yazı çıkmadığı halde duymuş, öğrenmişti. Bir rastlantı sonucu kapıdan içeri girmediği belliydi. En ileri kertede miyop olduğunu biliyordum. Vitrinde görmüş de içeri girmiş olamazdı.

Karşısında görür görmez nasıl sarılıp öpmüştü beni. Nasıl, kalın gözlüklerinin altından süzmüştü, gözleri buğulanarak.

10. ŞİİR KİTAPLARIMI TANITANLAR

Dünya görüşüyle 1940 Toplumcu Kuşağı'yla aynı doğrultuda sayabileceğimiz Fahir Onger, *Eylem* dergisinde çıkan uzun bir yazıda beni ve kitaplarımı anlatırken şöyle bir dipnot koymuş:

3) Aziz Nesin'in 14 Eylül 1948 günlü BAŞDAN dergisinde çıkan bir röportajından: «Belki üç kitaplık şiirim vardı. Bunların en önemlileri (Oluş) ve (Varlık) dergilerinde çıkmıştı. Bunları ne zaman derlemeye kalksam onlarda yapmacık taraf, bir bizden olmayan ve bizi ifade etmeyen tarafın mevcut olduğunu hissediyordum. Bu şiirler daha ziyade aylak sınıfın, geçim derdinden azade insanların hoşuna gidiyordu. Bizden olmayanların zevkine gayri şuuri olarak yaptığım hizmetin reaksiyonunu geç de olsa anlayabildim. Bazı burjuva münekkitlerinin

antoloji derleyicilerinin hoşuna giden bu şiirler, benim gözü bağlı yaşadığım yılların en canlı ifadesidir. Artık kimin için ve niçin şiir yazdığımın farkındayım.»

4) *Yarenlik* 1946'da, «kitap hakkında yazılmış tenkitlerle» 2'nci defa basılmıştır. Kitaba tenkitlerinden parçalar alınan yazarlar şunlardır: Asım Akşar, Oktay Akbal, Sabahattin Ali, Özdemir Asaf, Avedis Aliksanyan, Hüsamettin Bozok, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Hulûsi Dosdoğru, Abdülbâki Gölpınarlı, Kenan Harun, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Fahir Onger, Kemal Salih Sel, Refi Cevat Ulunay, Yusuf Ahıskalı, Ömer Bedrettin Uşaklı. Çeşitli dergilerde ve gazetelerde geniş yer ayrıldığı halde nedense kitabına koymadığı eleştiriler de şunlar: *Akşam*'da Şevket Rado, *Karaelmas*'ta Muzaffer Tayip, *Değirmen*'de Cahit Tanyol, *Vakit*'te Zahir Güvemli.»

«*Sınıf*», Devrim Kitabevi'nin özel vitrinini sadece yirmi beş gün süsleyebilmişti. Faris Erkman'ın beğenisiyle düzenlenen vitrin, gerçekten görmeye değerdi. Kendi eliyle çizilen kapağın dilinden yalnız kendisi anlayabileceğine göre, vitrinin de anlamını okurlarına açıklayabilirdi.

Yarenlik için değerli eleştiri yazılarıyla gazetelerde, dergilerde yerlerini alacaklarına inandığım eleştirmenler, yazılar hazırlamış olsalar da yayınlayamazlardı, toplatılan bir kitap için. Tüm bu olasılıkları bir yana bırakan değerli Profesörümüz Pertev Naili Boratav'ın, gerçekten kitabımı okurlara ustaca tanıtabileceği yazısı, o karartılmış günlerde çok sevindirmişti beni. Kitap toplatıldığı halde, *Yurt ve Dünya* dergisi ya yayınlamakta sakınca görmemişti, ya da toplatıldığı günlerde eleştiri basılmaktaydı.

1944'lerin, benim için değer biçilemez bir ödülü olan bu eleştiriyi, Pertev Hocamıza en içten teşekkürlerimle sunuyorum:

SINIF [12]

Rıfat Ilgaz, genç neslin en çok vaadeden şairlerinden biridir. Hatta o şimdiden çağdaşları arasında kendine has bir üslûpla sivrilmiş görünüyor. Onun ilk kitabı olan *Yarenlik* ile ikinci kitabı *Sınıf*ı karşılaştırınca bir sene kadar bir zamanın bile şairin sanatında bir gelişme gösterdiğini anlamak mümkün olur.

Rıfat Ilgaz'ın kitabındaki şiirlerden birkaç tanesi daha çok yakın bir zamanda dergilerde çıkmış şiirlerdir; bunların son ayların mahsulleri olduğunu düşünürsek, arkadaşımız Cevdet Kudret'in geçenlerde yazdığı bir yazıda «son üç ayı okuyucularının şiirsiz geçirdiği» kanaatini mübalağalı bulmamak elden gelmez.

Ben kendi hesabıma, son üç ay içinde Türk şiirini adım adım takip edemediğimi itiraf ediyorum. Onun için Cevdet Kudret'e başka misaller veremeyeceğim ama, Rıfat Ilgaz'da onu haksız çıkaracak örnekler bol bol var: Bunlar Türk şiirinin öğüneceği parçalardır.

---

12. *Yurt ve Dünya*, 1944. (Bakınız: *Folklar ve Edebiyat*, cilt 1, Adam Yayıncılık, 1. Basım 1982, sayfa 426 - 429)

Rıfat Ilgaz, Türk şiirine, Orhan Veli ve arkadaşlarının getirdikleri yeni nazım tekniği yolundan yürüyenlerdendir. Bu serbest nazımda kafiyeyi de atan, hatta, daha evvelki merhalede bulunan serbest nazımda gördüğümüz simetrik ifadeler, belli yerlerde tekrarlar vs. gibi bazı usullerle temin olunmuş ritimden de sıyrılmış, yalnız, tarife pek gelmeyen bir «şiir dili» ile kalan, bütün sanatını bu dilin ayrıldığına, başkalığına dayayan bir nazımdır. Bu yeni nazım tekniği, aruz gibi, hece gibi, hatta eski serbest nazım gibi, nazari kaidelerle öğrenilebilir mi? Sanmıyorum. Yeni nazmın, gerçek şiir ve şair aleyhine dönen tarafı da budur: Aruzu, heceyi, hatta eski serbest nazmı herkes taklit edemezdi; hiç olmazsa kafiye, vezin ne demek olduğunu öğrenecek kadar bir çıraklık lazımdı.

Yeni çağın nazım tekniğini, herkes taklit edeceğini sanıyor. Bunun neticesi olarak da yeni şiirin parazitleri eskisinden çok daha fazladır. Bundan başka henüz bu nazım geniş bir okuyucu kütlesini kendisine alıştıramadı. Onun içindir ki, gerçek sanatkârlarının, büyük değerde eserleri çoğalıncaya kadar okuyucunun itimatsızlığı ile karşılaşacaktır. Yeni şiiri anlamak için çok ince, işlenmiş bir dil duygusuna, yani gerçek şiir melekesine erişmiş olmak lazımdır.

Rıfat Ilgaz'ın meziyeti, başka bir vesile ile de söylediğim gibi, gürültülü mevzulardan kaçması, asıl sanatlık değerleri bulamadıkları için, tantanalı isimler ve sıfatlar, önemli vakalar ve şahısları sıralamak suretiyle tesir yapmak isteyenlerin kötü geleneğinden kendini kurtarmış olmasıdır. Onda «bazı cevherli genç sanatkârlarımızın zayıf tarafı» diye gösterebileceğimiz

«Bohème» ve «snobluk» merakı da çok şükür yok... Rıfat Ilgaz, bütün bunlardan başka, ancak kendini ve kendine benzeyen birkaç orijinal dostunu ilgilendirecek önemli şeylerden de bahsetmiyor: O, her gerçek sanatkârda olduğu gibi, şahsiyetini silmek suretiyle bir şahsiyet sahibi olacağını anlamış görünmektedir. Şiirlerine konu ararken, uzaklara gitmek veya yükseklere çıkmak lüzumunu duymuyor, kendine en yakın muhitleri, en iyi bildiği insanları ve nesneleri kâfi görüyor. Bize ispat ediyor ki, her hadise, en küçüğü, en ehemmiyetsizi bile şiirin mevzuu olabilir. Yeter ki bunu söyleyecek dili bulabilelim. Yeter ki, şiire, sırf kendi duygularımızın dar çerçevesinden taşıp bütün insanlara geçebilecek cinsten bir çeşni verebilelim.

***

Rıfat Ilgaz'ın kitabı adını şiirlerinin ilk üçünden almış görünüyor. Bunlarda bir okulun sınıfı anlatılmaktadır. (Veyahut da birçok okulların sınıfları.) Bunu kâh bir öğretmenin ağzından, kâh çocuklardan birinin okul günlerinin hatıraları gibi dinliyoruz. Çocuğun tabii muhitindeki katı realite ile sınıfın nazariliği arasındaki tezatlar, bundan çocuğun ve öğretmenin duyduğu hayret, hoş, nükteli bir dille anlatılmıştır.

«Hürsün!» adlı parçanın kahramanı da yine bir çocuktur. Fakat okul dışında... Bu, yaşına göre bir «Bohème»in gururunu taşıyan serseri çocuktur.

«Sünnet Düğünü» alınlarının teriyle günü gününe yaşayan, nâmerde muhtaç olmadan geçinip giden, kendi halinde insanların, kendilerine göre neşelerini, eğlencelerini çiziyor.

«Şubeye Doğru» ve *«Altın Bilezik»*de bir genç zenaatkârın dertleri, gaileleri, endişeleri ve istikbal planlarını buluruz. *«Karadayıya Mektup»* bir medrese dolusu yoksul, çaresiz insanın panoramasını çizer.

Bütün bu tablolarla tezat yapan üç parça, kitabın ortasına oturtulmuş duruyor: *«Çay»*, *«Akşamüstü»* ve *«Ne Yapmalı?»*. Bunlarda, zengin ve kibar sosyetenin krokilerini buluyoruz. *«Çay»*, bir küçük hanımın çayıdır. *«Ne Yapmalı?»* da, birçok türedi zenginlerin tali yolları çiziliyor; bu aynı zamanda birçoklarının eriştikleri masal dünyasının hasretini çekenlerin hayalleri ve sayıklamalarıdır. *«Akşamüstü»*nün kahramanı, oturuşuyla, kalkışıyla, ibadetiyle ve kabahatiyle eski adam... Ama, onu, kibar sosyetede, temsil edenler vardır.

Kerime cariyemiz
Bu akşam da Park Otel'dedir.
Ve mahdum kölemiz telefon etmiştir
Ada'dan...

Kitabın en güzel üç şiiri *«Çiloğlan»*, *«Besleme»*, ve *«Tosya Zelzelesi»*dir. Birincisi, bir köyün sığırtmacının, Çiloğlan'ın hikâyesidir. O köyde kimsesizdi; Hanife ile everdiler. Ama, günün birinde,

Hanifeyi samanlıkta bastılar
Şalvarını gül dalına astılar...

Bu Hanife'nin türküsü. Çiloğlan'ın kendi türküsü:

İndim dere beklerim
Vay benim emeklerim.

Bu temayı işlemiş halk türkülerinin, aşırı bir hislilik, bayağı bir romantizm ile ağlayan varyasyonları şimdiye kadar yapılmamış değildir. Rıfat Ilgaz'ın şiirinde, vakanın kendi gerçekliğindeki ağırbaşlılık ve sade, çıplak realizmi bulursunuz. *«Besleme»,* Reşat Nuri'nin *«Kızılcık Dalları»*nda bütün bir cilt içinde anlattığı insan alınyazısını iki üç küçük sayfaya dizivermiş... Bunlar, tatlı, güler yüzlü bir merhamet ve sevgi ile dolu satırlardır.

Zaten, Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinde kin, gayız, nefret yok... Belki birazcık alay bulursunuz. Onun şiirlerinin asıl örgüsünü sevgi ve merhamet teşkil ediyor. Basit, şatafatsız, gürültüsüz insanlar... Fakat iyi insanlar... Yahut da, boyunlarını bükmüş, az konuşan, içinden konuşan insanlar. Şairin vazifesi bu, seslerini duymak hiçbirimize nasip olmayacak insan kalabalığını dile getirmektir.

İnsanlık duygularının en yüksek noktalara kadar yükseldiği şiir, kitapta *«Tosya Zelzelesi»*dir. Bu, irili ufaklı 6 parçalı uzunca şiirde, canlı bir kasabanın, zelzeleden hemen önceki halini, zelzele içindeki uyanışını ve «yok oluşu» nihayet, yıkıntı ve sefalet içinde de hayatın tıpkı tıpkısına eski nizama dönüşünü, bu tuhaf zarureti, üç tablo halinde seyrediyoruz.

Birinci tabloda şehir ve şehirdekiler:

Bu akşam başı dumanlı Ilgaz'ın
Devrez'in üstünde bulutlar
Havada yağmur ağırlığı var...
(...)
İki bin dokumacı vardı uykuya
(...)
Bekçi Ali hırsız kolluyor
(...)
Hancı uykuda, yolcu uykuda...
(...)
Yarın erken kalkmayı düşünmeyenler
Yirmi bir oynuyor geç vakit
şehir kulübünde...

Sonra, hastane: Orada da uyuyanlar, romatizma sızılarından uyuyamayanlar, bekleyenler, dolaşanlar var.

Dilküşa mahallesinde bir cam kızardı
Bir anne çocuğunu emziriyor...

Sonra saati geliyor: İkinci tablo açılıyor:

Saat biri otuz beş geçiyor...
Köpekler silkindi uykudan
Değişti bir anda manzara
Yok oldu insan emeği...
(...)
Çocuğunu emziren ananın
Soğudu memesinde sütü...

Üçüncü tabloya, şair, mapusların üzerinden geçiyor:

Dudaklarında ne anne, ne kardeş ismi,
Yağan yağmura aldırmadan mahpuslar
Eğilerek duvarların üstüne
İnsan arıyorlar kurtaracak...

Yeni Türk şiirine inanmayanlara, Rıfat Ilgaz'ın kitabını okuyup anlamalarını dilemekten başka yapılacak bir şey yoktur.

11. SINIF'TAN SONRA

Mart güneşini önüme almış Atatürk Bulvarı'ndan Aksaray'a doğru yürüyordum. Yolun sağındaki Pertevniyal Lisesi, kapısının önüne öğrencilerini boşaltıyordu. Çocuklar küme küme duruyorlar, sanki hangi yöne lol alacaklarını tartışıyor ve ileri geri itişiyorlardı.

Ortaokuldan beni tanıyan bir iki öğrenci yarım baş selam verdiler. Yirmibeş gündür raporlu olduğum için sıyrılmıştım öğretmenlik havasından. Gülümseyerek aldım selamlarını. Tam yanlarından geçerken gözlüklü bir öğrenci, çantasının kapağını koparırcasına açtı. Eğildi içine, karıştırmaya başladı. Aradığını bulmuştu çok geçmeden de... Kırmızıya çalan renginden anlamıştım. Çantasından çıkardığı benim kitabımdı. Yirmi beş gün önce yayınlanan, kitapçıların vitrinlerinde hemen

hiç görülmeden toplanan şiir kitabım, *Sınıf*...

«Bir dakika efendim!» diye bağırarak bana doğru koştu çocuk.

Tanımıştım, iki yıl önceki sınıfımın öğrencilerinden biriydi. Durdu.

«İmzalar mısınız? Sizin kitabınız...»

Öğretmenlik hatırı için değildi bu ilgi, belliydi. Öğrencim değildi artık.

«Peki!» dedim, «İmzalayayım. Ama...»

«Beni çok sevindirmiş olacaksınız.»

Aldım kitabı, sayfalarını şöyle bir açtım. Okunup okunmadığını anlamak istiyordum. Çok karıştırılmış bir hâli vardı kitabın. İlk sayfaların uçları bile kıvrılmıştı. Yetinmedim.

«Okudun mu?» diye sordum.

«Bir tanesini ezberledim bile. '*Çocuklarım*' adlı şiiri... Kendimi bulur gibi oldum, bu şiirdel Bilirsiniz, ben de şiirde sözünü ettiğiniz öğrencilerinizdendim, yazıldığı yıllarda...»

«Hatırlıyorum. 3-A'dan Remzi... Gazete satardın akşamları.»

Kalemimi çıkardım. «*9 Mart 1944*» diye önce bir tarih kondurdum, ilk sayfaya.

«Adını yazmıyorum,» dedim, «imzalayacağım, o kadar... Bir gün görürlerse sende...»

«Çok teşekkür ederim. Yazmasanız da olur.»

«Yalnız şu var ki... Bu kitabım toplatıldı... Okula getirmesen iyi edersin.»

«Biliyorum!» dedi, «Ağabeyim söyledi. Belki sizi de çağıracaklar mahkemeye. iyi oldu size rastladığım. Çok teşekkür ederim, öğretmenim!»

Tarihle imzamın arasına, bir şeyler karalayıp verdim, gene de... Öğretmenliğini unutmuş genç bir şairin duygusallığına bürünmüştüm, bir anda.

«Haydi genç arkadaşım!» dedim, «Yolun açık olsun!»

Merkez kahvesinde Galatarasay'da öğretmenlik yapan bir arkadaşım bekleyecekti. Tarih öğretmeni Hilmi... Pencerenin önündeki masada oturuyordu. Canı bir şeye sıkılmış gibiydi. Şöyle bir doğrulup yer gösterdi bana. Otururken:

«İyisin biraz daha, değil mi?» dedi, «Hadi kefeni yırttın gene!»

«Dün akşam biraz ateşim çıktı ama geceyi rahat geçirdim. Sabahleyin de yürüdüm Fatih'e doğru. Parkın banklarında oturdum biraz.»

«Hava ne kadar da güzel. Bulunmaz bu aylarda böyle güneşli havalar.»

Sonra kuşkuyla gözlerimin içine baktı:

«Savcılıktan bir haber yok, öyle mi?»

«Henüz yok!»

«Hiç de iyi etmedin bu kitabı çıkardığına. İlk kitabın üstünden daha bir yıl bile geçmeden...»

«Bir buçuk yıl.»

«Gördün mü ya! Çok mu gerekliydi bu kitabın çıkması? Şimdi ne olacak!»

«Herhalde sorgu başlayacak! Sorgu başladı mı, tutuklama kâğıdı da kesilecek demektir.»

«Doğru! Sıkıyönetim bölgesindeyiz!»

«Sıkıyönetim bölgesi olmasa da gene böyle.»

«Hiç iyi yapmadın, hiç!»

«İyi, ya da kötü, yaptım işte... Bir şair, üzerine düşen işi yapmalı.»

«Bir şair ha! Yalnız bir şair misin sen? Bir öğretmen... Sonra bir baba... Bir koca... Bir... En önemli yanı bir hasta...»

«En önemli yanı bir şair!»

«Çok mu önemli görüyorsun şairliği?»

«Bu kitaptaki şiirlerden çoğunu geçen yıl yazmıştım. Memleketin yoksulluk içinde kıvrandığı günlerde. Aylığımız kaç lira bugün? Seksenüç lira seksenbir kuruş! Şurda, tramvay deposunun karşısında karnesiz ekmek satıyorlar, torbalar içinde. Tanesi...»

«Bir lira! Aldım geçen gün!»

«Demek seksendört ekmeğe öğretmenlik yapıyoruz. Üstümüze, başımıza harcadıklarımız, boğazımızdan kesilenler...»

«Buğdayımızı Almanlar'a veriyoruz, savaşa katılmamak için...»

«Savaşa girmemek için haraç! Ama Hitler'i bize savaş açmaktan bu buğday alıkoymaz. Koşullar gerektirmesin yoksa!»

«Sınırlarımızı aşmasını bekleyenler de var. Hem de dört gözle!»

«Irkçılar... Şımardılar son günlerde. Ama beklemeleri boşuna. Alman orduları gittikleri yerlerde aradıklarını bulmuşa benzemiyorlar.»

«Bize saldıracaklarını hiç sanmıyorum.»

Garson masanın üstüne iki ıhlamur bırakmıştı. «Ne içersiniz?» diye sormadan. Ne çay vardı, ne kahve. Hepsi

vardı da her isteyen yüzlerini göremiyordu. Hilmi:

«Şöyle de olabilir, çaresizlikten...» dedi, «Sıkıştırılmış bir kedi gibi saldırabilirler üzerimize.»

«Hangi güçle?»

«Doğru, hangi güçle! Berlin'de bombalanmamış sağlam bir cadde kalmamış.»

«Bizim kenar mahallelerde sağlam bir ciğer...»

Rapor süresinin dolduğunu anımsamış olacaktı Hilmi:

«Ne zaman başlayacaksın okula?» diye sordu.

«İki üç gün önce başlamam gerekiyordu. Doktor durumumu beğenmedi. Yirmibeş günlük bir dinlenme daha verdi.»

«Yani Nisan'ın haftasına kadar.»

«Sanatoryuma yatırsaydı daha iyi ederdi. Bakım güç evde. Odun yok, kömür yok. İşin en kötü yanı, bakım da yok. Ne et, ne süt, ne yumurta...»

«Bir de şu toplanan kitap...

«İşte hep bu anlattıklarım yazılıydı kitapta... Benim derdim, komşumun derdi, okuldaki çocukların derdi...»

«Biliyorsun, bunları yazanlardan hoşlanmadıklarını... Gene de yazıyorsun!»

«İstiyorum ki halk, kendi çektiklerinin ayrımına varsın. Bir kez halk yoksulluğunun ayrımına varırsa... Daha doğrusu halk, halk olarak kendi gücünün farkına varırsa... Kaderine öylesine razı olmuş görünüyor ki.»

Ihlamurun son yudumunu da içti.

«Hadi çay yok, kahve yok.» dedi, «Ihlamur bol ama, kaç para eder, onu da sıcak sıcak içemiyoruz ki.»

«Kömür de yok! Yağmur altında bütün gün bekledim geçen hafta Kumkapı'da... Kömür motorları gelecek diye Bul-

garistan'dan. Ancak motorlardan alabilen açıkgöz kömürcülerden satın alabildim, kilo başına on kuruş açıktan vererek... Islandığıma mı yanarsın, beceriksizliğime mi kızarsın, ertesi gün ateşimin yükseldiğine mi?»

Birden suspus olmuştu ortalık. Yalnız ben konuşuyordum, herkes susmuş beni dinliyor gibiydi:

«Ne oluyor?» dedim, «Ne var?»

Hilmi kapıdan girenlere baktı:

«Arama tarama...» dedi, «Son günlerde sıklaştırdılar. Karartmalar da öyle...»

Kapıyı bekçiler tutmuştu. İki resmi polisle bir komiser masalan dolaşıyordu. Polislerden biri oturduğumuz masaya yanaştı. Hilmi'ye kuşkulu kuşkulu baktı:

«Çıkar kimliğini!» dedi.

Hilmi ceplerini karıştırırken bana döndü:

«Kalk ayağa!»

Ceplerimi dışardan el alışkanlığıyla şöyle bir yokladı, bir elini gezdirdi, tabanca bıçak arıyordu. Bulamayınca bayağı öfkelenmişti:

«Ver sen de kimliğini!» dedi.

Sıkıyönetim bölgesiydi, kimliksiz gezmek yasaktı. Belgeleri uzun uzun inceledi. Fotoğrafları, yüzlerimize baka baka gözden geçirdi.

Bu arama tarama keyfimizi kaçırmıştı. Yiritmiştik konuşma gücümüzü. İkimiz birden duvardaki saate baktık:

«Yemek zamanı!» dedim, «Evde de kimse yok!»

«Oğlan nerde?»

«Annesiyle gitti okula!»

«Evde kalmıyor mu?»

«Hasta değil miyiz... Hakkı da yok değil annesinin hani.»

Birden kaşları çatılıverdi Hilmi'nin. Soğuk soğuk baktı yüzüme. Bilirdim bu bakışın anlamını. Ayağa kalkmış masanın başında bekliyordum.

«Çıkalım!» dedi, arkadaşım.

Elini cebine daldırdı.

«Müsaade et!» dedim.

İrili ufaklı bir avuç paranın içinden iki ihlamur parasını masanın üstüne bıraktım, geriye elli altmış kuruşum kalmıştı. Aybaşlarında bakkala, kasaba şuraya buraya borçlar dağıtılınca işte böyle bir avuç ufak paradan başka bir şey kalmıyordu.

Köşebaşında Hilmi'den ayrılırken:

«Yarın da dersten çıkınca uğrar mısın kahveye?» diye sordum, yarım ağız.

«Uğramasam nasıl olur?»

Birden bakışları donuklaşıvermişti.

«Sen bilirsin. Bitirmek üzere olduğum bir şiir var. Sana okumak isterdim,» dedim.

«Hâlâ mı şiir! Bak dostum. Biraz beni dinler misin?»

Anlamıştım neler söyleyeceğini. Tutumu, yüzünden okunuyordu. Son günlerde güvendiğim arkadaşlarımdan sık sık öğütler dinlemeye alışmıştım:

«Anladım,» dedim, «Neler söyleyeceğini... Başkaları için zararlı olmaya hakkım olmadığından söz açacaksın. Hatta biraz daha ileri gideceksin, karımın da okul arkadaşı olarak... Çoluğun çocuğun geleceğini tehlikeye atmanın yersizliğini belirtecek, paylayacaksın beni. Eğer aldanmıyorsam...»

Hiç beklemediğim bir terslikle sözümü kesmişti:

«Uzatma!» dedi, «Ne söyleyeceğimi kestirecek kadar da zekisin! Bütün söylediklerin doğru. Hiç hakkın yok, yakınların için tehlikeli olmaya. Sen solcu olabilirsin, bundan gelecek zararları da kişi olarak göze alabilirsin ama... Senin gibi düşünmeyenlerin tehlikeyi göze almalarını isteyemezsin, gül hatırın için!»

«Evet, işte bu yüzden yarın kahveye gelmek istemiyorsun, değil mi? Tutuklanmak üzere olduğum şu günlerde, şununla bununla ilişki kurmuş görünmem doğru olmayacağından...»

«Evet, işte bu yüzden yarın kahveye gelmek istemiyorum. Biraz da işin bu yanlarını düşünmen gerektiğini algılayasın diye!»

«Senin bileceğin iş! Yalnız şunu da bilmeni yararlı görürüm. Korktuğum için kendimi savunduğumu sanma! Ben henüz solcu olup olmadığımı bilmiyorum kesin olarak. Bildiğim bir şey varsa ezilen halktan yana oluşum. Halkın çektiği sıkıntıların benim çektiklerime tıpatıp uygun oluşunu... Kurtuluşumuzun da halkın kurtuluşunda olduğunu görüşüm... Bu birkaç düşünce kırıntısı solcu olmam için yeterse kendimi hiç de temize çıkarmaya çalışacak değilim.»

«Ama herkes senin gibi düşünmek zorunluluğunu duymazsa... En başta karın, sözgelişi...»

Birden kendimi bir öfkenin fırtınası içinde bulmuştum. Hastalığımdan gelen bir sinirlilik de olabilirdi:

«Uzatma!» dedim «Ben yarın gazeteleri gözden geçirmek için mutlaka uğrayacağım kahveye. Gelirsen konuşuruz, gelmezsen o da senin bileceği iş! Hadi eyvallah!»

Büsbütün keyfim kaçmıştı. Yemek saati geçtiği halde bir şey yemek istemiyorum. Akşamdan kalma biraz pilav vardı dolapta, iki de yumurta kırardım, eğer canım isteseydi.

Caddeye çıktığım zaman güneş çoktan bulutların arasına girmişti, nerdeyse yağmur başlayacaktı. Kuzeyden esen rüzgârı göğüslememek için saptım ara sokaklara. Köşebaşındaki evimize yan sokaktan iniyordum ki, üst katın penceresi birden açıldı. Dağınık bir kadın başı uzandı. Ev sahibinin kızı, Perihan'dan başkası olamazdı. Eliyle, koluyla bir şeyler anlatmak istiyordu bana, geriye dönüp gitmemi söylüyordu. Anladığıma göre... Kapının önünde... Beni bekleyen... İki kişi... İki polis vardı... Alıp götüreceklerdi, eğer kapıya yaklaşırsam...

Ne olur alıp götürürlerse diye düşündüm. Nasıl olsa basın savcısına götürülüp sorguya çekilecek değil miydim? Ölüm yoktu ya burda! Ayaklarım çakılıp kalmıştı. İyi ama, beni hemen savcıya götürmezlerdi ki, bu adamlar. Geleneklere uyarak Birinci Şube'de bir hücreye kapatırlardı. Benden bilmediğim çok önemli şeyleri öğrenmek için aç susuz bekletirlerdi, günlerce. Oysa onlara verebileceğim hiçbir bilgim yoktu. Her şeyi kitabımda yazmıştım açık açık. Ancak bana kondurulacak bir suç vardı, giydirilmek üzere beni bekliyordu. İyi ama, günlerce bu hasta ciğerle sorgulara dayanabilecek miydim? Haydi gidip teslim olmadık diyelim, nerde barınacaktım, hangi arkadaşın evinde?..

12. İSTANBUL SOKAKLARINDA

Dergi arkadaşlarımla buluşamazdım. Beni onlardan sormaları, onların evlerinde, pansiyonlarında aramaları çok doğaldı. Öğretmen arkadaşlarıma da gidemezdim.

Çoğu ayakkabıcılardan, terlikçi ve zenneci denilen son model kadın pabuçları yapanlardan arkadaşlarım da vardı. İçlerinde, en azından bir sendikacı kültürü olanları da yok değildi. Bu yüzden birkaç kez içeri girip çıkmışlardı. Çok darda kalırsam evlerine, atölyelerine de gidebilirdim, arada bir. Şu günlerde başları dertteydi. Üçer beşer sorguya çekiyorlardı. Onlara yaklaşmam hem benim için iyi değildi, hem de onlar için... Başlarına yeni sorunlar çıkarabilirdim. İçlerinde *Yürüyüş* dergisiyle yakın ilişkileri olanlar bile bulunuyordu.

Kenarda köşede kalmış birini bulmalıydım en kısa zamanda. Şiiri seven, okur yazar bir üniversiteli arkadaş... En azdan Fakülte'den... Çevresi geniş bir genç arkadaş seçmeliydim. A. Kadir'i, Ömer Faruk'u yakından tanıyan Nahit olamaz mıydı bu genç? İktisat Fakültesi'ne giden Nahit Eren... Onun güleryüzü gözlerimin önüne gelivermişti. Evi de uzak değildi, şurada Zeyrek'e giderken... Fatih Parkı'nın oralarda... Saraçhane'den sapınca...

Bir süre Fatih Parkı'nda oturup dinlendim. Nahit, bu saatlerde Fakülte'de olurdu. Bir yere uğramazsa, saat üçte, dörtte evin kapanırdı, üst kattaki odasına... Büyükannesiyle birlikte oturuyordu. Biraz geçimsiz bir kadındı ama torununun okumasını, üniversiteyi bitirmesini istiyordu. Ailenin büyüğü olarak Ezine'lerden kalkıp gelmişti, bu köşk biçimi harap eve... Nahit bir kiracı gibiydi yanında... Oldukça da başına buyruk bir delikanlı havasında...

Öğleden sonra elimle koymuş gibi buldum, genç arkadaşımı. Bir iki gün kalmak zorunda olduğumu söyledim. Gerçekten sevinmişti. Hem yalnızlıktan kurtulacak, hem de hoşlandığı bir serüvene girecekti.

«Kocakarının gönlünü yapabilirsem...» dedi gülerek.

Büyükannesi için bizlere anlattığı güzel öyküleri vardı.

Bir süre düşündükten sonra:

«Sen benim Üniversite'den hocamsın!» dedi, «Beni sınavlara hazırlayacaksın! Nasıl?»

«Evden çıkmadığımı görünce huysuzluk etmez mi?» dedim.

«Hiç üst kata çıkmaz ki...»

«Ben de gezinmem tepesinde, olur biter!»

Bir iki gün denedik. Ben belli saatlerde derse gelir gibi çalıyordum kapıyı. O merdivenlerden koşarak iniyor, beni karşılıyordu:

«Ooo! Buyur hocam, hoş geldin!»

Büyükanne dipteki mutfağın kapısında görünüp kayboluyordu. Nahit'in hocasına yemek hazırlamak için! Üst kata çıkmadığı için, oyunu tüm kurallarına uygun olarak oynuyorduk. Sözde dersten sonra, Nahit beni merdivenlerden indirip kapıda uğurluyordu. Uğurlama töreni bittikten sonra birlikte yukarı çıkıp oturuyorduk sessizce...

Nahit, ara sıra Yenikapı Ortaokulu'na öğrenci velisi gibi uğruyor, Rikkat'ten, evle oğlum Aydın'la, gelen gidenle ilgili yeni haberler getiriyordu. Bu arada okulumdan Nisan aylığımı alması için «Karım Rikkat Ilgaz'ı» mutemet tayin etmiştim. Çünkü ben İstanbul'da yoktum, Adapazarı'nda bir akrabamın yanına dinlenmek için gitmiştim. Açıkça bir oyun havasına girmiş, yaşayıp gidiyorduk. Rikkat'ten gelen haberler de eğlenceliydi. Kitap için tutuklanma emri çıkmıştı, her yerde aranıyordum. Rikkat'in, okul adresine Beyazıt Telgrafhanesi'nden bir tel çekilmişti, benim ağzımdan. Ağır hasta olarak bir arkadaşta yattığımı, bildiriyordum.

Demek oynadığımız oyunu bir yandan da polis sürdürüyordu. Karımın bu durumda ne yapması gerekirdi? Telgrafta yattığım yeri bildirmediğim için, eşimin ilk iş olarak gidip postaneden telin hangi adresten çekildiğini sorması gerekirdi. Gidip sormasa, benim hasta olmadığımı, daha kötüsü barındığım yeri çok iyi bildiği anlamı çıkardı. İster istemez

Beyazıt Postanesi'ne gidip ağır hasta olan kocasının adresini öğrenmeliydi!

Nahit'in büyükannesinin kuşkulanmaması için arada bir evden çıkmalı, bu arada yakın arkadaşlarımı görüp bilgi edinmeliydim. Dergimiz, İçişleri Bakanlığı'nın özel emriyle kapatılmıştı ama yine de, yeni bilgiler almam için dergi arkadaşlarımla bağlantıyı sürdürmeliydim. Biliyordum, tutuklamalar sürüp gidiyordu. Tutuklananlar arasında dergimizde yazıları çıkanlar da vardı. A. Kadir'in *Tebliğ* adlı kitabı toplatılmış Anadolu'ya sürülmüştü. Ömer Faruk çağırılmış, beş on gün sonra bırakılmıştı. Ev olarak da, iş olarak da bana en yakın olan Ömer Faruk'tu. Onu görebilirdim de... Düştüm yollara...

Çarşamba'dan Sultan Selim'e doğru giden sokağa girdim, karakolun arkasından dolanarak... Yolun sağ yanında yeşilliklerini çoktan yitirmiş bostanların üst başından yürüdüm. Faruk Toprak'ın evi tam bu yolun ortalarında olacaktı. Önüne, bir iki ayak merdivenle çıkılan çift kanatlı kapıyı uzaktan tanıyınca rahatladım. Elin uzanabileceği bir yerde küçük bir çomağa bağlı duran ip, kapıya gelenlerin duyurularını açıklardı ucundaki çıngırakla.

Sokaktan ilk geçişte evin yerini bulup çıkarmış, pencerelerine kaçamak bir göz atıp yürümüştü. İkinci geçişim, komşu evlerin pencerelerinde, kapılarında rastlayabileceğim kuşkulu gözleri incelemek içindi. Üzerinde durulması gereken en küçük bir tehlikeyle karşılaşmayınca birden sağa kıvrılıp merdivenleri çıkmış, çıngırağın ipine asılmıştım.

Faruk, hukukta öğrenci olduğu halde evinden dışarıya az

çıkan memleket kitabevi büyüklüğündeki çalışma odasında okuyup yazmaktan hoşlanan bir arkadaştı. Eğer çok önemli bir işi yoksa, elimle koymuş gibi odasında bulacağıma inanıyordum. Kapıyı bir kadın araladı. Eğer aldanmıyorsam ablası olacaktı:

«Faruk Bey'i aramıştım!» dedim.

Ürküyle bakıyordu yüzüme. Biliyordu, bundan iki üç ay önce de böyle birisi gelmiş, kapının ipine asılıp Faruk Bey'i istemişti. Bulunca da onu alıp götürmüştü. Faruk'cuğum, uzun bir süre dönmemişti eve.

«Yabancı değilim!» dedim, «Ben arkadaşıyım, Rıfat!»

Biraz kulak dolgunluğu, biraz da göz alışkanlığı olduğundan tanıyıp yerime koymuştu beni. Yüzündeki tedirgin çizgiler de uçup gidivermişti:

«Buyrun!» dedi, «Faruk odasında.»

Başını kaldırıp seslendi yukarı kata doğru:

«Bak Faruk, Rıfat Bey geldi!»

Faruk'un yüzünü görmüyordum ama, ablasının yüzündeki tedirgin çizgilerde Faruk'un endişelerinin biçimlendiğini görür gibi oluyordum. Bununla birlikte her şeye direnmeye bir kez niyet etmiş bir dost sesi yükseldi:

«Buyursun!»

Çoktan odasının kapısına dayanmıştım.

«Seni arayan arayana,» diye sarıldı boynuma Faruk, «Nerden böyle?»

«Nerden olacak!» dedim. «Arayanların önünden kaça kaça geldim buraya!»

Yavaştan ileri iterek dostça incelemeye başladı yüzünü:

«İyisin, iyisin!» dedi, «Çok iyi görünüyorsun!»

«Eh, göründüğüm gibiyim! Yorgunum biraz!..»

«Karnın da açtır.»

«Açım ama...» dedim, «Daha çok uykusuzum! Sizin evde içecek bir şey bulunur, oradan başlayalım işe. Gece yarısına kadar buradayım!»

«Çok güzel! Eğer peşine birini takmadınsa... Seni burada bırakırlarsa...»

«Demek senin özel takımın yok, öyle mi?»

«Çıkıyor ara sıra... Senin kaybolduğun günlerdeydi, belki seni, evde saklarım diye üç dört gün kapıyı kolladılar. Ben ilk günlerde olanı biteni bilmiyordum ama, ablam farkına varmış. Bir gün Fethi Giray'la düşmüşlerdi peşimize... Neyse, arkana biri takılmışsa çok geçmeden çalınır kapı... Eğer kimse yoksa, kalırsın kalabildiğin kadar.»

«Sağol, kalma hakkımı sonra kullanayım, ilerde. Şimdi Nisan aylığını biçimine koyma peşindeyim! Bugün ayın otuzbiri; aybaşından önce karımı görmeliyim. Yalnız öğleden sonra bir ricam olacak senden... Okula bir telefon edip bizimkini isteyeceksin!»

«Bilmem doğru olur mu?»

«Olur, neden olmasın! Rikkat Hanım orada mı, diyeceksin o kadar. Evet burada, derlerse adını söylemeye vakit bırakmadan şak, kapatacaksın telefonu.»

«Yani?»

«Karım orda mı değil mi?»

«Yani Emniyet Müdürlüğü'nde olmasın diye bir yoklama, öyle mi?»

«Dün gece evde yoktu da...»

«Nerde biliyorsun olmadığını?» diye gülerek sordu.

«Bırak!» dedim. «Fazla karıştırma! Ev değil mi, bir bakışta

anlaşılmaz mı içerde insan olup olmadığı...

Gülüyordu:

«Hele karartma gecelerinde... Pencerelerde kara kara perdeler varken...»

«Dedim ya, çok karıştırma!»

«Peki, peki! Telefon işi kolay! Çıkarım birazdan. Önce bir yemek yiyelim!»

«Yemekten önce içecek bir şey... Sudan gayrı ne olursa olsun!»

«Hadi birer çay içelim! Ne zamandır saklıyordum, bir paket çayım var.»

Gitti, geldi, sobaya odun attı...

«Ablamı bakkala yolladım, şeker için...» dedi.

«Çayın şekeri için ha?»

«Biraz şeker için... Biraz da... Kapıda seni bekleyenler varsa...»

«Çaya mı çağıracaksın kapıdakileri?»

«Onlar bizi çağırmasınlar da...»

«Geçen sabah sonma başıma gelenleri... Bizim Kaya'nın armağanı var ya...»

Hemen anlamıştı:

«Burhan Morkaya'ya mı rastladın yoksa?»

«Nerden bildin! Torpil gibi dolaşıyor, çarpıp da patlayacak yer arıyor namussuz! Dadanmış eroine, daha doğrusu dadandırmışlar...»

Anlamlı anlamlı güldü:

«Bizi hiç dadandıran çıkmıyor,» dedi. «Eee sonra?»

«Sabah sabah çıktı karşıma, Zeyrek Hamamı'nda... Kurtuluncaya kadar akla karayı seçtim. Gıcır gıcır yıkadım, salıverdim, iki lira da eroin parası cebine!»

«Sevap işlemişsin! Ne mal olduğunu anlayıncaya kadar, çok kök söktürdü bize... Takılır peşimize, git diyemezsin, buyur diyemezsin. Ferit sürgünden kaçıp da geldiği zaman polisler Ferit'in yerini öğrenip Burhan'ı elçi olarak göndermişler... İkisine bir ev tutuvermişler... Burhan gider, oltasına kimi taktıysa getirir Ferit'in odasına... Onlar konuşurken polisler öbür odada defter defter not tutarlar... Bir gün benim de çıktı karşıma Burhan... Hazırlan dedi, seni bir yere götüreceğim. Nereye dedim... Bir arkadaşını göstereceğim sana! Görünce küçük dilini yutacaksın! Sakın Ferit'e götürmeyesin beni, dedim. Bozuldu! Ama hiç bozmadı. Yok canım dedi, içmeye gidiyoruz. Yürü gidelim! Ben de bozar mıyım artık, girdim koluna, indik Balıkpazarına... Ismarlamadığı balık kalmadı.»

«Ismarlamadığı rakı da kalmamıştır, ağzından laf almak için!»

«Öyle oldu, ben onun ağzında aldım lafı en sonunda. Ne herzeler yediğini öğrendim o gün. O zamanlar daha eroine başlamamıştı. Rakını üstüne iki esrar sigarasıyla yetinmişti. Şimdi her şeyi eroin, rakısı da, esrarı da! Kafa diye bir şey kalmamış artık. Yoksa eline düşmüşken kurtarabilir miydin tatlı canını!»

«Öyle oldu! Yaptığı ince hesapların içinde kilitlenip kaldı. Kök söktürdü bana da...»

Dışarda hava güzeldi ama gene de çekiliyordu soba... Kuru odunlar kolayca tutuşmuştu:

«Eee çıkarabilirsin paltonu artık!» dedi.

Kendisi kalın bir kazakla duruyordu.

«Hele biraz daha ısınsın oda! İçimde fazla bir şey yok... Hatta ceket bile...»

Şaşırmıştı:

«Cekete ne oldu?» dedi.

«Sorma!»

Çengelde asılı duran devetüyü bir ceketi aldı, uzattı:

«Bunun pantolonu da bizim Zühtü'de... dedi, «Giyebilirsin!»

«Zühtü nerde?»

«İçerde!»

Paltomu çıkarıp ceketi giydim.

«Tam bana göre!» dedim. «Demek 142. maddeden, bir takım elbiseyi böylece kendi elinle içeri attırmış olacaksın!»

«Kendi yerime!» dedi, «Bu sefer zor kurtardık paçayı, bu bir kat elbise zekâtım olsun!»

«Beni sormadılar mı sana, içerde?»

«Sormaz olurlar mı! Masanın üstünde kırk kadar senin topladıkları, suçlu kitaplar... Bir de camekânın tahtasına toplu iğneyle tutturulmuş resmin... Vesikalık!»

«Nerden bulmuşlar? Okuldan çıkalıdanberi vesikalık resim çeklirmedim. Arad'ın çizdiği kroki olmasın! *Uyanış*'ta çıkan?»

«O işte! Samim Kocagöz'ün yazısının ortasına koymuştu Cavit Yamaç. Kesip camekâna iliştirmişler, polislere tanıtmak için!»

«Ben hâlâ dışarda olduğuma göre anla Agop'un ressamlığını!»

Çıngırak sesi sofada yankılandı.

«Ablam!» dedi, «Öğrendi artık buralarda dolaşan polisleri... Bakalım ne haberler getirdi?»

«İndi merdivenlerden Faruk, bir süre dışarda kaldıktan sonra yüklüce bir tepsiyle döndü. Üstünde bardaklar, tabaklar, kaşıklar arasında büyük bir çaydanlık... Bir küçük tabakta da tepeleme tozşeker...

«Müjde!» dedi, «hiçbir takıntı yokmuş arkanda. Şimdi rahatça içebiliriz çayımızı!»

Önce sobanın kapağını kapattı, bardakları doldurduktan sonra elindeki çaydanlığı sobanın üstüne yerleştirdi:

«İçebildiğin kadar çay!»

Şöyle kaldırıp elimdeki bardağın rengini inceledim:

«Ablan kıymış çaya, sağolsun!» dedim.

«Çok aradım içerde, 23 numarada bu çayı!» dedi, «Düşün bi kere, helanın tam bitişiğindeki bir hücre... Burnunun direğini kıran, rutubet mi, hela kokusu mu belli olmayan bir koku... Tavanından, duvarlarından ıslak borular geçiyor. Kapısını üzerinde el genişliğinde bir pencerecik... Üzerinde tel kafes... Çimentodan yapılma bir tümsek, üzerinde teneşirden daha küçük bir kerevet... Burada hem oturacaksın, hem yatacaksın, eğer bulabilirsen yiyip içeceksin... Sonradan öğrendim Sansaryan Hanı'ndaki bu hücrenin bir ünü olduğunu. Girip çıkanlar arasında 'mezarlık', diye adı varmış. Yani senin anlayacağın Çanakkale Türküsü'nde olduğu gibi, 'ölmeden mezara koydular beni!' Tam anlamıyla yeraltındayım... Tavandan sular sızıyor, sızıyor değil, üzerime akıyor. Bana bütün bunlardan daha acı geleni, beklemek! Sorguyu beklemek, seni suçlamak için nedenler yaratmaya çalışanların karşısına çıkmayı beklemek... Düşün Rıfatcığım, böyle bir yerde bir bardak çayın ne demek olduğunu bir düşün! Güzel demlenmiş bir çayın anlamını yani...»(*)

Faruk, hücresindeymiş gibi önce sıcaklığını avuçlarında duymak istercesine sıkıyordu çay bardağını. Sonra konuştuğu sürece dibine çöken şekerleri karıştırıyordu dalgın dalgın:

«Düşün, Şubat soğuğunun bu hücredeki acımasızlığını!

(*) Ö. F. Toprak'ın «Duman ve Alev»inden yararlandım. (R. İ.)

Yarı uyur, yarı uyanık iki gece geçiriyorum, böyle bir yerde... Hücrenin kapısı açılıyor bir ara... Sabah mı, akşam mı belli değil... Bir el uzanıyor içeri... Bu el, polis eli de olsa rahatça uzanabilirim. Avucunda bir bardak çay!»

Bu uzatılan bardağı avuçlarında imiş gibi dudaklarına getirdikten sonra, aynı tadı bulmuşçasına:

«Ne çay ya!..» dedi, içini çekerek.

«Güzel demlenmiş! Eline sağlık ablanın!»

«Üçüncü gün karşısındaki hücreden biri soruyor, sen kimsin, adın ne, diye... Söylüyorum, o da söylüyor adını... Demek nöbetçimiz bir ara uzaklaşmış olacaktı yanımızdan. Ne zaman sorguya çekerler diye, korka korka soruyorum. Çekerler diyor, yakında... Moral bozmak için, on beş gün, bir ay çağırmazlar adamı... Gönlünü ferah tut!»

«Söyle Farukçuğum, sanatoryum görmüş şu ciğerle o hücrede kaç gün dayanabilirim ben?»

Bir süre bakıyor yüzüme kestirmek için:

«Hiç belli olmaz!» diyor.

«Demek o hücrelere girmiş çıkmış olanlar, ilerde girecek-lere hep böyle söylemek zorundalar, öyle mi? Gönlümüze ferah tutabilmemiz için. Peki dostum, ben de öyle yapacağım...»

Kalktı, sobanın üstündeki çaydanlıktan bardakları yeniden doldurdu.

«Ne var ne yok bugünlerde, dergilerde, gazetelerde?» diye sordum.

«Mart sayısını okudun mu *Turan* dergisinin?»

«Okuyamadım!»

«Var bende, vereyim de oku! Nihal Adsız'ın Başbakana mektubu var.»

Kalktı, kitap raflarından bir dergi çekti uzattı. Sayfalarını

karıştırıp yazıyı ararken, çekip elimden aldı.

«Değmez!» dedi, «Sana birkaç satır okuyayım, önemli yerlerinden!»

İkinci çayını da içip bitirdikten sonra Başbakan Saraçoğlu'na yazılmış açık mektuptan atlaya atlaya okumaya başladı:

«Bir erkek lisesinde Türkçülükle alay ederek, arabacı araba olmadığı gibi; Türkçü de, Türk değil diyen tarih öğretmenleri var... Boy boy dergiler çıkıyor, bu dergiler hep aynı teranelerle ahlak, vatan ve şeref duygusuna millet hakikatına saldırıyor. Taassupla mücadele ediliyormuş gibi göstererek mukaddesatla eğleniyor. Bu dergilerin biri kapatılınca aynı imzalarla bir başkası çıkıyor. Bu işsiz güçsüz serseriler parayı nerden buluyor?»

«Hep bunu söylerler, bu adamlar. Bizim *Yürüyüş* dergisini nasıl çıkardığımız ortada... Kendi cebimizden para katıp çıkarmıyor muyduk? Ya onlar nasıl yayınlıyorlar dergilerini... Bol ilan parası, gizli ellerden... Kâğıt dersen gani...»

«Nihal Adsız, yazısının sonunda ihbar görevine hazır olduğunu da yazıyor, dinle! Bu hürriyeti boğmaya çalışanların kimler olduğunu bizi başkalarına köle etmek istedikleri halde mühim mevkileri işgal edenlerin listesini Türkçülükle eğlenen, Türk geldiğine pişman olan öğretmenlerin kimler olduğunu söyleyebilir, daha birçok karanlık noktaların aydınlanmasına yardım edebilirim... Sözü çok uzatmadan Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki solculardan söz açmakla iktifa edeceğim.»

«Sabahattin Ali'den başlayacak! Sonra geçecek başka öğretmenlere. Dil Kurumu üyelerine, üniversitedeki öğrencilere... Ne yapmasını istiyor Saraçoğlu'nun? İçeri atmasını mı bu öğretmenleri? Bugüne kadar atmadı mı içeri hiç? Bütün hücreler dolup taşmıyor mu Emniyet Müdürlüğü'nde?.. Faşist İtalya Ceza Yasası'ndan yürütülmüş

141, 142'nci maddeler yürürlükte olduğu sürece 'Sınıf' gerçeğinden kimse söz edemeyecek. Ama bu madde yürürlükteyken Turancılar, ırkıçılar, Başbakanla içli dışlı mektuplaşabilecekler işte böyle... Solcuların listesini yayınlamaktan çıkarları ne bu ırkçıların? Almanlar memlekete girdikleri zaman kimleri kurşuna dizeceklerini göstermek. Onlara rahat bir ortam hazırlamak herhalde...»

«Onlara ortam, kendilerine sağlamca koltuk! Sonra dökülecek binlerce aydının oluk oluk kanı!.. Ama güvendikleri dağlara karlar yağmaya başladı! Bu tedirginlikler, bu yüzden. Alman işgal güçleri için hazırlanmış olan listeleri, şimdi Saraçoğlu'na sunuyorlar, umutsuzluktan, düşkırıklığından!»

Faruk bir başka dergi daha aldı raftan sayfalarını karıştırıyordu.

«Eski, gerçekten çok eski bir ozanın yazısından sana birkaç satır okuyayım... Senin adın, Kaya'nın, Niyazi'nin adları da geçiyor içinde... Dinle!»

Bir soluk aldıktan sonra, okumaya başladı:

«Son çıkan aylık solcu bir derginin hem de milliyetçi muharrirlerin bile seve seve bahsettiği bir macera... Bu sayısını da bir sınıfın açlık ve ıstırabını haykıran şiirlerle doldurmuş! Hayret ediyorum: Acaba, Türkiye'de bir sınıf mücadelesi olmadığını zannetmekte ben mi yanılıyorum? Acaba Türkiye'nin sınıfsız bir memleket olduğunu sanmak yalnız benim mi hatamdır? Bu rejime aykırı düşünceler taşıyan ben miyim? Yoksa bu şiirleri ters mi anlıyorum? Onlar bu rejimi terennüm eden halis inkılap şairleridir de benim geri ve kalın kafam mı bunu almıyordu?»

«Bak!» dedi. «Bu çok doğru işte. Eğer şu memlekette bir işçi sınıfı varsa ki, biz bu sınıfın var olduğunu söylüyoruz? Elbet kavgası da olacaktır. Ama bu işçi sınıfı henüz uyanmamışsa, kendi kendisinin varlığını henüz algılamamışsa bu

durum o sınıfın yokluğunu kanıtlamaz ki!»

Ablası kapıda görünmüştü. İçeri girmeden sesleniyordu bize:

«Yemek istemeyecek misiniz daha? Öğlen çoktan geçti!»

«Biz varlığımızı, kurtuluşumuzu bu sınıfın silkinip kalkınmasına bağlayan atılımlara hazır sanatçılarız. Onlar ne derlerse desinler, üzerimize düşen görevi yapacağız.»

«Öyle!» dedim, «23 numaralara da kapatsalar, kitabımızı toplayıp peşlerimize de düşseler doğru bildiğimiz yoldan şaşmayacağız.»

Unutmuştum, acıktığımı. Özlemini çektiğim bir arkadaşla buluşmuştum. Konuşacak öylesine çok şeyler vardı ki... Nerden başlayıp, nereye geçeceğimi karıştırıyordum.

«Burda mı yiyeceğiz?» diye sordu Faruk.

«Oda sıcak, daha iyi olmaz mı?» dedim.

«Peki, burada yiyelim!»

Ablasına yardım için hemen çıktı. Raflardaki kitapları diplerinden okuyor, görmediklerimi çekip karıştırıyordum. İşte şu en üst baştaki kitap da suçlanmış kitabımdı. Utanır gibi kızarmış kapağıyla, Faris'in yazdığı kılıç gibi harflerle içeriğini belirtmeye çalışıyordu. Dört formalık kitaptan bile korkuyorlar, diye düşündüm. Ne vardı içinde sanki? Belirtmeye çalıştığım sınıf gerçeğinin en yalın dizelerle verilişi değil mi? Gerçeklerden neden korkuyorlardı bu kadar? Emekçinin uyanışından mı, yoksa işçinin uyanıp belli bir sınıfın adamı olduğunu benimsemesinden mi? Peki, uyanırlarsa ne olurdu? Hemen kendilerini sırtlarından silkeleyebileceklerine mi inanıyorlardı? Bu, o kadar çabuk, o denli kolay mı olacaktı?

Irkçılar, Turancılar, Türkçü olduğunu söyleyenler neler düşünüyorlardı? Sınıfsız bir Türkiye istediklerini söylüyorlardı. Sınıflar arasında çıkacak kavgadan mı korkuyorlardı? Bu adamlar gerçekten kavga istemiyorlar mıydı? Bu ırkçı, bozun-

tuları bütün okullarda askerce bir eğitim uygulayıp dişten tırnağa silahlı bir gençlik oluşturmayı düşünmüyorlar mıydı? Türk olanı, olmayanı kendilerine katarak kanlı kavgalarla bir imparatorluk kurmak, yüzyıllardır sürüklendiği savaşlarla yoksul düşmüş Anadolu halkını serüvenlere sürüklemek. Türk olmayan azınlıkların kökünü kazıyıp arı, duru bir ulus ortaya çıkarmayı amaçlamak suç değil miydi?

Geniş bir tepsi içinde üstü kapalı sahanlarla yemekler gelmişti. Yazı masasının üstüne dizildi. Taslarda, olsa olsa çorba olacaktı. Sahanlardan birinin kapağını açıp baktı. Tarhana çorbasıydı. Kışta kıyamette sokak sokak dolaşırken gözümde buram buram tüten, tarhana çorbası...

Önce çorbadan başladık.

«En büyük sıkıntım neydi içerde, biliyor musun?» dedi Faruk.

«Şubatta içerde olduğuna göre, sıkıntın soğuktan olacaktı herhalde... Ya da yataksızlık. Yoksa benim gibi, tarhana çorbası mı çekti canın, senin de?» dedim.

«Değil! Hiçbiri değil! Bilemezsin, o hücrelere düşmeyince, anlayamazsın... Konuşamamak... Bırak dostu, arkadaşı... Kim olursa olsun, birisiyle konuşmak... Bu yüzden insan sorguya çekilince sırf konuşma olsun diye, aklına ne gelirse anlatabilir, ilgisi olsun olmasın! Bir de karşısına, konuşturmayı bilen biri çıkarsa! Konuşmak, konuşacak birini bulmak çok önemli, içerde. Dinlemekten çok, anlatmak istiyor insan... Kendisinden sevgilisinden, tanıdıklarından söz etmek... Bir gün, karşıdaki hücrede yatan arkadaşla yattığımız yerden konuşurken hücremin el kadar penceresinden nöbetçi polisin çatık kaşları görünüvermez mi! Birden parladı adam, ne konuşuyorsunuz, diye! Konuştuğumuz da ne? Çaydan, kahveden laf ediyoruz. İş büyümüş, nöbetçi polis gideceği yerlere gitmiş

başvuracakları yerlere başvurmuştu. Çağırdılar diktiler karşılarına bizi, soruyorlardı, ne konuşuyordunuz diye. Sorgu başlamıştı kıyasıya. Ne konuşuyorduk? Ayrı ayrı sorguya çekildiğimiz halde verdiğimiz ifadeler tıpatıp birbirini tutmuştu. Dinlediklerimizle konuştuklarımız uyuyordu birbirine. Artık yakamızı bırakabilirlerdi değil mi? Ne gezer! Sorgu, bütün hızıyla yeniden başlamıştı. İfadelerimizin birbirini tutması onları büsbütün işkillendirmişti. Siz, aranızda tertiplemiş olacaksınız bu konuşmayı, yakalandığınız zaman bize yutturmak için... Söyleyin bakalım, esas konuşmanız hangi konu üzerindeydi?.. Biz, başka hiçbir konu üzerinde konuşmuyorduk diye direndikçe canavar kesildiler. İnsan böyle sıkışık bir durumda çaydan, kahveden mi konuşur diye yürüdüler üzerimize.»

«Böyle bir yerde, böyle bir zamanda iki çift laf etmenin ne demek olduğunu bilmeleri için onların da bu hücrelerden gelip geçmeleri gerekir. Yaşamak başka, yaşayanları, gözlemek gene başka! Bizim getireceğimiz toplumcu sanat, kendi yaşayışımızdan doğacak. Yalnız, yükün altına girenlerin yaşantısını saptamakla yetinmeyeceğiz.»

Konuşmamı sürdürdüm.

«Okumak için okul arıyorum çocukluğumda... Karşıma halk çocuklarının gittiği yatılı okullar çıkıyor, öğretmen okulları... Asker oluyorum, er olarak koğuşlardayım... Hastalanıyorum, ilkel halk hastanelerinde uzun süre... Bunların hiçbiri de yüzde yüz kendi isteğimle olmuyor. Önümde bir cezaevi dönemi var... Ben buraya isteye isteye mi giriyorum? Görüyorsun ne kadar direniyorum gitmemek için! Ama biraz daha gelişmem, işimde ustalaşmam için oraları da görmem gerekecek... Bu kalem, elimde olduğu sürece biliyorum, buralardan belki de hiç çıkamayacağım. Halka dönük bir yazar oluşum çiziyor toplumsal kaderimi. İçeri düşünce de beyler

koğuşuna yatırmayacaklar beni. İlk aylarım hücrelerde, kapalı odalarda geçecek, biliyorum. Sonra geçeceğim Âdem Baba koğuşlarına! Ama bütün bunlar, beni yetiştirmekten, başarılı bir yazar olmaktan öteye geçmeyecek. Daha da bilenmiş, görevimin bilincine varmış olarak çıkacağım, eğer çıkabilirsem.»

Yemekler aceleye getirilmiş olduğu halde gene de güzeldi. Domates salçasıyla yapılan pilavın pirinçleri tane taneydi. Ölçümden daha çoğunu yemek için zorluyordum kendimi. Yakalanırsam, uzun süre besinsiz kalacağımı biliyordum çünkü.

Kaçışımın nedenlerinde biri de, sağlığımı biraz da bir düzene koymak içindi. Yaşayışım gürültülü, düzensiz geçtiği halde, dinlenecek bol zaman bulabiliyor, soğukta, açık havada dolaşmam bile iyi geliyordu ciğerlerime.

Tabakları terteriz çıkarmıştı Faruk.

«Ben yavaş yavaş hazırlayım,» dedi, «ilk işim telefondu değil mi? Sonra?»

«Kitapçı İhsan'ın önünden de geç, bakalım duruyor mu yerinde?»

«Olur! Bir iki kitabevinde işim var zaten... Sen yatar uyursun!»

«Çok iyi olur!» dedi, «Sen bana bir battaniye getir, yeter!»

Tepsiyi kucaklayıp çıkmıştı Faruk. Çok geçmeden paltosunu giyip kapıda dikildi. Elindeki battaniyeyi uzatırken:

«Haydi hoşça kal dostum!» dedi, «Çok gecikmem ben!»

«Geç de kalsan, erken de gelsen gece yarısı çıkacağım evden. Haydi güle güle!»

Odunların çıtırtısını dinleye dinleye, tüylü Siirt battaniyesinin altında aradığım uykuya kavuşmuştum.

13. SAYGI DURUŞUNDAYIZ

Ö. F. Toprak ile Beyazıt kahvelerinde başlayan dostluğumuz, *Yürüyüş* dergisinde işimizin sorumluluğu gereği gecenin geç saatlerine kadar sürüp giderdi. Kuşağımız öykücülerinin, romancılarının yapıtlarını inceleyip eleştirmek de onun görevleri arasındaydı. Derli toplu, çalışkandı. Dar bütçesine karşın gerekli dergileri, kitapları günü gününe edinir, önemli yazıları keser saklardı. Aylıklı kişi olduğum halde çoğun onun kitaplarından yararlanırdım. *Yürüyüş* dergisinin ciltli koleksiyonu bile onun armağanıdır bana.

Ö. F. Toprak'ın *Türkiye Yazıları* dergisinde 1940'larda yetişen toplumcu yazarlar için yaptığı derli toplu bir incelemeyi olduğu gibi almayı gerekli buluyorum. Yazının adı: *1940-1945 Arası Edebiyata Çıkan Ozanlar:*[13]

13. Türkiye Yazıları, Aralık 1977, sayı 19, sayfa 9-11.

«Çağdaş şiirimizi inceleyecekler, İkinci Dünya Savaşı yıllarına, gerçekçi bir açıdan bakacak olurlarsa, tutucu çevreler ve yöneticilerle, keskin bir anlaşmazlık içinde bulunan ozanlar ile bu açmazı göze alamayan ozanlar arasına, kalın bir çizgi çekmek zorunda kalacaklardır.

1940'larda, yozlaştırılmış yönetime karşı, kalemleriyle başkaldıran ozanlar, yolun ucunda görünmeye başlamışlardı. Kerpiç gibi «vesika ekmeği» ile yetinerek, çok sıkıntılı ekonomik koşullar içinden geçiyordu aydın gençlik. Bu aydınlar kesiminden gelen ozanlara, baskının her türü gösterildi. Adım adım izlendiler, hücrelere, mapuslara atıldılar, yıllarca sürgün, yıllarca işsiz ve yoksul bırakıldılar. İstedikleri, insanca yaşamak, ülkeye eşitlik, özgürlük ve iyi ekonomik koşullar içindi. Tek güçleri, kalemlerinde idi. Dizelerin içinden gelen seste, toplumcu ilkeler, yüreklerinde insancıl duygular vardı. Zaman zaman ezildiler, kırıldılar ama, bükülmediler, düşüncelerinden dönmeyi denemediler. Diyalektik Materyalizmi, görüşlerinin odak noktası yaptılar. 1940-1945'ten bu tarafa, şu kadar yıl geçti. Zorlukların bazıları yenildi, yeni zorluklar ortaya çıktı. Ama 1940-1945 arası, edebiyatımıza çıkan toplumcu ozanların, son kırk yıllık şiirimizde önemli yerler tuttuğunu, eskisinden daha çok aydın biliyor artık.

Geçen gün, genç bir yazar bana, «1940 Toplumcu Ozan Kuşağı, kimlerden oluşuyor?» diye sordu. Bunun nedenini de şöyle açıkladı: «Bazı genç ozanlar, bizler de 1940 kuşağı içindeyiz» diyorlar. «Bu gençler, sosyalist gerçekçilik sınırı içinde, şiir akımını sürdürmeyi mi, zenginleştirmeyi mi önemli görüyorlar? Bu konuda ne dersiniz?»

Yanıtım şöyle oldu: «1940 Toplumcu Ozan Kuşağı deyimi, ayrı bir espiri, ayrı bir anlam getirir. 1940-1945 arasında İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ülkemizde ağır bir baskı yönetimi vardı. Bu yönetime karşı durmak yürekliliği göstermiştir bu ozanlar. Tarihsel bir olgudur bu. Daha sonra 1945'ten sonra biçimsel de olsa demokrasiye giriş dönemi başlamış, sendikalar örgütlenmeye geçmiş, çok partili yaşam savaşımına girişilmiştir. 1940-1945 arasında sol, küçük bir toplulukla da olsa, başkaldırmıştır. 1945'ten sonra, sol yasal planda kendini kabul ettirme evresine girmiştir. Bu konum içinde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında şiirimizde adlarını duyuran, sosyalist dünya görüşüne yaslanan ozanlar, yaşlarına göre şöyle sıralanır: Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Cahit Irgat, Niyazi Akıncıoğlu, A. Kadir, Fethi Giray, Suat Taşer, Mehmed Kemal, Ömer Faruk Toprak.

Sonraları edebiyata çıkan ya da bu akıma katılan bir dizi ozan daha vardır: (Ceyhun Atuf Kansu, Enver Gökçe, Arif Damar, Ahmed Arif, Attilâ İlhan, Can Yücel, Şükran Kurdakul, Hasan Hüseyin ve daha başkaları). 1940 kuşağının, toplum ve şiir anlayışını sürdüren, geliştiren ozanların, yazınımıza büyük katkıları olduğunu, şimdi artık kimse yadsımıyor. Nâzım Hikmet ile 1940 toplumcu şiir kuşağı arasında yer almış, adları unutulmaması gereken Ercüment Behzat'ı, İlhami Bekir'i de burada anmak gerekir.

Şöyle belleğimi yokladığım zaman, 1940 kuşağı içinde, adları anılacak bir dizi ozan daha vardır, diyorum: *Suavi Koçer, Suphi Taşhan, Fuat Ofşin, Behiç Atabek, Sabri Soran, Hasan Basri (Çaloğlu), Sefer Aytekin, Halil Aytekin* (Bu iki kardeş, daha çok öykü türünde parlamışlardır)

O dönemden rahatça geçip, bugün 'Marksistim' diyen ozanlar da var. Şiirlerine bakıyorsunuz.. Ülküsel felsefeden kaynaklanmış dizelerle yüklü şiirler. Oysa bir ozan için, yargıya nasıl varacağız? Yapıtlarına bakarak değil mi? Kitaplarını okuyunca görülüyor, düşünce yapıları «ülküsel felsefe»den çıkmış, biraz «sosyal demokrat».

Her yanı ile Marksist bir çekirdekten gelen, büyük bir örnek var karşımızda; Dünyanın dört bucağında şiirleri bilinen, kitapları çevrilip yayınlanan büyük bir ozan var. Nâzım Hikmet'in yaşamına bakınca ve bu yaşamın yansıdığı şiirleri okuyunca, ilerici bir ozanın dünyaya nasıl baktığı açık - seçik görülüyor.

İşte böyle bir açıdan bakınca, 1940 ile 1945 arasında edebiyatımıza çıkan ozanların sesi, bir bakıma ilk kez duyulan bir sesti. Belki bin yıllık şiir geleneğimizin özünde bulunan «başkaldıran» bir sesi getiriyorlardı. Çünkü büyük şiirdi. Nâzım Hikmet'ten farklı bir söyleyişleri, hatta doğaya farklı bir bakışları vardır denebilir. Dokuz, on kadar ozan, yaşadığımız sancılı dönemin içinden, gelecek günlere, ayrı ayrı ses tellerinden dizeler söylüyorlardı. Aynı yıllarda, aynı doğrultuda bir bölük toplumcu ozan, böyle bir arada, ilk kez görülüyordu. Bundan dolayı, 1940 kuşağı deyince, onlar akla geliyor «Sol şiirin ilk temsilcileri kimlerdir», diye sorulunca, onların adları sıralanıyor.

Elbette 1940 kuşağı, salt onlardan oluşmuyor. Garip'çiler, şiirde biçimsel öğeyi ilk planda tutan daha birkaç grup ozan var. Onların ayrı şiir yapıları için değerlendirmeler yapılıyor, yapılacak daha. Ama 1940'da toplumca düşünceden kaynakla-

nan ozanlar denince, akla Dinamo gelecek, *Ilgaz, Irgat, Kadir* gelecek, *Akıncıoğlu, Taşer, Toprak* gelecek.

1940-1945 dönemini yaşayamayanlar, yakından görmediler, açık seçik bilmezler. İlkin, o zamanın toplumsal, ekonomik koşullarını, kültürel olanaklarını incelemek, ona göre değerlendirmelere gitmek gerekir. Son günlerde yayınlanan *«Edebiyatımızda 1940 Kuşağı»* adlı inceleme-antoloji kitabı, doğrular yanında, birtakım yanılgıları, hatta abartılmaları da beraberinde getirdi. Genç incelemecinin vardığı yanlışlara ve eksik değerlendirmelere bakarsak, ozanların bazı şiir kitaplarını hiç görmediği ya da okumadığı hemen anlaşılıyor. Bu, şundan doğuyor: Henüz, incelenen dönemin, toplumsal koşullarına bakılmadan, bir iki ozanın yanı tutularak, şiirlere şöyle bir göz atılıyor. Genç incelemeci kolayca etki altında bırakılıyor. Ozanlar, nereden gelmişler, gördükleri baskılar, şiirlerine nasıl yansımış? Bunlara bakılmamış pek. Böylece yanlış sonuçlara varılmış.

Burada bir nokta daha açıklığa kavuşturmalı. Niçin 1940-1945 arası dedik? Çünkü İkinci Dünya Savaşı yıllarında bugünkünden biraz farklı bir faşizm uygulaması vardı. Sayıları birkaç yüz rakamının içinde bulunan Türk solcuları, hele bunların içindeki ozanlar, yazarlar, faşizme karşı duran kişilerdi. İnönü faşizmi, en çok ozanlardan, yazarlardan çekiniyordu. Etki alanı çok dar sanılan şiirleri yayınlatmamak için her çareye başvuruyorlardı. Biraz daha geniş alanı olan gazeteleri bırakın, küçücük sol dergileri çıkartmamak için bütün önlemleri alıyordu.

İşte bu ikinci Dünya Savaşı yıllarında, bizler yirmi dört

saat adım adım izleniyorduk. Sabahları erkenden, evimizin karşısında ya da yakınındaki bir kahvede sivil izleyiciler görevlerine başlıyorlardı. Nereye gidersek, peşimizden yürüyorlardı. Bazen nöbet değiştiriyorlar, sabahki görevli, öğleden sonra başkasına devrediyordu izleme görevini. Bu uygulama beş altı yıl sürdürdü. Yani biz toplumcu ozanlar, kesintisiz altı yıl «gözaltı» yaşamı sürdük. Her saatimiz, polis raporları ile dosyalara girdi. Bundan dolayı, yayınladığımız dergiler düzenli çıkamadı, kitaplarımız uzun aralıklarla gün ışığına çıkabildi.

İkinci Dünya Savaşı bitince, Türkiye biçimsel demokrasi denemesine yaklaştı. Sol parti ve sendika kurma izni vermiş gibi göründüler. Gerçekten de bazı sol parti ve sendikalar kuruldu. (Şefik Hüsnü ve Esat Adil'in kurdukları sosyalist partiler gibi.) Sıkı denetim altında dört-beş ay yaşatıldılar. Örgütlenmenin başlangıç evresinde, yasa dışı buyruklarla kapatıldılar. Bir süre gene suskunluk oldu. Sonra yenileri kuruldu. 1946 sonuna doğru izleme yöntemi değiştirilmeye başlandı. Ozanları tek tek izleme yerine aralarına «edebiyat polisleri» sokulmaya çalışıldı. Bazı yazarlar hem edebiyatçı, hem polistiler. Bunlar dergilere, antolojilere kadar işleyerek, «şu ozan alınmasın, şu şiir konulmasın» biçiminde etkili oluyorlardı. Örtülü bir sansür uygulattırıyorlardı.

1940-1945 döneminin yasalarında, demokratik olmayan pek çok madde vardı. En ünlüsü (Polis görev ve yetkileri) yasasının 18'inci maddesi idi. Bu maddedeki hükme göre polis memurları gördüğü gerek üzerine, istediği yeri ya da kişinin üzerini arayabiliyor ve gene istediği kişiyi gözaltına alabiliyordu. Bu maddenin kaldırılması için 1945 ile 1950 arasında

aydınlar ve bazı partiler savaşım verdiler. En sonunda İnönü'nün bir buyruğu ile 18'inci madde kaldırıldı.

1940-1945 arası, Türk yakın tarihinin en baskılı dönemlerinden birini simgeler. O zaman, toplumcu ozan olmak, gerçekten bir yürek işi idi. Çünkü arkalarında (bugünkü gibi) geniş bir sol aydın ve işçi kütlesi yoktu. Hem karanlıkta, hem yapayalnızdık. Bir ülkede çok ağır baskı koşulları olabilir. Ama onun karşısında sol, güçlü örgütlere sahip ise, savaşımın koşulları çok başka olur. Bugün bazı sol aydınlar bile 1940-1945 arasındaki çetin savaşımı anlamakta güçlük çekiyorlar. Bizler de anlatmakta zorluk çekiyoruz. Daha sonra, yazıldıkça, daha iyi anlaşılacak bu dönem. Aralıksız altı yıl gözaltında yaşadık. Bu arada aylarca, hücrelerde yatıldı, yıllarca sürgünlerde yoksul yaşanıldı, mapus damlarında ayaklarda prangalar eskitildi. Bugün çok kimsenin bilmediği adsız devrimciler toprağa verildi.

Şimdi devrimci genç ölüler önünde saygı duruşundayız.»

V. KİTAPTA ADI GEÇEN VE 1940'LI YILLARDA ÇIKAN KİMİ DERGİLER (*)

ANT: Mart-Ağustos 1945 arasında 10 sayı çıktı. 1940 Kuşağı şairlerinin savaş sonrası ortamdaki coşkulu şiirleri yer aldı.

GÜN: İlk sayı 3 Kasım 1945'te çıktı. 1940 Kuşağı'ndan şair ve yazarların yazıları yer aldı. Haftalık.

HAMLE: Ağustos-Aralık 1940 arasında 5 sayı çıktı. Yeni edebiyat akımının güçlü kalemlerini birleştirdi.

İNSAN: 15 Nisan 1938-1943 arasında 25 sayı çıktı. Aylık. Antimilitarist ve hümanist çizgisini başarıyla sürdürdü.

OLUŞ: Ocak-Eylül 1939 arasında 36 sayı çıktı. Haftalık. 1940 Kuşağı'na yeni deney olanakları açtı.

(*) Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

SES: İlk sayısı Haziran 1939'da çıktı. Kasım 1939'da Yeni Ses adını aldı, Ekim 1945'te yeniden Ses adıyla çıktı. Toplumcu gerçekçi akım doğrultusundaki ürünleriyle, sanatımızın belli başlı yaratıcıları arasına katılan genç sanatçıların birleştikleri dergilerden biridir. Aylık.

YENİ EDEBİYAT: İlk sayısı 5 Ekim 1940'ta çıktı. Düşün ve sanat yaşamına toplumcu gerçikçi anlayış yönünden yenilikler getirdi.

YIĞIN: İlk sayısı Ekim 1946'da yayımlandı. Onbeş günlük. 5 sayı çıktı. Toplumcu gerçekçilerin şiir ve yazılarına yer verdi.

YURT VE DÜNYA: İlk sayısı Ocak 1941'de yayımlandı. Edebiyat sorunlarına toplumcu gerçekçi kurama koşul biçimde yaklaşırken yol açıcı örnekler verilmesine özen gösterildi.

YÜRÜYÜŞ: Temmuz 1941'de yayına başladı. 18 sayı çıktı. Aylık. Toplumcu gerçekçi şair ve yazarların ürünlerine yer verildi.

(Ayrıca 1952-1953 yıllarında *BERABER* (9 sayı, onbeş günlük) ve *YERYÜZÜ* (11 sayı, onbeş günlük) dergileri de toplumcu gerçekçi ürünlerin yer aldığı dergilerdir.

VI. 1940'LI YILLARDA AYNI DERGİLERDE YAZAN VE KİTAPTA ADLARI GEÇEN KİMİ KİŞİLER

AHMED ARİF *(1927-2 Haziran 1991)*

İlk basımı 1968'de yapılan tek kitabı *Hasretinden Prangalar Eskittim*, 32. basıma ulaşarak (1993) büyük bir başarı kazandı. Hakkında geniş bilgi için *Ahmed Arif: Hayatı Sanatı Şiirleri* (Diyarbakır Vakfı Yayınları) ve *Kalbim Dinamit Kuyusu* (Cem Yayınevi) adlı yapıtlara bakılabilir.

A. KADİR *(Abdülkadir Meriçboyu, 1917-1 Mart 1985)*

1938'de Nâzım Hikmet'le birlikte yargılanıp mahkûm oldu. Yargılanmalarını bir kitapla kamuoyuna aktardı: *1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet*. 1943'te yayımladığı ilk şiir

kitabı *Tebliğ*'den sonra, *Hoş Geldin Halil İbrahim* (1959) ve Dört Pencere (1962) adlı iki şiir kitabı daha çıkardı. Bu kitaplarını 1968'de bir arada yayımladı: *Mutlu Olmak Varken.* Çevirileri ve şiir derlemeleriyle de toplumcu edebiyatımıza katkıda bulundu: *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri, Filistin Şiiri, Vietnam Şiiri, Bugünün Diliye Tevfik Fikret, Bugünün Diliyle Mevlana, Bugünün Diliyle Hayyam...*

M. NİYAZİ AKINCIOĞLU *(1916-1 Şubat 1979)*

1938'de yayımladığı *Haykırışlar*'dan sonra şiir kitabı çıkaramadı. 1985'te tüm şiirleri *Umut Şiirleri* (Hacan Yayınları) adı altında sunuldu.

MUZAFFER ARABUL *(1917)*

İlk şiir kitabını 1962'de çıkarabildi: *Sana Ne Olmuş.* Daha sonra *İnsana Saygı, İğri Tahtalar, Eski Bir Çağ, Tam Güneşin Altı, Ertelenmiş Şarkılar, Derim ki- Makbule'ye Şiirler* adlı şiir kitaplarını yayımladı.

ARİF DAMAR *(Barikat, 1925)*

İlk şiir kitabını 1956'da yayımlayabildi: *Günden Güne,* Daha sonra ardı ardına yayımladı: *İstanbul Bulutu, Kedi Aklı, Saat Sekizi Geç Vurdu, Alıcı Kuş, Seslerin Ayak Sesleri, Ölüm Yok ki, Ay Ayakta Değil, Acı Ertelenirken, Yoksulduk Dünyayı Sevdik.*

HASAN İZZETTİN DİNAMO *(1909-20 Haziran 1989)*

İlk Şiirlerini iki arkadaşıyla birlikte çıkardığı *Adsız Kitap*'ta topladı. 1937'de *Deniz Feneri* adlı şiir kitabını yayımladı. 1960'dan sonra da yeni şiir kitapları geldi: *Karacaahmet Senfonisi, Özgürlük Türküsü, Mapushanemden Şiirler, Sürgün Şiirleri, Gecekondumdan Şiirler, Çoban Şiirleri, Nâzım'dan Mektemler, Tuyuğlar.* Aralarında sekiz ciltlik *Kutsal İsyan* ve yedi ciltlik *Kutsal Barış*'ın da olduğu romanlar; *Savaşta Çocuklar* adlı öykü kitabı ve anılarından oluşan *6-7 Eylül Kasırgası, İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları, TKP Aydınlar ve Anılar* adlı yapıtlarını yayımladı.

HULÛSİ DOSDOĞRU *(1915)*

Şiirlerini 1940'ta *Şehir* adlı kitapta topladı. *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir* adlı bir incelemesi de var.

AVNİ DÖKMECİ *(1919)*

İlk şiir kitabı *Avuç* 1944'te yayımladı. *Barışa Dair Bir Destan, Kuşluk Vakti* ve *Kese Kâğıdı* adlı üç şiir kitabı daha çıkardı. Kaynak dergisinin sahibi olarak tanınır.

FAHRİ ERDİNÇ *(1917-11 Kasım 1986)*

Şiirlerini 1945'te *Şen Olasın Halep Şehri* adlı kitapta top-

ladı. 1949'tan sonra Bulgaristan'da yaşadı. Türkiye'de *Acı Lokma, Ali'nin Biri, Diriler Mezarlığı, Kardeş Evi* adlı romanlarıyla *Nâzım Hikmet ve Bulgaristan, Kalkın Nâzım'a Gidelim* adlı anı-incelemeleri yayımlandı.

FETHİ GİRAY *(1918-25 Şubat 1970)*

Sulha Selam adlı ilk şiir kitabını 1941'de yayımladı. İkinci kitabı olan *1943*'ü Suat Taşer'le birlikte 1943'te çıkardı. 1951'de Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin Özel Sayısı ile (Cilt 4, Sayı 32-33) üçüncü kitabı *Alaca Karanlık* sunuldu. Bütün şiirleri 1972'de *Şiirler* adıyla bir araya getirildi.

ENVER GÖKÇE *(1920-19 Kasım 1981)*

İlk kitabı *Dost Dost İle Kavga* 1973'te yayımlanabildi. Daha sonra *Panzerler Üstümüze Kalkar* adlı ikinci kitabı çıktı (1977). Tüm şiirleri *Yaşamı ve Bütün Şiirleri* (Ayko Yayınları) adıyla bir araya getirildi. Bir de türkü derlemesi yayımladı: Eğin Türküleri. Damar Yayınları'nca *Enver Gökçe Üzerine* adlı bir kitap yayımlandı.

CAHİT SAFFET IRGAT *(1916-5 Haziran 1971)*

Tiyatro ve sinema oyunculuğu yaptı. Şiirleri *Bu Şehrin Çocukları* (1945), *Rüzgârlarım Konuşuyor* (1947) ve *Ortalık* (1952) adlı üç kitapta yayımlandı. Bu üç kitabı da içeren *Irgadın Türküsü* (1969) dördüncü şiir kitabıdır.

ATTİLÂ İLHAN *(1925)*

Şiirleri, romanları denemeleriyle haklı bir ün ve başarı kazandı. 1948'de yayımladığı ilk şiir kitabı *Duvar*'dan sonra, 1950'lerde *Sisler Bulvarı, Yağmur Kaçağı*, 1960'larda *Ben Sana Mecburum, Bela Çiçeği, Yasak Sevişmek*, 1970'lerde *Tutuklunun Günlüğü, Böyle Bir Sevmek*, 1980'lerde *Elde Var Hüzün, Korkunun Krallığı* adlı şiir kitaplarını çıkardı. Romanları: *Kurtlar Sofrası, Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı, Yaraya Tuz Basmak, Fena Halde Leman, Dersaadet'te Sabah Ezanları, Haco Hanım Vay, O Karanlıkta Biz.* Deneme-anı türündeki kitapları ise şunlar: *Hangi Sol, Hangi Batı, Faşizmin Ayak Sesleri, Hangi Seks, Hangi Sağ, Gerçekçilik Savaşı, Hangi Atatürk, Batının Deli Gömleği, İkinci Yeni Savaşı, Sağım Solum Sobe, Yanlış Erkekler Yanlış Kadınlar, Ulusal Kültür Savaşı, Sosyalizm Asıl Şimdi.* İki senaryosu televizyon dizisi olarak yayınlandı: *Kartallar Yüksek Uçar* ve *Yarın Artık Bugündür.* 1957'de *Abbas Yolcu* adlı bir gezi notları kitabı çıkardı.

ŞÜKRAN KURDAKUL *(1927)*

Şairliğine edebiyat tarihçiliğini ekledi. *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* ile *Çağdaş Türk Edebiyatı*'ndan başka *Namık Kemal* incelemesi, *Nâzım'ın Bilinmeyen Mektupları, Şairce Düşünmek* bu alandaki yapıtları oldu. İlk şiir kitabı *Tomurcuk* (1943)'tan sonra, 1940'larda *Zevklerin ve Hülyaların Şiirleri*, 1950'lerde *Giderayak*, 1960'larda *Nice Kaygılardan Sonra, İzmir'in İçinde Amerikan Neferi, Halk Orduları*, 1970'lerde *Acılar Dönemi*, 1980'lerde *Bir Yürekten Bir Yaşamdan, Ökselerin Yöresinde,*

Ölümsüzlerle adlı şiir kitaplarını çıkardı. 1993'te bütün şiirleri *Bir Yürekten Bir Yaşamdan* adıyla yayımlandı. Öyküleri: *Tanığın Biri, Beyaz Yakalılar, Kurtuluştan Sonra, Onların Çocukları* adlarını taşıyor. Bu dört öykü kitabından seçmeler *Öyküler* (1987) adıyla yayımlandı.

ERCÜMENT BEHZAT LAV *(1903-17 Kasım 1984)*

İlk şiir kitabı *S.O.S.*'u 1931'de yayımladı. İkinci kitabı *Kaos* da 40'lardan önce, 1934'te çıktı. Sonra *Mau Mau* (1962) ve *Üç Anadolu* adlarında iki şiir kitabı daha çıkardı. İki de oyunu var: *Karagöz Stepte* ve *Altın Gazap*.

MEHMED KEMAL *(Kurşunluoğlu, 1920)*

İlk şiir kitabı *Birinci Kilometre*'yi 1945'te yayımladı. Bunu, *Dünya Güzel Olmalı, Söz Gibi, Öğle Rakıları* adlı şiir kitapları izledi. Bütün şiirleri 1990'da *Tükenmez*'de bir araya getirildi. *Sürgün Alayı, Pulsuz Tavla, Kalenin Eteğinde* adlı üç romanı var. Fıkra ve anı kitapları şunlar: *Acılı Kuşak, Politika ve Ötesi, 12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence, Sol Kavgası, Ara Rejim Kara Rejim, Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi, Şairler Dövüşür, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Bir Deste İskambil, Bu Darbeler Kimin İçin.*

SABRİ SORAN *(1918-Mayıs 1925)*

İlk şiir kitabı *Küçük Şiirler*'i 1950'de yayımladı. *Güzellik,*

Gün Vurdu, Sizinle Beraberim öteki şiir kitapları. Bir de öykü kitabı var: *Bozacının Kızı* (1960).

İLHAMİ BEKİR TEZ *(1906 - 29 MART 1984)*

İlk şiir kitabı Çocuk Şiirleri'ni 1927'de yayımladı. *24 Saat* (1929), *Birinci Forma A* (1930), *Herhangi Bir Şiir Kitabıdır* (1931), *Mustafa Kemal* (1933), *Olduğu Gibi* (1935), *Hürriyete Kaside* (1945), *Birinci Seans* (1959), *En Güzel Şarkı* (1960) diğer şiir kitaplandır. Bütün bu kitapları 1971'de *Şiirler* adıyla tek kitapta toplandı. Daha sonra *Yetmiş Yaşın Melankolisi* (1975) ve *Unuttum* (1979) adlı iki şiir kitabı daha çıkardı. *Taşlıtarladaki Ev* ve *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* adlı iki de romanı var.

SUAT TAŞER *(1919-17 Kasım 1982)*

Bir (1942), *1943* (Fethi Giray'la birlikte, 1943), *Hürriyet* (Ömer Faruk Toprak'la birlikte, 1945), Merhaba (1952), *Haraç Mezat* (1954), *İkinci Kurtuluş* (1960), *Hayret Beyin Serüveni* (1968), *Evrende Ellerimiz* (1970) adlı şiir kitaplarından başka *Tiyatro Meseleleri* (1953), *Bir Dünya ki* (1956) adlı tiyatro üzerine iki kitabı, *Aşk ve Barış* (1961), *Deli Dumrul* (1962) adlı iki oyunu, *Gönderilmeyen Mektuplar* (1969) adlı gezi izlenimleri ve *Örneklerle Konuşma Eğitimi* adlı bir kitabı var.

SUPHİ TAŞHAN *(1921-1960)*

Yeni Adam, Hamle, Yeni Edebiyat, Ses dergilerinde yayınlanan şiirleriyle toplumcu, gerçekçi şairler arasında yer aldı. Şiir kitabı çıkaramadı.

ÖMER FARUK TOPRAK *(1920-20 Ağustos 1979)*

İlk kitabı *İnsanlar*'ı 1943'te çıkardı. Sonra Suat Taşer'le birlikte *Hürriyet* (1945)'i yayımladı. *Dağda Ateş Yakanlar* (1955), *Susan Anadolu* (1968), *Ayışığı* (1973) adlı şiir kitapları çıktı. *Tuz ve Ekmek* adlı romanını 1973'te, *Karşı Pencere* adlı öykülerini 1975'te, Gönen Öyküleri'ni (Çocuklar için) 1979'da yayımladı. *Duman ve Alev* anılarından oluşuyor (1968). *Tüm Şiirleri* adıyla daha önce yayımladığı şiir kitapları bir araya getirildi (1983).

VII. KAYNAKÇA

A. KADİR, *Mutlu Olmak Varken*, Kendi yayını, 1. basım, 1968.

ALTINKAYNAK, Hikmet, *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, 1. basım, 1987.

BALCIOĞLU, Şahap, *Görüşler, Görüşmeler*, Yön Yayıncılık, 1. basım, 1991.

BEHRAMOĞLU, Ataol, *Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi*, Sosyal Yayınları, 1. basım, 1987.

BEZİRCİ, Asım, *Dünden Bugüne Türk Şiiri Antolojisi*, May Yayınları, 1. basım, 1968.

On Şair On Şiir, May Yayınları, 1. basım, 1971.

Rıfat Ilgaz, Çınar Yayınları, 3. basım, 1992.

Sosyalizme Doğru, Yön Yayıncılık, 2. basım, 1989.

BORATAV, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat*, Cilt I, Adam Yayıncılık, 1. basım, 1983.

CAN, Ömer – ATABAŞ, Hüseyin, *M. Niyazi Akıncıoğlu – Umut Şiirleri*, Hacan Yayınları, 1. basım, 1985.

DİNAMO, Hasan İzzettin, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları*, De Yayınevi, 1. basım, 1984.

TKP Aydınlar ve Anılar, Yalçın Yayınları, 1. basım, 1984.

ERCAN, Enver, *Şair Çünkü Onlar*, Kavram Yayınları, 1. basım, 1990.

ILGAZ, Rıfat, *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra*, 3. basım, 1991.

Nerde Kalmıştık, 2. basım, 1993.

Yokuş Yukarı, 3. basım, 1991.

Karatma Geceleri, 8. basım 1993.

Ve şiir kitaplarının bir kısmı.

(Tümü Çınar Yayınları'nda.)

İLHAN, Attilâ, *Hangi Sol?*, Varlık Yayınları, 1. basım, 1970.

Tutuklunun Günlüğü, Bilgi Yayınevi, 4. basım, 1987.

GÖKÇE, Enver, *Yaşamı Bütün Şiirleri*, Ayko Yayınları, 2. basım, 1983.

KABAÇALI, Alpay, *Edebiyatımızın Koca Çınarı:* Rıfat Ilgaz, TÜYAP Yayını, 1. basım, 1993.

KURDAKUL, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı II-Cumhuriyet Dönemi*, Bilgi Yayınevi, 2. basım, 1993.

Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, 5. basım, 1989.

MEHMED KEMAL, *Acılı Kuşak*, De Yayınevi, 3. basım, 1985.
Tükenmez, Gerçek Sanat Yayınları, 1. basım, 1990.

NECATİGİL, *Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, 15. basım, 1993.

ÖZER, Kemal, *Acı Şölen*, Yordam Yayıncılık, 1. basım, 1992.

ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınevi, 3. basım, 1989.

SOYSAL, İlhami, *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, 2. basım, 1983.

SEÇKİN, Özgen – TURAN, Metin, *Enver Gökçe Üzerine*, Damar Yayınları, 1. basım, 1991.

SÜLKER, Kemal, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, Çağdaş Yayınları, 1. basım, 1986.

TİMUROĞLU, Vecihi, *Yazınımızdan Portreler*, Başak Yayınları, 1. basım, 1991.

TOPRAK, Ömer Faruk, *Duman ve Alev*, May Yayınları, 1. basım, 1968.

Tüm Şiirleri, Adam Yayıncılık, 1. basım, 1983.

URAL, Orhan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. basım, 1984.

Ayrıca:

Cumhuriyet gazetesi (7 Temmuz 1993), *Meydan* gazetesi (21 Ağustos 1993), *Bilim ve Sanat dergisi* (Temmuz 1983, sayı 31), *Karşı* dergisi (Nisan 1993, sayı 72), *Hürriyet Gösteri* dergisi (Aralık 1983, sayı: 37), *Düşün* dergisi (Mayıs 1985, sayı 14), *Türkiye Yazıları* dergisi (Aralık 1977, sayı 19).

İÇİNDEKİLER

I. «Fedailer Mangası» Erinin «40 Kuşağı»
Anılarını Sunarken *(Öner Yağcı)* 9
1. Rıfat Ilgaz: Aydınlıkçı Şair 9
2. 1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı 15
3. 1940'lı Yıllar Türkiyesi 18
4. Bir Çınarın Anıları 29
5. Rıfat Ilgaz'a Selam 34

II. Fedailer Mangası *(Attilâ İlhan)* 35
Kırk Karanlığı (Şiir, *Attilâ İlhan)* 46

III. Rıfat Ilgaz'ın 1940 Kuşağı Üzerine Yazıp
Söylediklerinden 47
1. 1940 Kuşağı Demek Toplumcu Şairler Demektir 48
2. Demek 1940 Kuşağı Var 51
Aydın mısın? (Şiir, *Rıfat Ilgaz)* 60

IV. 1940'lı Yıllardan Anılar ve Düşünceler 61
1. Bir Dergi Bir Kuşak 63
2. Savaşa Girecek miyiz? 69
3. Öğretmenliğe Dönüş 73
4. İlk Kitaplarımız 80
5. Sabahattin Ali 1940 Kuşağını Tanıtıyor 86
6. Behice Boran'dan Bir İnceleme 89
7. O Yılların Bir Tanığı Daha 92
8. Bir Deprem 95
9. Sınıf'ın Yayınlanması 100
10. Şiir Kitaplarımı Tanıtanlar 102
11. Sınıf'tan Sonra 111
12. İstanbul Sokaklarında 120
13. Saygı Duruşundayız 137

V. Kitapta Adı Geçen ve 1940'lı Yıllarda Çıkan Kimi Dergiler 145

VI. 1940'lı Yıllarda Aynı Dergilerde Yazan ve Kitapta Adları Geçen Kimi Kişiler 147

VII. Kaynakça 155

ÖNER YAĞCI'NIN KİTAPLARI:

Kardelen (1986 Akademi Kitabevi Roman Başarı Ödülü), Roman, 1987, 8. basım 1993, Cem Yayınevi.

Turnalar (1988 Madaralı Roman Ödülü), Roman, 1987, 7. basım 1993, Cem Yayınevi.

Gökyüzüne Akan Irmak, Roman, 1989, 4. basım 1992, Cem Yayınevi.

Nâzım'dan Armağan (Şükran Kurdakul ve Kıymet Coşkun'la), Seçki, 1. basım 1989, Cem Yayınevi.

Ölümsüz Bilge Nasrettin Hoca ve Fıkraları, Derleme, 1. basım, 1993, Engin Yayıncılık.

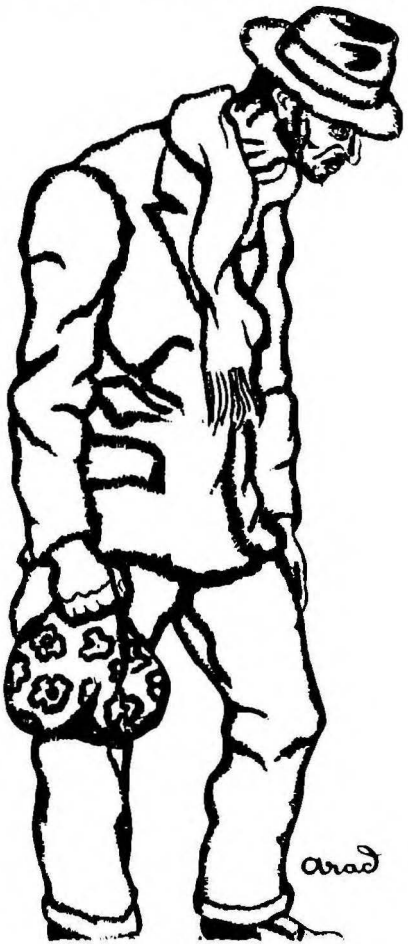
Rıfat Ilgaz: Fedailer Mangası - Kırk Kuşağı Anıları, 1. basım 1993, Çınar Yayınları.

FOTOĞRAFLAR

RIFAT ILGAZ
SOKAK

YÜRÜYÜŞ

RIFAT ILGAZ

YARENLİK

Rifat Ilgaz

Sınıf

İlk kez *Attilâ İlhan*'ın kullandığı ve bugün edebiyatımızda *"1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı"* ya da kısaca *"Kırk Kuşağı"* adıyla bilinen bir kuşağa verilebilecek doğru, uygun, anlamlı bir ad *Fedailer Mangası*.

Bu anlamlı tanımlamayı hak eden 1940'ların devrimci şairleri, çok sevdikleri yurtlarında, edebiyat tarihlerine yıllar boyu alınmadılar. Okul kitaplarında görülmedi adları, yapıtları. Kitaplıklara konulmadı kitapları. Antoloji hazırlayanlar görmezden geldiler, yok saydılar onları. Yayıncılar, dergiler, gazeteler yıllarca sırt çevirdi onlara. Kendilerinin çıkardığı dergiler kapatıldı, kitapları toplatıldı. Kovuşturmalara uğradılar, hapislikler, sürgünlükler yaşadılar. Düşünceleri ve yapıtları yok edilmeye çalışıldı. *Asım Bezirci*'nin deyişiyle, uygulanan *"demokrasi dışı ve çirkin sansür"*le, ülkenin 1940'lı yıllar koşullarında, tek parti diktasının faşizan baskısını yoğunlaştırdığı yıllarda, sıkıyönetimin, askeri mahkemelerin, Sansaryan Hanı'nın hücrelerinin soğukluğunda demokrasi savaşımı veren bir şairler kuşağı yıllarca yaşamın dışına atılmaya çalışıldı.

Öner Yağcı, aydınlıkçı, direngen, anlaşılır, yalın şiirler yazan, gerçekten yana olan bir kuşağın siyasal inancını ömrünün sonuna kadar savunan*"Edebiyatımızın Koca Çınarı"* **Rıfat Ilgaz**'ın 1940'lı yıllar Türkiyesi'nden esintiler ulaştıran ve bir çeşit hesaplaşma olan anılarını **Fedailer Mangası** adıyla yayına hazırlarken, aynı zamanda genç kuşakların bu *"acılı kuşak"*a olan vefa borcunu da ödemeye çalışıyor.

Fedailer Mangası'nı sunarken *"Kırk Kuşağı"*nı ve *Rıfat Ilgaz*'ı saygıyla anıyoruz.

ISBN 975-348-053-9

9 789753 480536